

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

**Μισός Αιώνας «Δεν Ξεχνώ»: Το Ζήτημα των Αγνοουμένων της Κύπρου
ως Νομική και Ηθική Δέσμευση στο Διεθνές Δίκαιο - Εφαρμογές και
μία Αποτίμηση.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αναστασία Ζήση

(ΑΜ: 2124Μ017)

Επιβλέπων Καθηγητής: Στυλιανός Περράκης

Αθήνα, 2026

Τριμελής Επιτροπή

Στυλιανός Περράκης, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, πρώην Πρέσβης
στο Συμβούλιο της Ευρώπης (Επιβλέπων)

Ελένη Μίχα, Δρ. Διεθνούς Δικαίου, Ε.Δι.Π. Νομική Σχολή Ε.Κ.Π.Α

Βιργινία Μπαλαφούτα, Δρ. Διεθνούς Δικαίου, Ε.Δι.Π., Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και
Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών Ε.Κ.Π.Α, Μέλος ΣΕΠ Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Copyright © Αναστασία Ζήση, 2026

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής
εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η
ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή
ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να
διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής
εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και
Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Υπεύθυνη Δήλωση – Δήλωση μη λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης:

Δηλώνω ότι η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν
χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω δε, όλες
τις προβλεπόμενες νομικές και διοικητικές συνέπειες, σε περίπτωση που η εργασία
μου τυχόν αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Η δηλούσα, Αναστασία Ζήση

*Αφιερώνεται στους δύο μου αγγέλους, στον παππού μου, Βασίλη
και τη γιαγιά μου, Αναστασία, που με δίδαξαν πάντοτε να συνεχίζω...
...και να συνεχίζω με γνώμονα την αγάπη.*

Πίνακας Συντομογραφιών

Διεθνή και Ευρωπαϊκά Όργανα – Οργανισμοί

- Ε.Ε. : Ευρωπαϊκή Ένωση
Γ.Σ. : Γενική Συνέλευση (Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών)
Δ.Ε.Α. : Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων
Ο.Η.Ε. : Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Σ.Α. : Συμβούλιο Ασφαλείας (Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών)
CED : Committee on Enforced Disappearances
CM : Council of Ministers (Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης)
CMP : Committee of Missing Persons in Cyprus
CoE : Council of Europe (Συμβούλιο της Ευρώπης)
EAAF : Argentine Forensic Anthropology Team
ICMP : International Commission on Missing Persons
ICRC/ΔΕΕΣ : International Committee of the Red Cross/Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού
OAS : Organization of American States
PACE : Parliamentary Assembly of the Council of Europe (Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης)
UNFICYP : United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
WGEID : Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances

Διεθνή και Ευρωπαϊκά Δικαστήρια

- ΕΔΔΑ : Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΔΔΔΑ : Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΔΔΧ : Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης
ΔΠΔ : Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο
ICTY : International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
PCIJ : Permanent Court of International Justice

Διεθνή και Περιφερειακά Νομικά Κείμενα – Συμβάσεις

- ΔΑΔ : Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο
ΔΔΑΔ : Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΔΣΑΠΔ : Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
ΕΣΔΑ : Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΠΠ Ι΄ : Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι
ΣΓ 1949 : Συμβάσεις της Γενεύης του 1949
ILC : International Law Commission

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τους γονείς μου, *Αθανάσιο* και *Κυριακή* για την αμέριστη στήριξή τους. Ως φωτεινοί φάροι στη ζωή μου, μαζί με τον αδερφό μου, *Δημήτρη*, στέκονται πάντοτε δίπλα μου. Ευχαριστώ επίσης θερμά τους πολύτιμους φίλους μου, που δίνουν καθημερινά νόημα και ομορφιά στη ζωή μου, καθώς και την αγαπημένη μου νονά, την εκλιπούσα *Έλενα*, η πίστη της οποίας σε εμένα από μικρή με ώθησε να προχωρήσω.

Θερμές ευχαριστίες απευθύνω στον Καθηγητή μου κ. Στυλιανό Περράκη για την πολύτιμη καθοδήγησή του και για το γεγονός ότι με ενέπνευσε να ερευνήσω το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον κ. Νικόλαο Κάβδα και τον κ. Σωτήριο Παναγάκη, ήρωες πολεμιστές στην Κύπρο κατά την τουρκική εισβολή του 1974, στην κα. Μαρία Καλμπουρτζή, Πρόεδρο της Πανελλήνιας Επιτροπής Γονέων και Συγγενών Αδήλωτων Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων Κυπριακής Τραγωδίας, καθώς και στην κα. Μαρία Καρεφυλλίδου – Ιωάννου, για τις πολύτιμες μαρτυρίες και τη συμβολή τους.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	8
Abstract.....	9
Εισαγωγή	10
Α΄ ΜΕΡΟΣ: Το Ζήτημα των Αγνοουμένων στην Κύπρο: Ιστορική, θεσμική και συγκριτική προσέγγιση	15
Κεφάλαιο 1: Ιστορική και πολιτική εξέλιξη του ζητήματος.....	15
1.1. Η τουρκική εισβολή του 1974 στην Κύπρο και οι μεταπολεμικές συνέπειες: κατοχή, μετακινήσεις πληθυσμών, εξαναγκαστικές εξαφανίσεις.	15
1.2. Η ανθρώπινη διάσταση: οικογενειακό τραύμα, συλλογική μνήμη και το «Δεν Ξεχνώ».....	19
1.3. Οι πρώτες μεταπολεμικές προσπάθειες αναζήτησης των αγνοουμένων... ..	20
Κεφάλαιο 2: Διεθνείς Οργανισμοί και Μηχανισμοί: Εμπλοκή και Ρόλος	21
2.1. Η εμπλοκή του ΟΗΕ και της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού στην Κύπρο.....	22
2.2. Η εμπλοκή του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Κύπρο.....	23
2.3. Σύσταση της ΔΕΑ: εντολή, δομή και επιχειρησιακή λειτουργία.	24
2.4. Εμπόδια και περιορισμοί στο έργο της ΔΕΑ.	24
Κεφάλαιο 3: Συγκριτική προσέγγιση του ζητήματος με διεθνή παραδείγματα ενόπλων συρράξεων	25
3.1. Λατινική Αμερική, Πρώην Γιουγκοσλαβία, Καύκασος, Ουκρανία και Γάζα. ..	26
3.2. Συγκριτικά συμπεράσματα: διαχρονικότητα, παθογένειες και κοινά μοτίβα.	31
Κεφάλαιο 4: Το Εφαρμοστέο Διεθνές Νομικό Πλαίσιο για τους Αγνοούμενους ...	32
4.1 Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο: υποχρεώσεις εντοπισμού και ενημέρωσης για την τύχη των αιχμαλώτων πολέμου και αμάχων.	32
4.2. Το Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: νομικό πλαίσιο, επιτροπές και μηχανισμοί προστασίας.....	37
4.3. Το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο και η Εξαναγκαστική Εξαφάνιση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.....	43
4.4. Η έννοια της συνεχιζόμενης παραβίασης και η σύνδεση με την κυπριακή περίπτωση των αγνοουμένων.	45

ΜΕΡΟΣ Β΄: Προσεγγίζοντας το Δικαίωμα στην Αλήθεια: Νομολογία και Σύγχρονες Εξελίξεις	48
Κεφάλαιο 5: Η ευρωπαϊκή και διεθνής νομολογία για τους αγνοούμενους στην Κύπρο.....	48
5.1. Οι διακρατικές προσφυγές Κύπρου κατά Τουρκίας: εξέλιξη και σημασία. .	48
5.2. Ατομικές προσφυγές ενώπιον του ΕΔΔΑ: <i>Υπόθεση Βαρνάβα και λοιποί κατά Τουρκίας και Υπόθεση Τζιλιβάκη και λοιποί κατά Κύπρου</i>	53
5.3. Συγκριτική νομολογία: Η συμβολή του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην αντιμετώπιση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων.....	58
5.4. Όρια, αποτελεσματικότητα και επιπτώσεις των αποφάσεων του ΕΔΔΑ στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.	60
5.5. Μορφές Επανόρθωσης.....	64
Κεφάλαιο 6: Το Δικαίωμα στην Αλήθεια	66
6.1. Το «Δικαίωμα στην Αλήθεια»: εννοιολογική, νομική και ηθική θεμελίωση – <i>Υπόθεση Βασιλείου και λοιποί κατά Κύπρου</i>	66
6.2. Η εξέλιξη του Δικαιώματος στην Αλήθεια: από τη Λατινική Αμερική στο ΕΔΔΑ.....	69
6.3. Η ΔΕΑ ως μηχανισμός ανθρωπιστικής δράσης: επιτεύγματα και περιορισμοί.....	71
6.4. Μνήμη, Αλήθεια και Λογοδοσία: το «Δεν Ξεχνώ» ως νομικό – ηθικό πρόταγμα.	73
Κεφάλαιο 7: Νομικές και Θεσμικές Προοπτικές Επανεξέτασης του Ζητήματος των Αγνοουμένων της Κύπρου	75
7.1. Νέα προσφυγή Κύπρου κατά Τουρκίας ενώπιον του ΕΔΔΑ.	75
7.2. Άσκηση προσφυγής Ελλάδας κατά Τουρκίας ενώπιον του ΕΔΔΑ.	77
7.3. Ενίσχυση θεσμικών μηχανισμών: Επιτροπές Αλήθειας και διεθνή παραδείγματα.	79
7.4. Η άσκηση διεθνούς πίεσης και οι αγνοούμενοι ως αναπόσπαστο στοιχείο επίλυσης του Κυπριακού Ζητήματος.....	81
Επίλογος	85
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	90

Περίληψη

Οι αγνοούμενοι της Κύπρου συνιστούν ένα από τα πιο σοβαρά και σύνθετα προβλήματα του ευρύτερου Κυπριακού ζητήματος, παραμένοντας έως και σήμερα άλυτο, παρά τις όποιες θεσμικές και πολιτικές πρωτοβουλίες. Εντός αυτού του πλαισίου, αναδεικνύεται το ερώτημα ως προς τη νομική και ηθική διάσταση του ζητήματος στο διεθνές δίκαιο, και τις υποχρεώσεις των κρατών. Η παρατεταμένη ατιμωρησία, η έλλειψη λογοδοσίας και η απουσία ουσιαστικής αποκατάστασης φέρνουν στο επίκεντρο το δικαίωμα στην αλήθεια, το οποίο αποτελεί κεντρικό άξονα της παρούσας μελέτης. Αν και το εν λόγω δικαίωμα δεν αναγνωρίζεται ρητά, αναδύθηκε σταδιακά μέσω της νομολογίας και της θεωρίας, αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο τα συγκριτικά διαφορετικά επίπεδα θεμελίωσής του και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στα επιμέρους συστήματα προστασίας. Η ανάδυση αυτή είναι άμεσα συνυφασμένη με την υποχρέωση διατήρησης της συλλογικής μνήμης, η οποία, στο κυπριακό πλαίσιο, αποτυπώνεται συμβολικά στο σύνθημα «Δεν Ξεχνώ». Παράλληλα, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, επανέρχονται δυναμικά στο πεδίο των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων, αναδεικνύοντας την ανάγκη επανεξέτασης των ορίων και της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων εργαλείων του διεθνούς δικαίου. Τέλος, η μελέτη εξετάζει τόσο το τι έχει επιτευχθεί, όσο και το τι παραμένει ανεπαρκές στην κυπριακή περίπτωση, προτείνοντας ρεαλιστικές νομικές, και μη, οδούς δράσης. Η κινητοποίηση διεθνών θεσμών, η ανάληψη ευθύνης, η διατήρηση του ζητήματος στη διεθνή και ευρωπαϊκή ατζέντα και η πλήρης αποκάλυψη της αλήθειας προωθούνται ως προϋποθέσεις για την επανόρθωση, την ηθική αποκατάσταση των οικογενειών, τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και εν τέλει τη δικαιοσύνη, μεταβατική και αποκαταστατική.

Λέξεις – κλειδιά: Αγνοούμενοι, Κύπρος, Δικαίωμα στην αλήθεια, Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις, Διεθνές Δίκαιο

Abstract

The missing persons of Cyprus is one of the most serious and most complex aspects of the broader Cyprus issue, remaining to this day unsolved, despite the various institutional and political initiatives. Within this context, arises the question of the legal and ethical dimension of the issue under international law and the obligation of the states. Prolonged impunity, lack of accountability, and the lack of meaningful reparation bring to the forefront the right to the truth, which is a central axis of the present study. Although this right is not explicitly recognized, it has gradually emerged through jurisprudence and legal theory, thereby highlighting the comparatively different levels of its foundation and the safeguarding of human rights within the respective protection systems. This emergence is closely linked to the obligation to preserve collective memory, which, in the Cypriot context, is symbolically reflected in the slogan «Den Xecho» . At the same time, enforced disappearances are re-emerging dynamically in the context of contemporary armed conflicts, highlighting the need to reassess the limits and effectiveness of existing instruments of international law. Finally, the study examines both what has been achieved and what remains insufficient in the Cypriot case, proposing realistic legal, and non-legal, avenues of action. The mobilization of international institutions, the assumption of responsibility, the maintenance of the issue on the international and european agenda and the full disclosure of the truth, are advanced as prerequisites for reparation, the ethical restoration of the families, the preservation of historical memory, and, ultimately, the achievement of transitional and restorative justice.

Keywords: Missing persons, Cyprus, Right to the truth, Enforced disappearances, International law

Εισαγωγή

Το ζήτημα των αγνοουμένων της Κύπρου συνιστά μία από τις σημαντικότερες πτυχές της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1974 και ένα από τα πλέον ανθρωπιστικώς φορτισμένα ζητήματα της διεθνούς έννομης τάξης¹. Παραμένει ανοιχτό εδώ και δεκαετίες συνιστώντας μία πρόκληση για το διεθνές δίκαιο, το οποίο, παρά το γεγονός ότι βασίζεται στις αρχές του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, συχνά αποδεικνύεται μη επαρκές για την πλήρη αποκατάσταση της δικαιοσύνης. Οι αγνοούμενοι της Κυπριακής νήσου, πέρα από τη βαθιά ανθρωπιστική διάσταση, φανερώνουν και τις «πληγές» του πολέμου, της παρατεταμένης κατοχής και ατιμωρησίας. Η Κύπρος εξακολουθεί να φέρει το βάρος ενός συλλογικού τραύματος, εδώ και πενήντα και πλέον έτη από την εισβολή της Τουρκίας, στις 20 Ιουλίου του 1974· ενός τραύματος όχι μόνο εθνικού ή πολιτικού, αλλά κυρίως νομικού και ηθικού.

Ο όρος «αγνοούμενος», αν και δεν ορίζεται ρητά στο διεθνές δίκαιο, περιλαμβάνει τόσο την έννοια της φυσικής απουσίας ενός προσώπου, συνεπεία ένοπλης σύρραξης, χωρίς να έχει διαπιστωθεί ο θάνατός του, όσο και ένα ενδιάμεσο, μετέωρο καθεστώς μεταξύ ζωής και θανάτου². Στην Κύπρο, μετά την τουρκική εισβολή και τις επιχειρήσεις «Αττίλας Ι» και «Αττίλας ΙΙ» το 1974, αναδύθηκε το σύνθημα «Δεν Ξεχνώ», το οποίο στη συνέχεια αποτέλεσε και το σύμβολο της συλλογικής μνήμης³. Στην παρούσα εργασία το «Δεν Ξεχνώ» δεν χρησιμοποιείται ως μία απλή μνημονική φράση αλλά ως σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ μνήμης και δικαίου. Το διεθνές δίκαιο στο εν λόγω ζήτημα διαδραματίζει έναν ρόλο καθοδηγητικό, εγείροντας το ερώτημα κατά πόσο δύναται να ανταποκριθεί και σε υποχρεώσεις ηθικής φύσεως, πέραν των στενά νομικών επιταγών του.

---

¹ Σύμφωνα με επίσημη δήλωση του Μονίμου Αντιπροσώπου της Κύπρου στον ΟΗΕ, Μηνά Χατζημιχαήλ στις 26 Οκτωβρίου 2011. Ανακτήθηκε από: <https://www.cyprusun.org/?p=1496>

² International Committee of the Red Cross. (2023, November). *Missing persons and their families: International legal framework*. Geneva, Switzerland, p. 2. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/document/missing-persons-and-their-families-international-legal-framework>

³ **Siakalli, M. (2021)**. Cultural memory and identity in the post – 1974 poetry written in both sides of Cyprus. *Studies in Humanities Conference Proceedings*, Fall 2021, 107-117, p. 109.

Οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις και οι αγνοούμενοι απαντώνται και στις σύγχρονες ένοπλες συρράξεις, συνεπώς η επικαιρότητα του ζητήματος δεν περιορίζεται μόνο σε ιστορικό πλαίσιο, αλλά αποκτά μία διαχρονική αλλά και συγκριτική αξία. Η αδυναμία πλήρους αποκατάστασης και απόδοσης δικαιοσύνης για τους αγνοούμενους της Κύπρου φανερώνει μία ευρύτερη αδυναμία συμμόρφωσης στις δικαστικές αποφάσεις, όταν το διεθνές δίκαιο διασταυρώνεται με τη διεθνή πολιτική. Υπό αυτό το πρίσμα, η περίπτωση της Κύπρου λειτουργεί ως αντανάκλαση των ορίων και δυνατοτήτων του διεθνούς δικαίου στην αναζήτηση της αλήθειας και την απονομή δικαιοσύνης.

Η εν λόγω εργασία ακολουθεί μία ολιστική προσέγγιση του ζητήματος των αγνοουμένων της Κύπρου, τόσο ως νομική όσο και ως ηθική δέσμευση στο διεθνές δίκαιο. Η μελέτη εστιάζει στην αποτυχία ουσιαστικής διερεύνησης και ανάδειξης της αλήθειας, υπό το πρίσμα του αναδυόμενου «δικαιώματος στην αλήθεια» (*right to the truth*). Μέσω της παρούσας εργασίας επιδιώκεται η εξεύρεση απάντησης στο ερώτημα που τίθεται σχετικά με το περιεχόμενο της νομικής και ηθικής δέσμευσης του διεθνούς δικαίου έναντι των αγνοουμένων προσώπων. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα αποσκοπεί, μέσω της νομικής, θεωρητικής και μεθοδολογικής της ανάπτυξης, να διερευνήσει τα εξής ερωτήματα: α. Πώς θεμελιώνεται η υποχρέωση των κρατών, στη βάση του διεθνούς δικαίου, να αναζητούν, να καταγράφουν, να ενημερώνουν και να αποδίδουν δικαιοσύνη στους αγνοούμενους και τις οικογένειές τους; β. Εάν και σε ποιο βαθμό ανταποκρίνονται η διεθνής νομολογία και οι διεθνείς θεσμοί στη νομική και ηθική διάσταση αυτής της υποχρέωσης.

Από άποψη μεθοδολογίας, η εργασία υιοθετεί την ερμηνευτική και συγκριτική προσέγγιση του θέματος, καθώς το δικαίωμα στην αλήθεια συγκροτήθηκε και εξελίχθηκε νομολογιακά, ενώ παράλληλα αναδεικνύονται διαφορετικοί βαθμοί «θεσμικής ωριμότητας» ως προς την διασφάλιση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η έρευνα βασίζεται στην αξιοποίηση πρωτογενών πηγών, όπως διεθνείς συμβάσεις, Εκθέσεις και Ψηφίσματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), νομολογία διεθνών δικαστηρίων (ΕΔΔΑ, Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κ.α.) και Αποφάσεις – Ψηφίσματα της Επιτροπής Υπουργών (CMDH) και της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης (PACE) του Συμβουλίου της Ευρώπης (CoE). Επιπλέον, αξιοποιούνται δευτερογενείς πηγές, όπως ξένα και

ελληνική βιβλιογραφία, ακαδημαϊκές μελέτες και επιστημονικά άρθρα, μονογραφίες με νομική τεκμηρίωση, αλλά και πρωτογενείς προφορικές μαρτυρίες εμπλεκόμενων προσώπων, μέσω προσωπικών συνεντεύξεων, απόσπασμα των οποίων παρατίθεται αυτολεξεί εντός της μελέτης.

Η περίπτωση των αγνοουμένων της Κύπρου συνιστά παράδειγμα διαρκούς παραβίασης και προσφέρει ένα ιδιαίτερο πλαίσιο για την κατανόηση των ορίων της διεθνούς νομιμότητας και ευθύνης των κρατών. Η δικαιοσύνη προσεγγίζεται ως αξία καθολική, προϋπόθεση της οποίας είναι η μνήμη, υπό την έννοια ότι χωρίς αναγνώριση των αδικιών και των παραβιάσεων του παρελθόντος, δεν μπορεί να γίνει λόγος για ηθική αποκατάσταση και πραγματική δικαιοσύνη. Η αδυναμία ουσιαστικής επίλυσης του ζητήματος των αγνοουμένων αποτελεί, πέρα από νομική εκκρεμότητα, πρόκληση για τη διεθνή κοινότητα και το δίκαιο. Ταυτόχρονα, η διατήρηση της συλλογικής μνήμης ενισχύει τη συλλογική συνείδηση του δικαίου και αποτρέπει την επανάληψη παρόμοιων παραβιάσεων⁴.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει ειδική μνεία και στον θεσμό της μεταβατικής δικαιοσύνης (*transitional justice*), ο οποίος προσφέρει κρίσιμο θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο για την εξέταση του ζητήματος. Μηχανισμοί και εργαλεία όπως οι Επιτροπές Αλήθειας επιδιώκουν να συνδυάσουν τη λογοδοσία και την επανόρθωση, αποσκοπώντας όχι μόνο στο να αποτραπεί η ατιμωρησία, αλλά κυρίως στο να επιτευχθεί συμφιλίωση μετά από μία περίοδο ενόπλων συρράξεων ή παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁵. Η αναζήτηση της αλήθειας στην περίπτωση των αγνοουμένων της Κύπρου συνιστά πράξη δικαιοσύνης αλλά και μορφή μνήμης. Υπό το πρίσμα αυτό, αναδεικνύεται η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της διεθνούς δικαιοσύνης, ώστε να αποτραπεί η λήθη απέναντι στο «Δεν Ξεχνώ» και να διασφαλιστεί ότι η δικαιοσύνη υπηρετεί και τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα των δεσμεύσεων του διεθνούς δικαίου⁶.

---

⁴ **Inter-American Court of Human Rights. (2004). Case of Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala** (Merits) (Separate opinion of Judge Antônio A. Cançado Trindade): « *Memory is enduring, it resists the erosion of time, it surges up from the depths and darkness of human suffering; since the routes of the past were traced and duly trod, they are already known and remain unforgettable.* »

⁵ **Thoms, O. N. T. (2008). The effects of transitional justice mechanisms: A summary of empirical research findings and implications for analysts and practitioners** (CIPS Working Paper). Centre for International Policy Studies, University of Ottawa., pp. 22-23.

⁶ Σύμφωνα με την Paige Arthur, στο **Arthur, P. (2009). How “transitions” reshaped human rights: A conceptual history of transitional justice.** Social Science Research Council, p. 334, η έννοια της

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος της εργασίας, αναλύεται η ιστορική διάσταση του φαινομένου των αγνοουμένων της Κύπρου, με αφετηρία το ανθρωπιστικό δίκαιο στο πλαίσιο των γεγονότων του Ιούλη του 1974, επισημαίνοντας τη διαχρονικότητα του ζητήματος σε σύνδεση με διεθνείς ένοπλες συρράξεις, και στη συνέχεια, εξετάζεται το εφαρμοστέο νομικό πλαίσιο. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, αναπτύσσεται η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) με έμφαση τόσο σε διακρατικές (*Κύπρος κατά Τουρκίας*) όσο και σε ατομικές (*Βαρνάβα κ.α. κατά Τουρκίας κ.α.*) προσφυγές, αναλύεται το «Δικαίωμα στην Αλήθεια», ο ρόλος, το έργο και η αποτελεσματικότητα της Διερευνητικής Επιτροπής Αγνοουμένων (ΔΕΑ) στην Κύπρο, αλλά και η σημασία της μνήμης, ενώ τέλος, επιχειρείται η διατύπωση προτάσεων νομικής και πολιτικής επανεξέτασης του ζητήματος και επισημαίνεται η ανάγκη διατήρησής του στη διεθνή και ευρωπαϊκή ατζέντα.

Συνεπώς, η μελέτη αποσκοπεί να αναδείξει και το ηθικό σκέλος της υποχρέωσης του δικαίου, καθώς η εξεύρεση ουσιαστικής λύσης στο πρόβλημα των αγνοουμένων της Κύπρου συνιστά πέρα από νομική δοκιμασία, μία πρόκληση. Μέσω της ερμηνείας και ανάλυσης των διεθνών συμβάσεων, του γενικότερου κανονιστικού πλαισίου, της νομολογίας και των διεθνών και μη θεσμών, προκύπτει ότι η διερεύνηση της αλήθειας συνιστά αναγνωρισμένη υποχρέωση των κρατών και διεθνών οργανισμών, στο πλαίσιο του δικαιώματος στην αλήθεια. Δεν πρόκειται απλώς για ένα δικαίωμα των θυμάτων ή των συγγενών τους. Παρά τις διαφοροποιήσεις ανά τα κράτη και τους θεσμούς τους, το διεθνές δίκαιο παραμένει η μοναδική κοινή «γλώσσα», στη βάση της οποίας εδρεύει η διεθνής δικαιοσύνη και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Επομένως, σε αυτό το πλαίσιο η ιστορική πλέον φράση «Δεν Ξεχνώ», πέρα από ένα εθνικό σύνθημα μνήμης, λαμβάνει διαστάσεις υποχρέωσης διατήρησης της συλλογικής μνήμης: μίας υπενθύμισης ότι η διεθνής

μεταβατικής δικαιοσύνης εξελίχθηκε ως αποτέλεσμα της προσπάθειας να συνδεθούν και να αλληλοεπιδράσουν οι πολιτικές μετάβασης με τις θεμελιώδεις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επίσης, αναφέρει ότι οι μηχανισμοί της μεταβατικής δικαιοσύνης δεν λειτουργούν μόνο ως ένα πολιτικό εργαλείο μεσολάβησης, αλλά και ως ένα μέσο ενίσχυσης του ανθρωπιστικού χαρακτήρα του διεθνούς δικαίου, προάγοντας τη δικαίωση των θυμάτων και τη συμφιλίωση.

κοινότητα οφείλει να μην ξεχνά, αλλά να θυμάται, να ερευνά και να αποδίδει δικαιοσύνη, ακόμα και όταν έχουν μεσολαβήσει δεκαετίες «σιωπής».

Α΄ ΜΕΡΟΣ: Το Ζήτημα των Αγνοουμένων στην

Κύπρο: Ιστορική, Θεσμική και συγκριτική

προσέγγιση

Κεφάλαιο 1: Ιστορική και πολιτική εξέλιξη του ζητήματος

Το ζήτημα των αγνοουμένων της Κύπρου είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το Κυπριακό ζήτημα και την κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου τουρκική εισβολή το 1974. Η εισβολή είχε ως αποτέλεσμα χιλιάδες θανάτους, εκτοπίσεις και εξαφανίσεις. Η κατανόηση του ιστορικού και πολιτικού πλαισίου της εποχής καθώς και των συνεπειών της παρατεταμένης τουρκικής κατοχής σε νομικό και ανθρωπινό επίπεδο, καθίσταται απαραίτητη για την ανάλυση του ζητήματος.

1.1. Η τουρκική εισβολή του 1974 στην Κύπρο και οι μεταπολεμικές συνέπειες: κατοχή, μετακινήσεις πληθυσμών, εξαναγκαστικές εξαφανίσεις.

Η Κυπριακή νήσος υπήρξε βρετανική αποικία από το 1878, ενώ το 1959 η υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου οδήγησε στην ανακήρυξη της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας με πρόεδρο τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, η οποία το 1960 απέκτησε δικό της Σύνταγμα⁷. Επιπλέον, η Συνθήκη Εγγυήσεως (*Treaty of Guarantee, 1960*) όριζε ως εγγυήτριες δυνάμεις την Ελλάδα, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Τουρκία με νομική υποχρέωση να διασφαλίζουν το εδαφικό και νομικό καθεστώς της Κυπριακής Δημοκρατίας⁸.

Ωστόσο, οι έντονες διαφοροποιήσεις όσον αφορά τους στόχους κάθε πλευράς - επιθυμία ένωσης για τους Ελληνοκυπρίους (*Ένωσις*) και επιθυμία

---

⁷ Το 1950 είχε προηγηθεί η διενέργεια δημοψηφίσματος στο νησί για την ένωση με την Ελλάδα. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος έτεινε φανερά υπέρ της ένωσης (95,7% του ελληνικού πληθυσμού δήλωσε ότι επιθυμεί την ένωση.) Το γεγονός ότι η Βρετανική πλευρά αμφισβήτησε και εν τέλει αγνόησε το αποτέλεσμα, οδήγησε στη συγκρότηση της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) και στην ανάληψη ένοπλου αγώνα κατά του αποικιακού ζυγού των Βρετανών. **Thompson, S., St. Karayanni, S., & Vassiliadou, M. (2004).** *Cyprus after history. Interventions: International Journal of Postcolonial Studies*, 6(2), 282-299, pp. 282-283., **Συρίγος, Α. (2005).** *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Εκδόσεις Πατάκη., σελ. 124.

⁸ Republic of Cyprus, Greece, Turkey & United Kingdom. (1960). *Treaty of Guarantee*. Signed at Nicosia on August 16, 1960. United Nations Treaty Series, 382, 3-11., Άρθρα III και IV.

διχοτόμησης για τους Τουρκοκυπρίους (*Taksim*) - επέφεραν σύντομα κρίση. Συγκεκριμένα, το 1963 προέκυψαν αντιδράσεις του τουρκοκυπριακού μέρους, οι οποίες εκδηλώθηκαν με ξέσπασμα διακοινοτικών διαταραχών⁹. Μετά τις διακοινοτικές διαταραχές, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ (Σ.Α.) με το Ψήφισμα 186 (1964)¹⁰ εγκαθίδρυσε την Ειρηνευτική Δύναμη UNFICYP στην Κύπρο, αποσκοπώντας στην αποκατάσταση της τάξης, ενώ μέσω αυτού αναγνώρισε και τη νομιμότητα της Κυπριακής κυβέρνησης¹¹. Εντούτοις, κατά τη διάρκεια του δικτατορικού καθεστώτος της στρατιωτικής χούντας στην Ελλάδα (1967 - 1974), η κατάσταση κλιμακώθηκε. Η χούντα των Συνταγματαρχών στην Ελλάδα υποστήριζε ανοιχτά την επιδίωξη ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα και τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ Β΄.

Το αποκορύφωμα ήταν το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου στις 15 Ιουλίου 1974 από τη στρατιωτική χούντα των Αθηνών. Η ανατροπή του Μακαρίου χρησιμοποιήθηκε ως πρόσχημα από την Τουρκία για την εισβολή, επικαλούμενη τη Συνθήκη Εγγυήσεως του 1960. Μία επίκληση και ερμηνεία που δεν δικαιολογεί σε καμία περίπτωση τη χρήση βίας¹², καθώς με βάση το Άρθρο 4 της Συνθήκης απαιτούνταν προηγούμενη διαβούλευση των εγγυητριών δυνάμεων ή στην περίπτωση που αυτή δεν μπορούσε λόγω συνθηκών να επιτευχθεί, η μονομερής δράση έπρεπε να αποσκοπεί μόνο στην αποκατάσταση της κατάστασης που θεσπίστηκε από τη Συνθήκη.

Η Τουρκία εκκίνησε την εισβολή στην Κύπρο, κατά τις πρωινές ώρες της 20^{ης} Ιουλίου 1974, με την στρατιωτική επιχείρηση «Αττίλας Ι», αποτέλεσμα της οποίας ήταν η κατάληψη σχεδόν του 3% του κυπριακού εδάφους, ενώ κατά τη δεύτερη φάση των επιχειρήσεων, με την ονομασία «Αττίλας ΙΙ», κατέλαβε σχεδόν το 38% της σημερινής Κύπρου. Η εν λόγω ενέργεια αποτελεί σοβαρή παραβίαση του

---

⁹ Αναλυτικότερα βλ. **Συρίγος, Α. (2005)**, *op.cit.*, σελ. 151-157., και **Mallinson, W. (2005)**. Greek - Turkish conflict over Cyprus. *The World Today*, 61(1), 15-17, pp. 49-51.

¹⁰ *United Nations Security Council. (1964). S/RES/186/1964.*

¹¹ *Ibid.*, §4.

¹² **Τενεκίδης, Γ. (2002)**. *Ο Γεώργιος Τενεκίδης και η Κύπρος: Απάνθισμα Κειμένων* (Στ. Περράκης, Επιμ.). Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη & Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα., σελ. 179, 274-280, 284-285. **Chrysostomides, K. (2000)**. *The Republic of Cyprus: A study in international law*. (Developments in International Law, Vol. 35). Martinus Nijhoff Publishers., pp. 110-130. Επίσης βλ.: **Περράκης, Σ. (2021)**. Η Κυπριακή Δημοκρατία 60 χρόνια: Ματιές στο χθες και οι προκλήσεις στις προοπτικές διευθέτησης του Κυπριακού. *Κυπριακή Νομική Επιθεώρηση*, 1, 38-44., σελ. 41.

Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε.) και ειδικότερα του άρθρου 2§4, το οποίο απαγορεύει ρητώς τη χρήση ή την απειλή χρήσης βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους¹³. Επιπλέον, η Τουρκία παραβίασε και το Ψήφισμα 353 (1974) του Συμβουλίου Ασφαλείας, το οποίο ζητούσε την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων και τον άμεσο τερματισμό των εχθροπραξιών¹⁴.

Οι ανθρωπιστικές επιπτώσεις ως προς τις μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών ήταν καταστροφικές. Περίπου 200.000 Ελληνοκύπριοι εκτοπίστηκαν βίαια από το βόρειο τμήμα της Κύπρου, ενώ παράλληλα περίπου 45.000 Τουρκοκύπριοι μεταφέρθηκαν από το νότιο τμήμα του νησιού προς τον βορρά¹⁵, κατά προφανή παραβίαση του άρθρου 49 της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (ΣΓ IV'49), το οποίο θεσπίζει την απαγόρευση αυθαίρετων μετακινήσεων πληθυσμών¹⁶.

Μία από τις τραγικότερες συνέπειες της εισβολής ήταν η εξαφάνιση 1.619 Ελληνοκυπρίων και Ελλαδιτών και η κατ' εξακολούθηση αβεβαιότητα όσον αφορά την τύχη τους. Οι μαζικές και εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, είτε μέσω μαζικής μεταφοράς αιχμαλώτων, είτε μέσω εκτελέσεων, συνιστούν σοβαρή παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΔΑΔ), του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ), και υπό περιπτώσεις δύνανται να συνιστούν έγκλημα κατά της ανθρωπότητας¹⁷, βάσει του άρθρου 7§1(i) του Καταστατικού της Ρώμης. Υπό αυτό το πρίσμα, η νομολογία του ΕΔΔΑ έκρινε την Τουρκία υπεύθυνη για συνεχιζόμενες παραβιάσεις σωρείας άρθρων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), λόγω μη διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας αναφορικά με την τύχη των αγνοουμένων και απάνθρωπης μεταχείρισης των συγγενικών τους προσώπων.

---

¹³ Βλ. **Ηνωμένα Έθνη. (1945). Χάρτης Ηνωμένων Εθνών.**

¹⁴ United Nations Security Council. (1974). *S/RES/353/1974.*, §§2-4.

¹⁵ **Library of Congress, Law Library of Congress, (2005).** *Cyprus: Greek Cypriot rejection of the Annan Plan.*, p. 3, **United States Senate, Committee on Foreign Relations. (1974).** *The Cyprus crisis: Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, Ninety-third Congress, second session. Washington DC: U.S. Government Printing Office.*, p. 18, **United Nations. (1986).** *Statement by the Representative of Cyprus before the United Nations General Assembly on the Situation in Cyprus (A/41/858, 8/18466).* UN Digital Library., p. 3.

¹⁶ **Σύμβαση της Γενεύης (IV) σχετική με την προστασία των αμάχων προσώπων σε καιρό πολέμου. (1949).** 75 U.N.T.S. 287., Άρθρο 49.

¹⁷ **Vitkauskaitė-Meurice, D., & Žilinskas, J. (2010).** The concept of enforced disappearances in international law. *Jurisprudence*, 1(119), 197-216., pp. 203-205.

Τέλος, με βάση το άρθρο 42 της Σύμβασης της Χάγης του 1907, το βόρειο τμήμα της Κύπρου βρίσκεται από το 1974 έως και σήμερα σε καθεστώς κατοχής (*occupation*)¹⁸. Το γεγονός ότι η κατοχή είναι παρατεταμένη έρχεται σε αντίθεση με τον προσωρινό χαρακτήρα της, ενώ εφόσον είναι αποτέλεσμα παράνομης χρήσης βίας, δεν εδραιώνεται νέο νόμιμο *status quo*, που να σηματοδοτεί την απώλεια της κυριαρχίας της Κυπριακής Δημοκρατίας στο νησί εν συνόλω¹⁹. Επιπλέον, τίθεται το ζήτημα χαρακτηρισμού της παραβίασης της διεθνούς υποχρέωσης της Τουρκίας, η οποία στην περίπτωση της Κύπρου δεν είναι στιγμιαία, αλλά συνεχιζόμενη – για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η κατοχή²⁰. Σε αυτό το πλαίσιο, παρουσιάζει, επίσης, ενδιαφέρον το ζήτημα επέκτασης της διεθνούς ευθύνης για τις παραβιάσεις, που φέρει η Τουρκία ως κατέχουσα δύναμη, καθώς από το '74 και μετά, μέρος του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας βρίσκεται υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο (*effective control*) των τουρκικών στρατευμάτων, που ασκούν εκεί «αποτελεσματική εξουσία»²¹. Φυσικά, η ευθύνη αυτή επεκτείνεται και στις παραβιάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου, με βάση τη ΣΓ IV'49²².

---

¹⁸ **Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land, and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land.** (1907, October 18). *36 Stat. 2277, 1 Bevans 631.*, Άρθρο 42. Επίσης, βλ. **Πεπράκης, Σ. (2025)**. Το Κυπριακό, το διεθνές δίκαιο και οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Δικαιοπολιτικές διαπιστώσεις και προοπτικές. Μία αποτίμηση...κοιτάζοντας το μέλλον, στο Α. Θεοφάνους (Επιμ.), *50 χρόνια μετά το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή: Μία ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα* (169-186). Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων., σελ. 173.

¹⁹ Βλ. **Marouda, M. D. (2009)**. Application of IHL in contemporary armed conflicts: is it «simply» a question of facts? in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 201-244). Editions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant., pp. 206-207. Βλ. Επίσης: **Μαρούδα, Μ. Ν. (2022)**. Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο των ενόπλων συρράξεων, στο Κ. Αντωνόπουλος & Κ. Μαγκλιβέρας (Επιμ.), *Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας* (4^η αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, σελ. 783-830). Νομική Βιβλιοθήκη., σελ. 789.

²⁰ **Δούση, Ε. (2022)**. Η διεθνής ευθύνη των κρατών και των διεθνών οργανισμών, στο Κ. Αντωνόπουλος & Κ. Μαγκλιβέρας (Επιμ.), *Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας* (4^η αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, σελ. 481-522). Νομική Βιβλιοθήκη., σελ. 495.

²¹ **European Court of Human Rights. (1996)**. *Loizidou v. Turkey (Application No. 15318/89) [GC judgment]*. Strasbourg: ECHR., §52. Βλ. επίσης **Μαρούδα, Μ. Ν. (2006)**. *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας., σελ. 49, 70-73.

²² **ΣΓ IV (1949)**., *op.cit.* no. 16., Άρθρο 47.

1.2. Η ανθρώπινη διάσταση: οικογενειακό τραύμα, συλλογική μνήμη και το «Δεν Ξεχνώ».

Οι αγνοούμενοι παρουσιάζουν βαθιά ανθρωπιστική και κοινωνική διάσταση, λόγω του μακροχρόνιου ψυχικού τραύματος που φέρουν οι οικογένειες²³. Η παρατεταμένη κατάσταση αβεβαιότητας και η έλλειψη ουσιαστικής έρευνας και ενημέρωσης σχετικά με την τύχη των αγνοουμένων συνιστούν μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης ως προς τους συγγενείς και παραβιάζουν το δικαίωμα στην αλήθεια²⁴. Πράγματι, η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει αναγνωρίσει την ψυχική οδύνη που βιώνουν οι συγγενείς ως αυτοτελή παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ²⁵, ενώ σύμφωνα με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) απαγορεύεται ρητά η διάπραξη βασανιστηρίων και κάθε μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης²⁶. Υπό αυτό το πρίσμα, επιβεβαιώνεται η υποχρέωση των κρατών της διεθνούς κοινότητας να ερευνούν και να παρέχουν πληροφορίες για τους αγνοούμενους στις οικογένειές τους.

Η αναζήτηση των αγνοουμένων στην Κύπρο, πενήντα ένα χρόνια μετά τα γεγονότα της 20^{ης} Ιουλίου, αναδεικνύει τη διαλεκτική σχέση μεταξύ του νομικού πλαισίου και της ανθρωπιστικής διάστασης του ζητήματος: μιας διάστασης που αποτυπώθηκε στη μνήμη του Κυπριακού λαού μέσα από το σύνθημα «Δεν Ξεχνώ». Η συλλογική μνήμη παρουσιάζεται ως ηθική δέσμευση για τη συνέχιση της προσπάθειας εντοπισμού των αγνοουμένων και διαλεύκανση της τύχης τους μέσω της αλήθειας. Ενόψει των ανωτέρω, καθίσταται ηθική υποχρέωση της διεθνούς κοινότητας να αποδώσει δικαιοσύνη και να «ρίξει φως» στο ζήτημα²⁷.

²³ Βλ. αναλυτικότερα: **Citroni, G. (2025)**. Practical, legal and psychological issues related to the protection of the dead in cases of enforced disappearances. *International Review of the Red Cross*, 107(929), 486-508.

²⁴ **Naqvi, Y. (2006)**. The right to the truth in international law: Fact or fiction? *International Review of the Red Cross*, 88(862), 245-273., pp. 249-258.

²⁵ **Συμβούλιο της Ευρώπης. (1950)**. Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Ρώμη: Συμβούλιο της Ευρώπης., Άρθρο 3. και **European Court of Human Rights (GC). (2009)**. *Varnava and Others v. Turkey* (Applications Nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 & 16073/90). *Judgment of 18 September 2009*. Strasbourg: European Court of Human Rights., §202.

²⁶ Βλ. **Ηνωμένα Έθνη. (1966)**. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα., Άρθρο 7.

²⁷ Για ανάλυση και τεκμηρίωση του ηθικού και κοινωνικού χαρακτήρα της μνήμης και της αναζήτησης της αλήθειας σχετικά με το ζήτημα των αγνοουμένων, βλ. **Cassia, P. S. (2006)**. Recognition and emotion: Exhumations of missing persons in Cyprus, in Y. Papadakis, N. Peristianis, & G. Welz (Eds.),

1.3. Οι πρώτες μεταπολεμικές προσπάθειες αναζήτησης των αγνοουμένων.

Οι πρώτες κινητοποιήσεις και προσπάθειες εντοπισμού των αγνοουμένων στην Κύπρο ξεκίνησαν αμέσως μετά την εισβολή. Οι συγγενείς των αγνοουμένων ίδρυσαν στην Κύπρο την Παγκύπρια Επιτροπή Γονέων και Συγγενών Αδήλωτων Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων²⁸, ενώ σε διεθνές επίπεδο η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ/ICRC) αρχικά συγκέντρωσε πληροφορίες για αιχμαλώτους και στη συνέχεια συνέταξε καταλόγους²⁹.

Στη συνέχεια, ο ρόλος της Επιτροπής επεκτάθηκε στη συμμετοχή στην Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων (ΔΕΑ/CMP), η οποία ιδρύθηκε το 1981, υπό την αιγίδα των Η.Ε. και δυνάμει συμφωνίας των ηγετών της Ελληνοκυπριακής και Τουρκοκυπριακής κοινότητας³⁰. Ήδη, η Γενική Συνέλευση των Η.Ε. (Γ.Σ.) είχε εκδώσει το Ψήφισμα 32/128, το οποίο αφορούσε τη σύσταση μεικτής επιτροπής, η οποία θα είχε αρμοδιότητα για τους αγνοούμενους όχι μόνο του 1974, αλλά και της περιόδου 1963-64³¹. Η ΔΕΑ συνιστά ουδέτερο όργανο, βασικός ρόλος του οποίου είναι η διενέργεια εκσκαφών, η ταυτοποίηση και η επιστροφή λειψάνων στις οικογένειες των αγνοουμένων.

Η εντολή της ΔΕΑ, η οποία είναι περιορισμένη ως προς την έκταση και το αντικείμενό της, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, βρίσκει έρεισμα στις ανθρωπιστικές αρχές που απορρέουν από τις ΣΓ '49 και τα άρθρα 32-34 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι (ΠΠ Ι' 1977)³². Ειδικότερα, οι αρχές αυτές θεσπίζουν την υποχρέωση των κρατών να διερευνούν την τύχη των αγνοουμένων και να παρέχουν πληροφορίες στους οικείους τους. Παρά τη διενέργεια εκσκαφών και την ταυτοποίηση σχεδόν των

Divided Cyprus: Modernity, history, and an island in conflict (pp. 194-211). Bloomington, IN: Indiana University Press.

²⁸ Από τα στοιχεία που συγκέντρωσε η Επιτροπή, φάνηκε ότι υπήρχαν 1.619 αγνοούμενοι, ανάμεσά τους άντρες, γυναίκες αλλά και παιδιά.

²⁹ **International Committee of the Red Cross. (1975).** *ICRC action in Cyprus. International Review of the Red Cross*, (April 1975), 184-187.

³⁰ Επίσημη Ιστοσελίδα «Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο»: <https://www.cmp-cyprus.org/el/who-we-are/>

³¹ **United Nations General Assembly.(1977).** *A/RES/32/128*.

³² **Πρόσθετο Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949, σχετικά με την προστασία των θυμάτων διεθνών ενόπλων συγκρούσεων (Πρωτόκολλο Ι, 1977).**

μισών αγνοουμένων έως και σήμερα³³, η μη πρόσβαση σε στρατιωτικά αρχεία του Τουρκικού στρατού και η απροθυμία συνεργασίας από μέρους της Τουρκίας για παροχή πληροφοριών, συνιστούν τα βασικά εμπόδια για ουσιαστική πρόοδο και επίλυση στο ζήτημα. Η στάση αυτή της Τουρκίας έχει επανειλημμένως καταγγελλθεί από το ΕΔΔΑ και από το Συμβούλιο της Ευρώπης³⁴.

Οι προσπάθειες εντοπισμού των αγνοουμένων και η ανθρωπιστική έκταση του ζητήματος στην Κύπρο, συνέβαλαν ουσιαστικά ώστε να αναγνωριστεί αργότερα το δικαίωμα των οικογενειών να γνωρίζουν την αλήθεια σχετικά με τις συνθήκες εξαφάνισης ή θανάτου των αγαπημένων τους, δίνοντας έμφαση στην υποχρέωση των κρατών να συνεργάζονται στην αναζήτηση της αλήθειας. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι η τουρκική εισβολή του 1974 στην Κύπρο, επέφερε άμεσα σοβαρές ανθρωπιστικές επιπτώσεις.

Κεφάλαιο 2: Διεθνείς Οργανισμοί και Μηχανισμοί: Εμπλοκή και Ρόλος

Η διεθνής έκταση του ζητήματος φανερώνεται μέσα από τη μακροχρόνια εμπλοκή και δράση οργανισμών όπως ο ΟΗΕ, η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ/ICRC), το Συμβούλιο της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων στην Κύπρο (ΔΕΑ). Παρά τις διαφοροποιήσεις τους ως προς την εντολή που διαθέτει ο κάθε οργανισμός, όλοι έχουν έναν κοινό στόχο: τη διασφάλιση του δικαιώματος των οικογενειών να γνωρίζουν την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων, σύμφωνα με τους εθιμικούς κανόνες του ΔΑΔ³⁵. Η διεθνής κοινότητα άρχισε να εκφράζει τις ανησυχίες της όσον αφορά το πρόβλημα των βίαιων εξαφανίσεων σε γενικό πλαίσιο, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1960, ενώ το Ψήφισμα 33/173³⁶ αποτελεί μία από τις πρώτες επίσημες πράξεις για την

³³ Στατιστικά Εκταφών και Ταυτοποιήσεων 2006 -2025, Επίσημη Ιστοσελίδα «Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο», Ανακτήθηκε από: <https://www.cmp-cyprus.org/el/statistics/>

³⁴ **Republic of Cyprus, Ministry of Foreign Affairs. (2024, March 14).** *Press release on the decision of the Committee of Deputy Ministers of the Council of Europe on the implementation of the ECHR judgments on the missing persons aspect.* Ανακτήθηκε από: <https://www.gov.cy/en/foreign-policy/press-release-on-the-decision-of-the-committee-of-deputy-ministers-of-the-council-of-europe-on-the-implementation-of-the-echr-judgments-on-the-missing-persons-aspect/>

³⁵ International Committee of the Red Cross (ICRC). (n.d.). *Rule 117, Accounting for missing persons.* In *Customary international humanitarian law database* (Vol. I, Rules). IHL Databases. Ανακτήθηκε από: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule117>

³⁶ **United Nations General Assembly. (1978).** *A/RES/33/173.*

αντιμετώπιση του ζητήματος. Επιπλέον, στις 18 Δεκεμβρίου 1992 η Γ.Σ. υιοθέτησε το Ψήφισμα 47/133, ήτοι τη Διακήρυξη των Η.Ε. για την Προστασία όλων των Προσώπων από την Αναγκαστική Εξαφάνιση³⁷.

2.1. Η εμπλοκή του ΟΗΕ και της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού στην Κύπρο.

Οι πρώτες κινητοποιήσεις διεθνώς, όσον αφορά το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, εκκίνησαν περί τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν διεθνείς οργανισμοί όπως η ICRC και ο ΟΗΕ επέδειξαν ευαισθησία απέναντι στο πρόβλημα. Από το 1975, ένα χρόνο μετά την εισβολή, ο ΟΗΕ εξέδωσε σειρά ψηφισμάτων της Γ.Σ., τα οποία εξέφραζαν ανησυχία σχετικά με την τύχη των αγνοουμένων και την ανάγκη σύστασης ενός ερευνητικού σώματος³⁸. Μέσω αυτών των Ψηφισμάτων, αναγνωρίστηκε η ανθρωπιστική διάσταση του ζητήματος και επισημάνθηκε το δικαίωμα των οικείων να ενημερωθούν σχετικά με την τύχη των αγνοούμενων συγγενών τους. Συγκεκριμένα, από το 1982 και μετά, και ιδιαίτερα μετά τη σύσταση της ΔΕΑ, παρατηρείται μία στροφή των ενεργειών του ΟΗΕ, δίνοντας έμφαση σε μία θεσμικά οργανωμένη ανθρωπιστική διαχείριση του ζητήματος. Τα ψηφίσματα της Γ.Σ. αυτής της περιόδου εστιάζουν κυρίως στην ανάγκη συνεργασίας των δύο κοινοτήτων και στην υποστήριξη του έργου της ΔΕΑ, χωρίς άμεσο καταλογισμό ευθυνών³⁹.

Ως θεματοφύλακας των ΣΓ '49, η ICRC έδρασε άμεσα μετά τις επιχειρήσεις του 1974 στην Κύπρο, συντάσσοντας καταλόγους με τα στοιχεία αιχμαλώτων, συγκεντρώνοντας και διαβιβάζοντας πληροφορίες για τους αγνοούμενους. Παρά το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις η δυνατότητα πρόσβασης σε ορισμένες περιοχές ήταν δυσχερής και η συνεργασία από τα εμπλεκόμενα μέρη ήταν ανύπαρκτη, η ICRC κατείχε σημαντικό ρόλο στην καταγραφή αγνοουμένων στην Κύπρο και συνέβαλε στην δημιουργία του θεσμικού πλαισίου, που αργότερα οδήγησε στη σύσταση της Διερευνητικής Επιτροπής Αγνοουμένων (ΔΕΑ).

Ωστόσο, η δράση της ICRC στην Κύπρο, μέσω της εμπλοκής στη ΔΕΑ, γεννά έναν προβληματισμό, άμεσα συνδεδεμένο με το δικαίωμα ενόπλων συρράξεων.

³⁷ **United Nations General Assembly. (1992).** *A/RES/47/133.*

³⁸ **United Nations General Assembly.** *A/RES/3450(XXX), A/RES/32/128, A/RES/33/172 και A/RES/36/164.*

³⁹ Βλ. **United Nations General Assembly.(1982).** *A/RES/37/181.*

Συγκεκριμένα, παρά το γεγονός ότι η ICRC αποτελεί το κατεξοχήν αρμόδιο όργανο με δικαίωμα πρόσβασης σε χώρους κράτησης, στρατιωτικές περιοχές και νοσοκομεία, βάσει των ΣΓ '49, η καταγραφή των αγνοουμένων στην Κύπρο δεν υπήρξε πλήρης σε πολλές περιπτώσεις⁴⁰. Η συμμετοχής της ICRC στη ΔΕΑ ως τρίτο μέλος περιόρισε τελικά το ρόλο της σε ένα πιο διαμεσολαβητικό πλαίσιο, παρά σε αυτόνομη ανθρωπιστική δράση. Εκ του αποτελέσματος μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι καθυστερήσεις στη ΔΕΑ και στην αποκάλυψη της αλήθειας μπορούν να αποδοθούν, έστω εν μέρει, στην εν λόγω μεταβολή, η οποία αποτελεί έλλειψη ως προς τις λειτουργίες της Επιτροπής.

2.2. Η εμπλοκή του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Κύπρο.

Η εμπλοκή του Συμβουλίου της Ευρώπης υπήρξε καθοριστική ως προς την αναγνώριση και ένταξη του ζητήματος των αγνοουμένων σε ένα πιο αυστηρό πλαίσιο. Ειδικότερα, το Συμβούλιο της Ευρώπης, ιδίως μέσω της Επιτροπής Υπουργών είναι αρμόδιο για την εποπτεία εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων· ένα σαφώς χρήσιμο όργανο πίεσης. Μετά την έκδοση, κυρίως της απόφασης επί της 4^{ης} διακρατικής προσφυγής (*Cyprus v. Turkey*), στο ζήτημα των αγνοουμένων διαπιστώθηκαν διαρκείς παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άρθρα 2 και 3 ΕΣΔΑ), ενώ ανά τακτά διαστήματα το ζήτημα επανεξετάζεται και συζητείται εντός του πλαισίου λειτουργίας της Επιτροπής.

Από την άλλη πλευρά, η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) διαδραμάτισε, και εξακολουθεί να φέρει έναν ρόλο πιο επικουρικό, από την άποψη ότι δεν έχει η ίδια κανονιστική ή δικαστική αρμοδιότητα. Η εμπλοκή της στην υπόθεση των αγνοουμένων ανάγεται κυρίως σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, καθώς η χρηματοδότηση της ΔΕΑ γίνεται σε μεγάλο βαθμό από προγράμματα στήριξης και χρηματοδότησης της Ένωσης. Επιπλέον, η Ένωση, ιδίως μετά την προσχώρηση της Κύπρου στην Ε.Ε., επεσήμανε μέσω παρεμβάσεων την ανάγκη αντιμετώπισης και επίλυσης των ανθρωπιστικών ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένων των αγνοουμένων. Ωστόσο, ο ρόλος της είναι κυρίως συμπληρωματικός, με δράσεις εντός του πλαισίου

⁴⁰ Βλ. σχετικά: **Sassòli, M., & Tougas, M. L. (2002)**. The ICRC and the missing. *International Review of the Red Cross*, 84 (848), 722-750., p. 733-736.

του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και των ετήσιων εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

2.3. Σύσταση της ΔΕΑ: εντολή, δομή και επιχειρησιακή λειτουργία.

Η ΔΕΑ συστάθηκε το 1981 έχοντας ως κύριο στόχο την προσπάθεια εντοπισμού τόσο των Ελληνοκυπρίων/Ελλαδιτών όσο και των Τουρκοκυπρίων αγνοουμένων. Αποτελείται από τρία μέλη: ένα μέλος διορισμένο από την Ελληνοκυπριακή πλευρά, ένα μέλος διορισμένο αντίστοιχα από την Τουρκοκυπριακή πλευρά και ένα τρίτο μέλος, το οποίο έχει προταθεί από την ICRC και ορίζεται από τον Γενικό Γραμματέα των Η.Ε. Η αποστολή της ΔΕΑ έχει καθαρά ανθρωπιστικό χαρακτήρα, δεν διαθέτει αρμοδιότητα διερεύνησης ή απόδοσης ευθυνών και με βάση την εντολή της, η λειτουργία της πρέπει να καθοδηγείται από ουδετερότητα και αμεροληψία.

Μέσω της ειρηνευτικής αποστολής των Η.Ε. στην Κύπρο (UNFICYP), συνεχίστηκε η προσπάθεια διατήρησης της ουδετερότητας⁴¹, ενώ η ICRC σε συνεργασία με την Αργεντινική Ομάδα Δικανικής Ανθρωπολογίας (EAAF), προσέφεραν επιχειρησιακή συνδρομή στη ΔΕΑ διαθέτοντας ειδικούς ιατροδικαστές και ανθρωπολόγους⁴². Παράλληλα, σημαντική υπήρξε και η καθοδήγηση ως προς τα πρωτόκολλα που έπρεπε να τηρηθούν στην ταυτοποίηση λειψάνων⁴³.

2.4. Εμπόδια και περιορισμοί στο έργο της ΔΕΑ.

Παρά τις κινητοποιήσεις και τη δράση των διεθνών οργανισμών και της ΔΕΑ, τα εμπόδια εξακολουθούν έως και σήμερα. Η περιορισμένη διάσταση της εντολής που διαθέτει η ΔΕΑ - χωρίς δυνατότητα καταλογισμού ευθυνών και διερεύνηση της πλήρους αλήθειας – έχει σταθεί εμπόδιο στην ουσιαστική αποκατάσταση των θυμάτων και των συγγενών τους.

Ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας της αποστολής της ΔΕΑ, αν και απαραίτητος για τη διατήρηση των ισορροπιών και της εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο πλευρών, είχε

⁴¹ **United Nations. (2019, January 11).** *Report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus: IX Observations (S/2019/37)*. Security Council., § 50.

⁴² **Ιακώβου, Ν., & Κορνιώτη, Ν. (2019).** *Αγνοούμενοι στην Κύπρο: Παρατηρήσεις βασισμένες στο παρελθόν και συστάσεις για το μέλλον (Εκθεση 7/2019)*. Peace Research Institute Oslo (PRIO) Cyprus Center & Truth Now., σελ. 55.

⁴³ United Nations Peacekeeping. (2017, April 10). *CMP signs cooperation agreements with the International Committee of the Red Cross and the Argentinian Forensic Anthropology Team*. United Nations. Ανακτήθηκε από: <https://peacekeeping.un.org/en/cmp-signs-cooperation-agreements-with-international-committee-of-red-cross-and-argentinian-forensic>

ως αποτέλεσμα σε ορισμένες περιπτώσεις να υφίστανται ελλειμματικοί χειρισμοί στο ευαίσθητο ζήτημα των αγνοουμένων. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι βασικά εμπόδια και προκλήσεις συνιστούν η περιορισμένη πρόσβαση σε στρατιωτικά αρχεία της εποχής, η άρνηση συνεργασίας στην παροχή περαιτέρω πληροφοριών, οι πολιτικές εντάσεις και η ύπαρξη στρατιωτικών ζωνών στις κατεχόμενες περιοχές της Κύπρου⁴⁴. Η διενέργεια εκσκαφών σε πολλές περιπτώσεις έχει παρεμποδιστεί, καθώς η απαίτηση προηγούμενης άδειας για εκσκαφές σε αυτές τις περιοχές και συχνά οι καθυστερήσεις στη χορήγησή της, αναστέλλουν την πρόοδο και παρατείνουν την αβεβαιότητα⁴⁵.

Επιπλέον, η απουσία ενός διεθνούς μηχανισμού επιβολής συμμόρφωσης καθιστά την πρόοδο στο ζήτημα ανάλογη της βούλησης των εμπλεκόμενων μερών, παρά τις διπλωματικές προσεγγίσεις και την εποπτεία των Η.Ε. Παράλληλα, η διαμεσολαβητική λειτουργία της ICRC, δεσμευμένη από την αρχή της ουδετερότητας και αμεροληψίας, οδήγησε σε αδυναμία άσκησης πίεσης στην υπόθεση.

Η δράση των Η.Ε. και της ΔΕΑ στην Κύπρο παραμένει βασικός πυλώνας της ανθρωπιστικής προσέγγισης της υπόθεσης των αγνοουμένων, παρά τα όποια πολιτικά και τεχνικά εμπόδια. Το έργο τους σε πολλές περιπτώσεις συνέβαλε στην αποκατάσταση – ψυχολογική κυρίως – των οικογενειών, ωστόσο, όσον αφορά τον θεσμό της ΔΕΑ, η αποτελεσματικότητά του παραμένει ελλιπής σε ό,τι αφορά την αναζήτηση της αλήθειας για την τύχη των αγνοουμένων.

Κεφάλαιο 3: Συγκριτική προσέγγιση του ζητήματος με διεθνή παραδείγματα ενόπλων συρράξεων

Η υπόθεση των αγνοουμένων δεν αφορά μόνο τα γεωγραφικά όρια της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά επεκτείνεται στην ευρύτερη διεθνή εμπειρία ενόπλων συρράξεων

---

⁴⁴ Σύμφωνα με το: **Committee of Ministers of the Council of Europe. (2025).** *Supervision of the execution of the judgment Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94): Issues currently examined by the Committee of Ministers – Measures to determine the fate of Greek Cypriot missing persons and inform their families: Latest submissions of the respondent and applicant States – Cyprus (DH-DD (2025)130) [Status report No. 004-37128].*: « As regards the CMP’s access to military areas, the Cypriot authorities submit that 60% of the territory in the northern part of Cyprus is designated as military areas and claim that areas open to civilians are unnecessarily designated as military areas and submitted to a restrictive authorisation regime. »

⁴⁵ **Committee of Ministers.**, *Supervision of the execution of the judgment Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94).*, op.cit.

και παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου. Οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις αποτελούν γενική παθογένεια στην περίπτωση ενόπλων συρράξεων και άλλοτε έχουν χρησιμοποιηθεί ως συστηματική πρακτική κρατικής βίας. Από τα δικτατορικά καθεστώτα της Λατινικής Αμερικής και τις συρράξεις στα Βαλκάνια, έως τις πρόσφατες συγκρούσεις στον Καύκασο, την Ουκρανία και τη Γάζα, αναδεικνύεται η ίδια θεμελιώδης πρόκληση: η αδυναμία διασφάλισης πλήρους λογοδοσίας για την τύχη των αγνοουμένων. Παρά τις διαφοροποιήσεις ως προς την έκταση και το νομικό και πολιτικό πλαίσιο, κοινός παρονομαστής παραμένει σταθερά η δέσμευση των κρατών να αναζητούν, να παρέχουν πληροφορίες και να διασφαλίζουν λογοδοσία και δικαιοσύνη στις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, σύμφωνα με τις αρχές του ΔΑΔ και των διεθνών συμβάσεων⁴⁶.

3.1. Λατινική Αμερική, Πρώην Γιουγκοσλαβία, Καύκασος, Ουκρανία και Γάζα.

Η λατινοαμερικάνικη εμπειρία ανέδειξε για πρώτη φορά διεθνώς το πρόβλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, ιδίως κατά την περίοδο δικτατορικών καθεστώτων (1970 - 1990)⁴⁷, όπου οι εξαφανίσεις χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά ως εργαλείο πολιτικής καταπίεσης. Ειδικότερα, στην Χιλή υπό το καθεστώς του Πινοσέτ (1973 - 1990) περίπου 3.000 άνθρωποι εξαφανίστηκαν ή εκτελέστηκαν⁴⁸, ενώ στην Αργεντινή υπό το καθεστώς Βιδέλα (1976-1983), ο αριθμός των εξαφανισθέντων εκτιμάται έως

---

⁴⁶ International Committee of the Red Cross. (2023, November). *Missing persons and their families: International legal framework*. Geneva, Switzerland, pp. 2–3, 4–5, 6–7, 9. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/document/missing-persons-and-their-families-international-legal-framework>

⁴⁷ Στην Χιλή οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις αντιστοιχούν περίπου στο ένα τρίτο των συνολικών δολοφονιών, στην Ουρουγουάη επικράτησε το φαινόμενο των παρατεταμένων φυλακίσεων, ενώ στη Βραζιλία και τη Βολιβία καταγράφηκαν λιγότερες από 100 περιπτώσεις.

⁴⁸ **National Commission on Truth and Reconciliation (Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación). (1991). Report of the Chilean National Commission on Truth and Reconciliation (Rettig Report).** Santiago, Chile: Government of Chile. Βλ. επίσης Amnesty International. (2013, September 10). Chile: 40 years on from Pinochet's coup, impunity must end. Amnesty International., Ανακτήθηκε από: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/09/chile-years-pinochet-s-coup-impunity-must-end/>,

και σε 30.000⁴⁹. Οι «desaparecidos»⁵⁰ οδήγησαν στη δημιουργία των πρώτων Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης (*Truth and Reconciliation Commissions*), αντικείμενο των οποίων ήταν οι συστηματικές έρευνες σχετικά με τις εξαφανίσεις. Ιδιαίτερης σημασίας υπήρξε η Διαμερικανική Σύμβαση για την Προστασία των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση⁵¹, το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο που απαγόρευε ρητά την πρακτική αυτή⁵².

Καθοριστική υπήρξε, επίσης, η νομολογία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο θεμελίωσε το δικαίωμα στην αλήθεια ως

---

⁴⁹ Η Εθνική Επιτροπή για την Εξαφάνιση Προσώπων (CONADEP) δημοσίευσε το 1984 Έκθεση με τίτλο «Nunca Mas» («Ποτέ Ξανά») σύμφωνα με την οποία κατέγραψε 8.960 τεκμηριωμένες περιπτώσεις αγνοουμένων κατά τη διάρκεια του καθεστώτος Βιδέλα στην Αργεντινή. Ωστόσο, αναγνώρισε ότι ο πραγματικός αριθμός των αγνοουμένων μπορεί να είναι πολύ μεγαλύτερος, όπως έχει εκτιμηθεί από οργανώσεις Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. **Crenzel, E. A. (2013).** The narrative of the disappearances in Argentina: The *Nunca Más* report. *Bulletin of Latin American Research*, 32(S1), 174-192.

⁵⁰ Η ισπανική λέξη «desaparecidos» χρησιμοποιήθηκε για τα πρόσωπα που συνελήφθησαν ή απήχθησαν από κρατικές ή παρακρατικές δυνάμεις, των οποίων η τύχη αγνοείται. Η έννοια αυτή υιοθετήθηκε και καθιερώθηκε κατά την περίοδο των δικτατοριών στη Λατινική Αμερική, όταν οι κυβερνήσεις κατέφευγαν στην κρατική τρομοκρατία και στην εκδίωξη πολιτικών αντιφρονούντων.

⁵¹ Η Διαμερικανική Σύμβαση για την Προστασία των Προσώπων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση υιοθετήθηκε στο πλαίσιο του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών το 1994 και ορίζει την αναγκαστική εξαφάνιση ως σύνθετη, σοβαρή και διαρκή παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ παράλληλα θεσπίζει την υποχρέωση αποτελεσματικής διερεύνησης. Η υιοθέτησή της συνδέεται άμεσα με τα δικτατορικά καθεστώτα στη Λατινική Αμερική, ενώ το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αξιοποίησε τη Σύμβαση ως ερμηνευτικό και κανονιστικό εργαλείο σε υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, καθιερώνοντας σταδιακά, μέσω της νομολογίας του, το δικαίωμα των συγγενών να γνωρίζουν την αλήθεια. Επιπλέον, καθιερώθηκε η υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας και επανόρθωσης. Μέσω της Σύμβασης, το διαμερικανικό σύστημα ανέδειξε τη σοβαρότητα του εγκλήματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης, τόσο σε επίπεδο νομικής παραβίασης, όσο και σε επίπεδο ηθικού τραύματος (συλλογική μνήμη). Βλ. Organization of American States. (1994). *Inter-American Convention on the Forced Disappearance of Persons*. OAS Treaty Series No. 9, 33 ILM 1534. Βλ. επιπλέον, για υποθέσεις σχετικές με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων στην Αμερική, και ιδίως στη Λατινική Αμερική: **Inter-American Court of Human Rights. (1989).** *Godínez Cruz v. Honduras* (Merits, Judgment of 20 January 1989). Series C No. 5, **Inter-American Court of Human Rights. (2009).** *Radilla Pacheco v. Mexico* (Preliminary objections, merits, reparations and costs, Judgment of 23 November 2009). Series C No. 209., **και Inter-American Court of Human Rights. (2011).** *Gelman v. Uruguay* (Merits and reparations, Judgment of 24 February 2011). Series C No. 221.

⁵² Στην τρίτη παράγραφο του Προοιμίου της Σύμβασης οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις χαρακτηρίζονται ως σοβαρό και ειδικό έγκλημα κατά της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, που αντιτίθεται στις αρχές και τους σκοπούς του Χάρτη του Οργανισμού και το οποίο παραβιάζει μια σειρά από θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην Αμερικανική Διακήρυξη Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων του Ανθρώπου (Organization of American States. (1948). *American Declaration of the Rights and Duties of Man*. Adopted at the Ninth International Conference of American States, Bogotá, Colombia.) και στην Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, γνωστή και ως «Σύμβαση του Σαν Χοσέ» (Organization of American States. (1969). *American Convention on Human Rights ("Pact of San José")*. Adopted November 22, 1969, San José, Costa Rica; entered into force July 18, 1978.) Η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο διαμερικανικό σύστημα.

ατομικό και συλλογικό δικαίωμα. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι συγγενείς των θυμάτων και οι ίδιες οι κοινωνίες έχουν το δικαίωμα να γνωρίζουν τι συνέβη σε όσους εξαφανίστηκαν⁵³. Σε αποφάσεις όπως η *Velásquez Rodríguez v. Honduras* (1988)⁵⁴ και η *La Cantuta v. Peru* (2006)⁵⁵, το Δικαστήριο καθιέρωσε την υποχρέωση των κρατών να διεξάγουν έρευνα σε κάθε εξαφάνιση, να απέχουν από παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να διεξάγουν τόσο κατασταλτική, όσο και προληπτική έρευνα. Η νομολογία αυτή ανέδειξε τα κύρια προβλήματα: άρνηση πληροφόρησης, ατιμωρησία και παρατεταμένη αβεβαιότητα των οικογενειών. Επιπλέον, το Διαμερικανικό Δικαστήριο αναγνώρισε πρώτο την εξαναγκαστική εξαφάνιση ως συνεχιζόμενη παραβίαση, θεμελιώνοντας το δικαίωμα στην αλήθεια, ενώ το ΕΔΔΑ υιοθέτησε αντίστοιχη προσέγγιση στην υπόθεση *Cyprus v. Turkey* (2001)⁵⁶, προβαίνοντας μεταγενέστερα σε ρητή αναφορά στο δικαίωμα στην αλήθεια⁵⁷. Ωστόσο, συγκριτικά, η ευρωπαϊκή νομολογία χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη δικαστική ακαμψία και φορμαλισμό⁵⁸, με έμφαση στη διαδικαστική υποχρέωση αποτελεσματικής έρευνας, συχνά επισκιάζοντας την ουσιαστική απονομή δικαιοσύνης⁵⁹. Από την άλλη, η λατινοαμερικανική εμπειρία έδωσε ιδιαίτερη σημασία στη συλλογική μνήμη και το δικαίωμα στην αλήθεια ως στοιχεία της αποκατάστασης⁶⁰.

Οι συρράξεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία (1991-1999), και κυρίως στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, συνδέθηκαν με εγκλήματα μείζονος σημασίας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Σφαγή στη Σρεμπρένιτσα, όπου περίπου 8.000

---

⁵³ **Bernales Rojas, G. (2016).** El derecho a la verdad. *Estudios Constitucionales*, 14*(2), 263-304. Universidad de Talca., pp. 278-279.

⁵⁴ **Inter-American Court of Human Rights. (1988).** *Velásquez Rodríguez v. Honduras*, Judgment of July 29, 1988, Series C No. 4.

⁵⁵ **Corte Interamericana de Derechos Humanos. (2006).** *Caso La Cantuta v. Perú*. Fondo reparaciones y costas. Sentencia de 29 de noviembre de 2006 (Serie C No. 162.)

⁵⁶ **European Court of Human Rights. (2001).** *Cyprus v. Turkey, no. 257841/94, ECHR 2001-IV.*

⁵⁷ **European Court of Human Rights. (2012).** *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, Application No. 39630/09., §191.

⁵⁸ **Pervou, I. (2016).** *The right not to be subjected to enforced disappearance in public international law.* (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). ΑΠΘ., σελ. 64.

⁵⁹ **Yildiz, E. (2020).** Enduring practices in changing circumstances: A comparison of the European Court of Human Rights and the Inter-American Court of Human Rights. *Temple International and Comparative Law Journal*, 34(2), 309-338., p. 334.

⁶⁰ **Galindo, B., & Passos de Castro, J. (2018).** The rights to memory and truth in the Inter-American paradigms of transitional justice: The cases of Brazil and Chile. *Brazilian Journal of International Law*, 15(2), 42-57., pp. 311-312.

Βόσνιοι – Μουσουλμάνοι απήχθησαν και δολοφονήθηκαν⁶¹. Οι βίαιες εξαφανίσεις χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο στρατιωτικής επιβολής, ενώ οικογένειες εξακολουθούν να στερούνται πληροφοριών. Η σύσταση του ad hoc Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY) υπήρξε σημαντική στο επίπεδο λογοδοσίας: στις υποθέσεις Ράντοβαν Κάρατζιτς⁶² και Ράτκο Μλάντιτς⁶³ αποδόθηκε ατομική ποινική ευθύνη, ενώ το Δικαστήριο αναγνώρισε ρητά στην υπόθεση *Prosecutor v. Kupreškić et al.* (2000), ότι η εξαφάνιση προσώπων μπορεί να συνιστά «απάνθρωπη πράξη»⁶⁴ κατά το άρθρο 5(i), παρά την απουσία ρητής αναφοράς στο Καταστατικό του⁶⁵.

Σε αντιπαράθεση με την Κύπρο, η πρώην Γιουγκοσλαβία διέθετε θεσμικό πλαίσιο ποινικής λογοδοσίας μέσω του ICTY. Επιπλέον, η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στη Βοσνία (ICMP) συνέβαλε με στοιχεία σε εκδικάσεις υποθέσεων στο ICTY⁶⁶, ενώ στην Κύπρο η ΔΕΑ περιορίζεται σε ανθρωπιστική ταυτοποίηση, χωρίς αρμοδιότητα τεκμηρίωσης για ποινική διαδικασία⁶⁷.

Στην περιοχή του Καυκάσου - ιδιαίτερα στους πολέμους Ρωσίας - Τσετσενίας και στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ – σημειώθηκαν εκτεταμένες εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, απαγωγές και εξωδικαστικές εκτελέσεις. Η νομολογία του ΕΔΔΑ υπήρξε σημαντική: στην υπόθεση *Bazorkina v. Russia* (2006)⁶⁸ διαπιστώθηκε σωρεία

---

⁶¹ **United Nations Commission on Human Rights. (1992).** *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances* (E/CN.4/1992/18).

⁶² **International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2016).** *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, Case No. IT-95-5/18-T.

⁶³ **International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2017).** *Prosecutor v. Ratko Mladić* Case No. IT-09-92-T.

⁶⁴ **International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2000).** *Prosecutor v. Kupreškić et al.*, Case No. IT-95-16-T. (Trial Judgment), §566.

⁶⁵ United Nations Security Council. (1993). *Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)*, adopted by Security Council Resolution 827 (S/RES/827).

⁶⁶ **International Commission on Missing Persons (ICMP). (2014).** *Bosnia and Herzegovina: Missing persons from the armed conflicts of the 1990s – A stocktaking report*. Sarajevo: ICMP.

⁶⁷ Επίσημη Ιστοσελίδα «Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο», Αποστολή και όροι Εντολής ΔΕΑ, Στοιχείο 11. Ανακτήθηκε από: <https://www.cmp-cyprus.org/el/terms-of-reference-and-mandate/>, Για ανάλυση του μοτίβου της «σιωπής» στην κυπριακή περίπτωση των αγνοουμένων, βλ. **Cassia, P. S. (2005).** *Bodies of evidence: Burial, memory and the recovery of missing persons in Cyprus*. New York, NY: Berghahn Books (De Gruyter Brill), pp. 124-126.

⁶⁸ **European Court of Human Rights. (2006).** *Bazorkina v. Russia, no. 69481/01, ECHR 2006*. Στην εν λόγω υπόθεση διαπιστώθηκε και αναγνωρίστηκε παραβίαση του άρθρου 3 (απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης) για την ενάγουσα, μητέρα του θύματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης, εξαιτίας του άγχους και της πίεσης που υφίσταται όχι μόνο από την εξαφάνιση του γιού της και την άγνοια για τη τύχη του αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο την αντιμετώπισαν οι Ρωσικές αρχές. Συνιστά την πρώτη υπόθεση στην οποία αναγνωρίστηκε επίσημα εξαναγκαστική εξαφάνιση στην Τσετσενία κατά τον δεύτερο πόλεμο της Τσετσενίας.

παραβιάσεων της ΕΣΔΑ (άρθρα 2, 3, 5 και 13), ενώ στην *Imakayeva v. Russia* (2006)⁶⁹ τονίστηκε η αδυναμία των ρωσικών αρχών να διερευνήσουν και να προστατέψουν το δικαίωμα στη ζωή. Η σημασία της λογοδοσίας αναδείχθηκε έντονα, ενώ παρατηρούνται ομοιότητες με την Κύπρο ως προς την καθοριστική συμβολή του ΕΔΔΑ. Στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η ICRC εξακολουθεί να συμβάλλει στις προσπάθειες εντοπισμού περίπου 5.000 αγνοουμένων⁷⁰. Παρά τη συμφωνία κατάπαυσης του πυρός, η δυσχέρεια πρόσβασης και η πολιτική δυσπιστία παρεμποδίζουν την ουσιαστική πρόοδο⁷¹, παρουσιάζοντας αναλογίες με την Κυπριακή υπόθεση: μακροχρόνια αβεβαιότητα, εντάσεις και καθυστερήσεις λόγω διμερών διαδικασιών.

Οι σύγχρονες συγκρούσεις στην Ουκρανία και τη Λωρίδα της Γάζας αναδεικνύουν εκ νέου τη διαχρονική και επίκαιρη σημασία του ζητήματος. Η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 και η ρωσική εισβολή του 2022 στην Ουκρανία, ήταν η απαρχή σοβαρών παραβιάσεων, συμπεριλαμβανομένων και εξαναγκαστικών εξαφανίσεων⁷². Συγκεκριμένα, η ICRC εκτιμά ότι οι αγνοούμενοι από τον Ρωσο-Ουκρανικό πόλεμο ενδέχεται να ξεπερνούν τις 50.000⁷³, ενώ σημειώθηκαν προσπάθειες ανταλλαγής αιχμαλώτων⁷⁴. Αντίστοιχα, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις

---

⁶⁹ **European Court of Human Rights. (2006). *Imakayeva v. Russia*, no. 7615/02, ECHR 2006.**

Αφορά τη βίαιη εξαφάνιση του Rashid Imakayev, συζύγου της προσφεύγουσας, κατά τη διάρκεια ελέγχου από τις ρωσικές δυνάμεις ασφαλείας στη Δημοκρατία της Τσετσενίας το έτος 2000. Ο γιος της προσφεύγουσας, Ismail Imakayev, είχε προηγουμένως απαχθεί από κρατικούς φορείς και κρατηθεί υπό αδιευκρίνιστες συνθήκες, ενώ αργότερα εντοπίστηκε νεκρός.

⁷⁰ International Committee of the Red Cross. (2024, September 27). *Armenia: Capturing the stories of waiting and yearning*. ICRC. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/article/armenia-capturing-stories-waiting-and-yearning>, International Committee of the Red Cross. (2025, July 8). *Decades of waiting: Supporting families of the missing in Azerbaijan*. ICRC. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/article/decades-waiting-supporting-families-missing-azerbaijan>

⁷¹ International Committee of the Red Cross. (2024, September 5). *Azerbaijan/Armenia: Your questions answered about ICRC'S work*. ICRC. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/document/FAQ-icrc-work-azerbaijan-armenia>

⁷² Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) εξέδωσε διεθνές ένταλμα σύλληψης εις βάρος του Ρώσου Προέδρου Βλάντιμιρ Πούτιν το Μάρτιο του 2023, για εγκλήματα πολέμου: **International Criminal Court. (2023, March 17). *Warrant of arrest for Vladimir Vladimirovich Putin (ICC-01/22-18-SECRET)***. Pre-Trial Chamber II.

⁷³ Ναυτεμπορική. (2025, Φεβρουάριος 13). *Ερυθρός Σταυρός: Υπερδιπλασιάστηκαν, στους 50.000, οι αγνοούμενοι στον πόλεμο Ουκρανίας-Ρωσίας*. Αθηναϊκό – Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/kosmos/1912960/erythros-stayros-yperdiplasiastikan-stoys-50-000-oi-agnooymenoi-ston-polemo-oukranias-rosias/>

⁷⁴ France 24. (2025, June 2). *Russia and Ukraine set for second round of peace talks in Istanbul*. Ανακτήθηκε από: <https://www.france24.com/en/live-news/20250602-russia-ukraine-head-to-istanbul-for-fresh-peace-talks>

στη Λωρίδα της Γάζας σήμερα έχουν προκαλέσει σοβαρή ανθρωπιστική κρίση⁷⁵, με βίαιες εξαφανίσεις⁷⁶, αδυναμία πρόσβασης και απουσία λογοδοσίας, ενώ τα γεωπολιτικά συμφέροντα καθιστούν ακόμα δυσκολότερη την απονομή δικαιοσύνης.

3.2. Συγκριτικά συμπεράσματα: διαχρονικότητα, παθογένειες και κοινά μοτίβα.

Η συγκριτική ανάλυση καταδεικνύει ότι οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις αποτελούν διαχρονικό, παγκόσμιο φαινόμενο που υπερβαίνει τα στενά όρια της Κύπρου. Παρά τις πολιτικές και ιστορικές διαφοροποιήσεις παρατηρείται το ίδιο εύρος προκλήσεων: μακροχρόνια αβεβαιότητα των οικογενειών, ατιμωρησία, δυσχερής πρόσβαση σε αρχεία και πληροφορίες.

Η διαφορά με την πρώην Γιουγκοσλαβία έγκειται κυρίως στην ύπαρξη πλαισίου ποινικής λογοδοσίας, που δεν υπήρξε στην Κυπριακή περίπτωση. Επιπλέον, η λατινοαμερικανική εμπειρία προσφέρει μία ιδιαίτερα ανθρωπιστική προσέγγιση, προτάσσοντας τη συλλογική μνήμη, το δικαίωμα στην αλήθεια, την υποχρέωση έρευνας και τιμωρίας των υπευθύνων, καθώς και την ανάγκη αποκατάστασης⁷⁷. Στον αντίποδα, στην Κύπρο το ζήτημα έλαβε σύνθετες πολιτικές διαστάσεις, καθιστώντας δυσχερή τη διακρίβωση της αλήθειας και την απονομή δικαιοσύνης.

Συνολικά, η κυπριακή περίπτωση συνιστά μία μικρογραφία της αδυναμιών του διεθνούς συστήματος στη διαχείριση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, επιβεβαιώνοντας ότι η πλήρης απονομή δικαιοσύνης και η ουσιαστική αποκατάσταση παραμένουν ένα διεθνές ζητούμενο.

---

⁷⁵ United Nations. (2025, July 3). *Statement attributable to the Spokesperson for the Secretary-General on the humanitarian crisis in Gaza*. United Nations. Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2025-07-03/statement-attributable-the-spokesperson-for-the-secretary-general-the-humanitarian-crisis-gaza>

⁷⁶ United Nations. (2025, July 18). *UN experts call for end to anguish of families seeking truth about disappeared loved ones in the Occupied Palestinian Territory and Israel* [Press Release]. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/unispal/document/un-experts-press-release-18jul25/>

⁷⁷ Corte Interamericana de Derechos Humanos. (2020). *Cuadernillo de jurisprudencia de la Corte Interamericana de Derechos Humanos No. 6: Desaparición forzada*. San José, Costa Rica: Corte IDH., pp. 136 -150. Ανακτήθηκε από: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r33824-2020.pdf>

Κεφάλαιο 4: Το Εφαρμοστέο Διεθνές Νομικό Πλαίσιο για τους Αγνοούμενους

Εκκινώντας από τα γεγονότα του 1974, η εφαρμογή του ΔΑΔ στην Κύπρο είναι αδιαμφισβήτητη, καθώς πρόκειται για διεθνούς χαρακτήρα ένοπλη σύρραξη, γεγονός που ενεργοποιεί, σύμφωνα με τις ΣΓ '49, την εφαρμογή του ΔΑΔ από την έναρξη των εχθροπραξιών⁷⁸. Παράλληλα, ζητήματα αγνοουμένων στο νησί διέπονται από το ΔΑΔ, το οποίο εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια της κατοχής⁷⁹. Επιπλέον, η διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων αποτελεί πρωτίστως ζήτημα διεθνούς νομιμότητας, καθώς βρίσκεται στον πυρήνα θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στη ζωή και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Τέλος, οι αγνοούμενοι μπορούν να ενταχθούν και εντός του πλαισίου της ατομικής ποινικής ευθύνης, καθώς υπό προϋποθέσεις συνιστούν έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

4.1 Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο: υποχρεώσεις εντοπισμού και ενημέρωσης για την τύχη των αιχμαλώτων πολέμου και αμάχων.

Οι ΣΓ '49 θεσπίζουν υποχρεώσεις που αφορούν άμεσα στην υπόθεση των αγνοουμένων, καθώς καθιερώνουν την υποχρέωση παροχής πληροφοριών για τους αιχμαλώτους και τους νεκρούς, την υποχρέωση αναζήτησης και ενημέρωσης και την απαγόρευση διεξαγωγής αυθαίρετων μετακινήσεων πληθυσμών⁸⁰. Συγκεκριμένα, οι διατάξεις αυτές στην περίπτωση της Κύπρου αποτελούν το νομικό υπόβαθρο για την αναζήτηση των αγνοουμένων, ως αποτέλεσμα των γεγονότων του 1974 και παράλληλα, επισημαίνουν τη διαρκή νομική υποχρέωση των κρατών να διερευνούν αποτελεσματικά την τύχη τους. Τα ΠΠ '77 έρχονται να συμπληρώσουν αυτές τις διατάξεις και συγκεκριμένα το ΠΠ Ι' προσαρμόζει τις διατάξεις αυτές σε νέες μορφές

---

⁷⁸ Οι ΣΓ '49 αφορούν την προστασία θυμάτων ενόπλων συρράξεων και ειδικότερα, η ΣΓ IV' ρυθμίζει την προστασία των πολιτών-αμάχων, αναδεικνύοντας ότι όλα τα μέρη της σύγκρουσης πρέπει να διευκολύνουν την διεξαγωγή έρευνας για όσους αναζητούν μέλη της οικογένειάς τους. Βλ. και Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, *Συνήθης βάση δεδομένων διεθνούς νομοθεσίας*, <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1>

⁷⁹ ΣΓ IV (1949), op.cit.

⁸⁰ Το ΔΑΔ αποκρυσταλλώνεται κυρίως στις ΣΓ '49 και στα Πρόσθετα Πρωτόκολλά τους (ΠΠ 1977), ενώ ρυθμίζει τους κανόνες διεξαγωγής τόσο των στρατιωτικών επιχειρήσεων όσο και ειδικά τους κανόνες προστασίας όσων προσώπων δεν συμμετέχουν ή έχουν παύσει να συμμετέχουν σε αυτές. Βλ. **Μαρούδα, Μ. Ν. (2022)**, op.cit., σελ. 786.

ενόπλων συρράξεων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο⁸¹, εισάγοντας ρητά κανόνες προστασίας για τους αγνοούμενους. Η σχεδόν καθολική επικύρωσή τους συνέβαλε στην καθιέρωσή τους σε μεγάλο βαθμό ως κανόνες τους διεθνούς εθιμικού δικαίου, καθιστώντας τους δεσμευτικούς ακόμα και για τα κράτη που δεν έχουν κυρώσει⁸². Τόσο η Κύπρος, όσο και η Ελλάδα και η Τουρκία είναι συμβαλλόμενα μέρη στις ΣΓ '49, επομένως δεσμεύονται νομικά από αυτές τις διατάξεις και διατηρούν την υποχρέωση να διερευνούν και να παρέχουν επαρκώς πληροφορίες για την τύχη των αγνοουμένων.

Οι ΣΓ I-II '49 καθιερώνουν σαφείς υποχρεώσεις όσον αφορά τον σεβασμό των τραυματιών, των ασθενών και των νεκρών. Ειδικότερα, τα εμπλεκόμενα μέρη φέρουν την υποχρέωση να καταγράφουν, να συλλέγουν και να διαβιβάζουν στοιχεία και πληροφορίες για τους τραυματίες, ασθενείς και νεκρούς των εχθρικών δυνάμεων. Το συντομότερο δυνατόν, οι ανωτέρω πληροφορίες πρέπει να διαβιβάζονται στα αρμόδια Γραφεία Πληροφοριών και από εκεί στο κράτος με το οποίο συνδέονται τα πρόσωπα αυτά⁸³. Επομένως, η συλλογή και ανταλλαγή πληροφοριών καθιερώνεται ως θεμελιώδης ανθρωπιστική δέσμευση. Επιπλέον, ρυθμίζονται κανόνες που αφορούν την αξιοπρεπή ταφή των νεκρών, τη σήμανση των τάφων, την κατάρτιση καταλόγων σχετικά με τις ταφές και τη δυνατότητα αναγνώρισης των σωμάτων σε μεταγενέστερο χρόνο⁸⁴. Συνεπώς, ο σεβασμός των νεκρών συνιστά ανθρωπιστική υποχρέωση, αναπόσπαστο στοιχείο του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η παράλειψή του αποτελεί παραβίαση του ΔΑΔ.

---

⁸¹ Greenwood, C. (1999). A critique of the Additional Protocols to the Geneva Conventions, in H. Durham, T. L. H. McCormack, & A. Gilbert (Eds.), *The changing face of conflict and the efficacy of international humanitarian law* (pp. 3-22). Martinus Nijhoff Publishers., p. 3.

⁸² Henckaerts, J.-M. (2009). The ICRC study on customary international humanitarian law: Purpose, outcome and use, in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 135–181). Editions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant., pp. 136,159, 171. και Pazartzis, P. (2009). Le droit coutumier revisité: quelques remarques à propos de l' étude du CICR sur le droit international humanitaire, in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 183–198). Editions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant.

⁸³ Σύμβαση της Γενεύης (I) για την βελτίωση της τύχης των τραυματιών και των ασθενών των ενόπλων δυνάμεων στο πεδίο της μάχης. (1949). U.N.T.S. 31., Άρθρο 16.

⁸⁴ Ibid., Άρθρα 17-22. Βλ. επίσης: Ibáñez Rivas, J. M. (2025). The dead and missing in armed conflict: Protections set out in the judgments of the European and Inter-American Courts of Human Rights. *International Review of the Red Cross*, 107(929), 592-608.

Η Τουρκία και η Κύπρος υποχρεούνταν βάσει των ανωτέρω, να συλλέξουν, να καταγράψουν, να διαβιβάσουν πληροφορίες για τους τραυματίες και νεκρούς, να διασφαλίσουν την αξιοπρεπή ταφή καθώς και να επιτρέψουν την ακώλυτη πρόσβαση σε χώρους ταφής. Ωστόσο, στην πράξη συνέβη το αντίθετο: η αποσιώπηση αυτών των πληροφοριών και η άρνηση αποτελεσματικής έρευνας και συνεργασίας παραβιάζουν ευθέως τις διατάξεις του ΔΑΔ, καθώς στερούν επί μακρόν από τις οικογένειες το δικαίωμα να γνωρίζουν την αλήθεια.

Στη συνέχεια, η ΣΓ III'49 θεμελιώνει το δικαίωμα κάθε αιχμαλώτου να επικοινωνεί ανεμπόδιστα με τους οικείους του, μέσω επιστολών ή γραμμάτων και την υποχρέωση διαβίβασης αυτών των πληροφοριών από το κράτος κράτησης⁸⁵. Περαιτέρω, θεμελιώνεται η υποχρέωση επαναπατριsmού και απελευθέρωσης των αιχμαλώτων μετά την λήξη των εχθροπραξιών άνευ καθυστερήσεως⁸⁶. Τέλος, η εν λόγω σύμβαση προβλέπει την υποχρέωση διερεύνησης κάθε ύποπτου θανάτου ή τραυματισμού αιχμαλώτου πολέμου⁸⁷, καθώς και την σύσταση Εθνικών Γραφείων Πληροφοριών και της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, υπό την εποπτεία της ICRC. Οι υπηρεσίες αυτές είναι αρμόδιες τόσο για την συλλογή και καταγραφή στοιχείων και πληροφοριών για τους αιχμαλώτους όσο και για την περαιτέρω διαβίβασή τους⁸⁸.

Η απόκρυψη της τύχης των αιχμαλώτων, όπως συνέβη στην περίπτωση δεκάδων Ελληνοκυπρίων και Ελλαδιτών στρατιωτών που θεωρήθηκαν «αγνοούμενοι» μετά τη σύλληψή τους, συνιστά παραβίαση των σχετικών άρθρων. Παράλληλα, η σκόπιμη παράλειψη ή αποτυχία διαβίβασης πληροφοριών είναι ισοδύναμη, ουσιαστικά, με άρνηση αναγνώρισης της ύπαρξης αιχμαλώτων. Μία τέτοια πρακτική οδηγεί στην προσέγγιση της έννοιας της εξαναγκαστικής εξαφάνισης, όπως διαμορφώθηκε μεταγενέστερα στο ΔΔΑΔ. Η στέρηση επικοινωνίας με τις οικογένειες, η παράλειψη απελευθέρωσης και επαναπατριsmού αιχμαλώτων, που είχαν αναγνωρισθεί μέσω φωτογραφιών από συγγενείς τους σε φυλακές στην

---

⁸⁵ Σύμβαση της Γενεύης (III) σχετική με τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου. (1949). 75 U.N.T.S. 135., Άρθρο 70 – 71. Η ΣΓ III '49 διασφαλίζει πρωτίστως την αρχή του ανθρωπισμού και τη δυνατότητα επικοινωνίας των αιχμαλώτων με τις οικογένειές τους καθ' όλη τη διάρκεια της κράτησής τους.

⁸⁶ Ibid., Άρθρα 118 - 119.

⁸⁷ Ibid., Άρθρο 121.

⁸⁸ Ibid., Άρθρα 122 – 123.

Τουρκία και δεν επέστρεψαν ποτέ⁸⁹, συνιστούν σοβαρή παραβίαση των βασικών εγγυήσεων του ΔΑΔ και ιδιαίτερα της ΣΓ ΙΙΙ'49.

Ιδιαίτερα κρίσιμη για το ζήτημα των αγνοουμένων της Κύπρου είναι η ΣΓ ΙV'49, καθώς από την τουρκική εισβολή του 1974, σημαντικό μέρος του εδάφους και του πληθυσμού της Κύπρου βρίσκεται, έκτοτε υπό καθεστώς κατοχής⁹⁰. Ειδικότερα, προβλέπεται για τις οικογένειες που έχουν χωριστεί, συνεπεία της ένοπλης σύρραξης, να διατηρούν το δικαίωμα της μεταξύ τους επικοινωνίας⁹¹. Τα κράτη δεσμεύονται να διευκολύνουν αυτή την επικοινωνία και να ενεργούν, όσο το δυνατόν, επιτρέποντας τελικώς την επανένωσή τους⁹². Σε αντίθεση με την εν λόγω πρόβλεψη, στην κυπριακή περίπτωση χιλιάδες οικογένειες στερούνται επί δεκαετίες της επικοινωνίας και πληροφόρησης για τους αγαπημένους τους. Επιπλέον, με βάση το άρθρο 49 της Σύμβασης, απαγορεύεται η διεξαγωγή αυθαίρετων μετακινήσεων πληθυσμών από τα κατεχόμενα εδάφη⁹³. Επομένως, οι εκτοπισμοί και οι μετακινήσεις Ελληνοκυπρίων σε φυλακές επί τουρκικού εδάφους, συνιστούν κατάφωρη παραβίαση της εν λόγω διάταξης.

Παράλληλα, η σύμβαση θεμελιώνει την υποχρέωση αξιοπρεπούς μεταχείρισης των νεκρών. Οι κρατούμενοι που για οποιοδήποτε λόγο χάνουν την ζωή τους κατά τη διάρκεια της κράτησής τους, πρέπει να ενταφιάζονται με σεβασμό, ενώ προβλέπεται ακόμα και η ύπαρξη ομαδικών τάφων, υπό την προϋπόθεση ότι θα σημαίνονται με τρόπο, ώστε να είναι αναγνωρίσιμοι⁹⁴. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι για κάθε θάνατο που προκύπτει κατά την κράτηση και υφίστανται υπόνοιες κακομεταχείρισης ή ευθύνης των αρχών, προβλέπεται η υποχρέωση έρευνας και αναφοράς από την κατέχουσα δύναμη⁹⁵. Τέλος, κρίσιμος είναι ο προσδιορισμός των σοβαρών παραβιάσεων, εντός των οποίων εντοπίζονται τα βασανιστήρια ή η απάνθρωπη μεταχείριση και η παράνομη μεταφορά ή κράτηση προσώπων από

---

⁸⁹ Βλ. **Βαρνάκος, Ι. Γ. (1995)**. *Οι αγνοούμενοι του 1974: Η εκούσια απώλεια της κοινωνικής, πολιτικής και εθνικής μας συνείδησης*. Εκδόσεις Πελασγός., σελ. 218.

⁹⁰ Βλ. **Imseis, A. (2003)**. On the Fourth Geneva Convention and the occupied Palestinian territory. *Harvard International Law Journal*, 44(1), 65-138.

⁹¹ **ΣΓ ΙV (1949)**., *op.cit.*, Άρθρο 25.

⁹² *Ibid.*, Άρθρο 26.

⁹³ *Ibid.*, Άρθρο 49.

⁹⁴ *Ibid.*, Άρθρο 130.

⁹⁵ *Ibid.*, Άρθρο 131.

κατεχόμενα εδάφη⁹⁶. Συνεπώς, οι μαζικές μετακινήσεις Ελληνοκυπρίων πολιτών σε τουρκικές φυλακές το 1974 εντάσσεται στο πλαίσιο των σοβαρών παραβιάσεων της ΣΓ IV'49.

Έπειτα, το ΠΠ Ι'77 εισήγαγε για πρώτη φορά ρητές διατάξεις για τους αγνοούμενους και θεμελίωσε την νομική υποχρέωση αναζήτησής τους⁹⁷. Συγκεκριμένα, κατοχυρώνει το δικαίωμα των οικογενειών να πληροφορούνται για την τύχη των συγγενών τους, δηλαδή για την αλήθεια σχετικά με τις συνθήκες εξαφάνισής τους⁹⁸, ενώ θεμελιώνει την υποχρέωση των κρατών να αναζητούν ενεργά τα αγνοούμενα πρόσωπα και να διαβιβάζουν τις πληροφορίες, ώστε να διευκολύνεται η αναζήτησή τους⁹⁹. Τέλος, με βάση το άρθρο 34 θεμελιώνεται η υποχρέωση σεβασμού των νεκρών, η αξιοπρεπής ταφή τους και η ανάγκη συλλογής αρχείων, ώστε μεταγενέστερα να διευκολύνεται η ταυτοποίησή τους¹⁰⁰.

Το ΔΑΔ, όπως ενσαρκώνεται στο ΠΠ Ι'77, θεσπίζει μία ενεργητική υποχρέωση στα κράτη: όχι μόνο το να αποφεύγουν την αποσιώπηση πληροφοριών, αλλά να προβαίνουν σε όλες τις δυνατές ενέργειες έρευνας, καταγραφής και ταυτοποίησης των αγνοουμένων. Η δέσμευση αυτή των κρατών είναι διαρκής: από την τέλεση των γεγονότων και για όσο καιρό υφίστανται αγνοούμενοι χωρίς να υπάρχει ταυτοποίησή τους. Υπό το πρίσμα αυτό, η υπόθεση των αγνοουμένων παραμένει εκκρεμής τόσο για την Κύπρο όσο και για τη διεθνή κοινότητα.

Επιπλέον, αξιοσημείωτη καθίσταται η συμβολή των κανόνων του διεθνούς εθιμικού ανθρωπιστικού δικαίου στη θέσπιση υποχρεώσεων αναφορικά με την έρευνα και ενημέρωση για την τύχη των αγνοουμένων. Ειδικότερα, η απαγόρευση της εξαναγκαστικής εξαφάνισης θεσπίζεται και εθιμικά, ενώ με βάση τον εθιμικό κανόνα 117, τα εμπλεκόμενα μέρη σε ένοπλη σύρραξη υποχρεούνται να λαμβάνουν όλα τα δυνατά μέτρα για τη διερεύνηση των συνθηκών εξαφάνισης των αγνοουμένων

---

⁹⁶ Ibid., Άρθρο 147.

⁹⁷ Υπό το πρίσμα της πρακτικής της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού (ICRC) αλλά και της πρακτικής των κρατών, πολλές διατάξεις του ΠΠ Ι', έχουν αναδυθεί σε κανόνες του διεθνούς εθιμικού δικαίου και είναι δεσμευτικές ακόμα και για τα κράτη που δεν έχουν προχωρήσει σε κύρωση του Πρωτοκόλλου. Βλ. **Henckaerts, J.-M., & Doswald-Beck, L. (2005).** *Customary international humanitarian law (Vol. 1: Rules)*. Cambridge University Press / International Committee of the Red Cross.

⁹⁸ ΠΠ Ι, 1977., op.cit. no. 30., Άρθρο 32.

⁹⁹ Ibid., Άρθρο 33.

¹⁰⁰ Ibid., Άρθρο 34.

προσώπων, τη συλλογή πληροφοριών και την ενημέρωση των οικογενειών¹⁰¹. Επισημαίνεται ότι η υποχρέωση αυτή δεν εξαντλείται, αλλά διατηρείται σε ισχύ και μετά το πέρας των εχθροπραξιών, συνδεδεμένη με το δικαίωμα στην αλήθεια και την ανάγκη αποκατάστασης των συγγενών¹⁰².

Συμπερασματικά, μέσω του ΔΑΔ δημιουργείται ένα νομικό πλέγμα προστασίας και υποχρεώσεων σχετικά με την αναζήτηση, την καταγραφή, την παροχή πληροφοριών, την ένδειξη σεβασμού και την ταυτοποίηση των αγνοουμένων. Εντός αυτού του πλαισίου, η σιωπή ή η άγνοια για την τύχη ενός ανθρώπου δεν συνιστά απλώς μία προσωπική ή οικογενειακή τραγωδία, αλλά πολύ περισσότερο, παραβίαση. Στην περίπτωση των αγνοουμένων της Κύπρου, οι υποχρεώσεις αυτές εξακολουθούν· η συνεχιζόμενη άρνηση παροχής περαιτέρω πληροφοριών, η επακόλουθη αδυναμία ουσιαστικής διαλεύκανσης της τύχης τους και εξεύρεσης λύσης, αποτελούν ανεκπλήρωτες διεθνείς ανθρωπιστικές υποχρεώσεις.

4.2. Το Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: νομικό πλαίσιο, επιτροπές και μηχανισμοί προστασίας.

Το Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΔΑΔ) προσφέρει ένα προστατευτικό πλέγμα κανόνων, το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στην προστασία των θυμάτων όσον αφορά τους αγνοούμενους, αλλά επεκτείνεται και στην προστασία των οικογενειών τους. Υπό το πρίσμα αυτό, η ΕΣΔΑ, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) και η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ανθρώπων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση συγκροτούν τη βάση του ΔΔΑΔ για την αντιμετώπιση του ζητήματος. Η διαφορά σε σύγκριση με το ΔΑΔ, το οποίο εφαρμόζεται κατεξοχήν κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, έγκειται στο ότι το ΔΔΑΔ βρίσκει εφαρμογής τόσο εν ειρήνη όσο και κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης¹⁰³.

¹⁰¹ Βλ. αντίστοιχα: ICRC Customary IHL Study, Rule 98 & 117., op.cit.

¹⁰² Βλ. επίσης: **International Conference of the Red Cross. (1986). Res. XIII., International Conference of the Red Cross and Red Crescent. (1995). Res. II., International Conference of the Red Cross and Red Crescent. (1999). Res. I., και International Conference for the Protection of War Victims. (1993). Final Declaration** (adopted by consensus).

¹⁰³ Βλ. τη θέση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (ΔΔΧ) στη *Γνωμοδότηση για την Οικοδόμηση Τείχους στην Παλαιστίνη: Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Γνωμοδότηση ICJ Rep. 2004, 136, 178 §106. και *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, Γνωμοδότηση ICJ Rep. 2024, §99.

Αρχικά, το ζήτημα των αγνοουμένων διεπόταν αποκλειστικώς από τις προβλέψεις του ΔΑΔ, με βάση τις ΣΓ I-IV' του 1949, ωστόσο, στο πλαίσιο της εξελικτικής πορείας της νομοθεσίας η υπόθεση των αγνοουμένων εντάχθηκε και στο πεδίο εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Η ΕΣΔΑ υιοθετήθηκε το 1950 και αποτελεί, περιφερειακά, το πιο προωθημένο νομικό κείμενο προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη. Το ΕΔΔΑ μέσω της νομολογίας του προέβη σε μία συνεκτική ερμηνεία των άρθρων 2, 3, 5, 8 και 13 της ΕΣΔΑ σε σχέση με το πρόβλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων.

Αρχικά, το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα στη ζωή, το οποίο θεσπίζει διπλή υποχρέωση για τα συμβαλλόμενα κράτη: αφενός απαγορεύεται σε οποιαδήποτε περίπτωση η αυθαίρετη στέρηση της ζωής, και αφετέρου τα κράτη φέρουν την υποχρέωση να προστατεύσουν αυτό το δικαίωμα και να διερευνήσουν αποτελεσματικά οποιαδήποτε περίπτωση υφίστανται υπόνοιες για αυθαίρετη απώλεια της ζωής¹⁰⁴. Το ΕΔΔΑ όσον αφορά την περίπτωση των αγνοουμένων, στην απόφασή του επί της *4^{ης} Διακρατικής Προσφυγής της Κύπρου κατά της Τουρκίας*, διαπίστωσε ότι υφίσταται διαρκής παραβίαση του άρθρου 2, λόγω της αποτυχίας των τουρκικών αρχών να διερευνήσουν αποτελεσματικά την τύχη όσων αγνοούνται. Η υποχρέωση έρευνας είναι διαρκής και ενεργή μέχρι να διακριβωθεί η τύχη των αγνοουμένων. Στη συνέχεια, άμεσα συνδεδεμένο με τους αγνοούμενους είναι και το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, το οποίο θεσπίζει ρητά την απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε μορφής απάνθρωπης μεταχείρισης, αλλά και το άρθρο 5, το οποίο θεσπίζει το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια¹⁰⁵. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε, επιπλέον, παραβίαση του άρθρου 5, λόγω της αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας ως επακόλουθο της κράτησης, αλλά και παραβίαση του άρθρου 3, λόγω της μακροχρόνιας ψυχικής οδύνης που υφίστανται οι συγγενείς των αγνοουμένων από την άγνοια της τύχης των αγαπημένων τους. Το κράτος υποχρεούται με βάση το

¹⁰⁴ Συμβούλιο της Ευρώπης., *Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.*, *op,cit.*, Άρθρο 2. Για μία ανάλυση ως προς το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ, βλ. **Ακτύπης, Σ. Η. (2017)**. Άρθρο 2- Το δικαίωμα στη ζωή, στο Σισιλιάνος, Λ.-Α. (Επιμ.) *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο*, 2η έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 66-119.

¹⁰⁵ Βλ. σχετικά: *Ibid.*, Άρθρα 3 και 5. Για μία ανάλυση ως προς το άρθρο 5 της ΕΣΔΑ, βλ. **Μπολάνη, Λ.-Μ. (2017)**. Άρθρο 5- Το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, στο Σισιλιάνος, Λ.-Α. (Επιμ.) *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο*, 2η έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.167-224.

άρθρο 5 να καταγράφει και να γνωστοποιεί κάθε περίπτωση σύλληψης, ως εκ τούτου η άρνηση να ενεργήσει αναλόγως, συνιστά παραβίαση του εν λόγω άρθρου.

Έπειτα, η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου, η αβεβαιότητα γύρω από την τύχη του, η αδυναμία ταφής και πένθους των συγγενών και η άρνηση πληροφόρησης, υπονομεύουν την ψυχολογική ακεραιότητα των οικογενειών. Συνεπώς, σε δεύτερο βαθμό το πρόβλημα των αγνοουμένων συνδέεται έμμεσα και με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ περί σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, κυρίως λόγω της αδυναμίας τέλεσης ταφής, που κατοχυρώνεται ως δικαίωμα¹⁰⁶. Τέλος, το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή, υπό την έννοια ότι κάθε άνθρωπος διαθέτει το δικαίωμα άσκησης αποτελεσματικού ένδικου μέσου ενώπιον εθνικής αρχής, όταν παραβιάζονται τα δικαιώματά και οι ελευθερίες που αναγνωρίζονται στην ΕΣΔΑ¹⁰⁷.

Η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει θεσμοθετήσει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο ευθύνης όσον αφορά τους αγνοούμενους, διαπιστώνοντας ότι οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων, όπως κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, δεν είναι στιγμιαίες, αλλά διαρκείς. Η προσέγγιση αυτή σχετίζεται άμεσα με την κυπριακή υπόθεση, όπου το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει επανειλημμένα συνεχιζόμενες παραβιάσεις, που αποδίδονται στην Τουρκία.

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), υιοθετημένο το 1966, προβλέπει θεμελιώδεις εγγυήσεις όσον αφορά τους αγνοούμενους και τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, οι οποίες σε περιφερειακό επίπεδο συμπληρώνονται από την ΕΣΔΑ. Συνιστά βασικό πυλώνα του διεθνούς συστήματος προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ οι διατάξεις του είναι καθολικά δεσμευτικές για τα συμβαλλόμενα κράτη – μεταξύ των οποίων η Κύπρος, η Ελλάδα και η Τουρκία.

Αρχικά, με βάση το άρθρο 2 του Συμφώνου, καθιερώνεται η γενική υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν και να σέβονται χωρίς καμία διάκριση τα δικαιώματα όλων των ανθρώπων, όπως αναγνωρίζονται από το Σύμφωνο¹⁰⁸. Στη

¹⁰⁶ European Court of Human Rights. (2013). *Sabanchiyeva and Others v. Russia (Application No. 38450/05)*, Judgment of 6 June 2013 (First Section). Strasbourg., §147.

¹⁰⁷ European Court of Human Rights. (2013). *Maskhadova and Others v. Russia (Application No. 18071/05)*, Judgment of 6 June 2013 (First Section). Strasbourg., §247.

¹⁰⁸ Ηνωμένα Έθνη, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα., op.cit., Άρθρο 2.

συνέχεια, το άρθρο 6 του Συμφώνου κατοχυρώνει το δικαίωμα στη ζωή -όμοια με το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ- βάσει του οποίου τα κράτη οφείλουν να απέχουν από οποιαδήποτε ενέργεια που έχει ως αποτέλεσμα την αυθαίρετη αφαίρεση της ζωής¹⁰⁹. Επιπλέον, παρομοίως με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 7 του ΔΣΑΠΔ απαγορεύει ρητά τη χρήση βασανιστηρίων και την απάνθρωπη μεταχείριση οποιουδήποτε προσώπου, ενώ θεσπίζεται καθολικά το δικαίωμα των ανθρώπων στην ελευθερία και προσωπική ασφάλεια και απαγορεύονται οι αυθαίρετες συλλήψεις¹¹⁰.

Παράλληλα, επισημαίνεται ότι κάθε πρόσωπο που στερείται του δικαιώματος της ελευθερίας του, ως αποτέλεσμα κράτησης ή σύλληψης, πρέπει να καταγράφεται από τις αρμόδιες αρχές του κράτους που προχώρησε σε σύλληψη. Υπό το πρίσμα αυτό, το άρθρο 10 του Συμφώνου έρχεται να συμπληρώσει το άρθρο 9, επιβάλλοντας στα κράτη την υποχρέωση ανθρωπίνης μεταχείρισης των κρατουμένων. Ειδικότερα, κάθε κρατούμενο πρόσωπο πρέπει να αντιμετωπίζεται από τις αρχές και τα όργανα του κράτους με σεβασμό και ανθρωπισμό προς την αξιοπρέπεια του ανθρώπου¹¹¹. Τέλος, το ΔΣΑΠΔ εισάγει την υποχρέωση προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, υπό την έννοια ότι κανένας άνθρωπος δεν πρέπει να υποβάλλεται σε παράνομη και αυθαίρετη καταπάτηση της τιμής του¹¹². Όπως γίνεται αντιληπτό, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται να εγγυώνται αλλά και να σέβονται τα δικαιώματα όλων των προσώπων υπό τη δικαιοδοσία τους, ενώ οποιεσδήποτε ενέργειες αντίθετες με τις διατάξεις του ΔΣΑΠΔ, συνιστούν παραβίασή του.

Στο ίδιο πλαίσιο, η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των Ανθρώπων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση αποτελεί την πρώτη οικουμενική σύμβαση που ορίζει τις βίαιες εξαφανίσεις ως διαρκές έγκλημα και αποσκοπεί στην πρόληψη και καταστολή τους¹¹³. Η Σύμβαση αυτή ενισχύει την ήδη υπάρχουσα προστασία από την ΕΣΔΑ και επικουρείται από ένα καινοτόμο όργανο, την Επιτροπή Βίαιων Εξαφανίσεων-

---

¹⁰⁹ Ibid., Άρθρο 6.

¹¹⁰ Ibid., Άρθρο 9.

¹¹¹ Ibid., Άρθρο 10.

¹¹² Ibid., Άρθρο 17.

¹¹³ Η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των Ανθρώπων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση συνιστά διεθνή συνθήκη που συντάχθηκε το 2006 και τέθηκε σε ισχύ το 2010. Αναλυτικότερα για τη συμβολή της Σύμβασης στο ΔΔΑΔ βλ.: **Kyriakou, N. (2012)**. The international convention for the protection of all persons from enforced disappearance and its contributions to international human rights law, with specific reference to extraordinary rendition. *Melbourne Journal of International Law*, 13(1), 3.

CED¹¹⁴. Η εν λόγω Σύμβαση αντιμετωπίζει την εξαναγκαστική εξαφάνιση ως αυτοτελές έγκλημα ανεξάρτητα από το αν διαπράττεται σε περίοδο ειρήνης ή κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύρραξης¹¹⁵. Ο ορισμός της εξαναγκαστικής εξαφάνισης αποτυπώνεται στο άρθρο 2 της Σύμβασης.

Όπως γίνεται αντιληπτό, διαβάζοντας κανείς τον ορισμό καταλαβαίνει ότι η ιδιότητα του δράστη στο εν λόγω έγκλημα, μπορεί να αποδοθεί τόσο στα όργανα του εκάστοτε κρατικού μηχανισμού, όσο και σε παρακρατικές ομάδες ή πρόσωπα που δρουν με την συναίνεση ή την υποστήριξη του κράτους¹¹⁶. Στο ίδιο αυτό πλαίσιο, το άρθρο 24 της Σύμβασης συνιστά μία από τις πιο σημαντικές διατάξεις της, καθώς ορίζει το θύμα «ως οποιοδήποτε άτομο έχει υποστεί βλάβη ως άμεση συνέπεια μίας βίαιης εξαφάνισης»¹¹⁷. Είναι αξιοσημείωτο ότι εδώ γίνεται λόγος για τα συγγενικά πρόσωπα και τις οικογένειες των εξαφανισμένων, οι οποίοι διατηρούν το δικαίωμα να γνωρίζουν την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων, κωδικοποιώντας έτσι το δικαίωμα στην αλήθεια και δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ισχυρές νομικές υποχρεώσεις για τα κράτη που αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη. Ο κύριος στόχος είναι φυσικά η παραχώρηση πληροφοριών όσον αφορά το καθεστώς των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, η πρόοδος και τα αποτελέσματα των ερευνών για την τύχη των αγνοουμένων και τέλος, η υποχρέωση που υπέχει κάθε συμβαλλόμενο κράτος να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων ή την επιστροφή των λειψάνων τους¹¹⁸ – εφόσον διαπιστωθεί θάνατος.

Στη βάση των άρθρων 1 και 2 της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία όλων των Ανθρώπων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, οι αγνοούμενοι της Κύπρου

---

¹¹⁴ Η CED ιδρύθηκε με το άρθρο 30 της Σύμβασης για την Προστασία όλων των Ανθρώπων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση και αποτελείται από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες που παρακολουθούν την εφαρμογή της Σύμβασης. Σύμφωνα με το άρθρο 30, οι συγγενείς μπορούν να παραπέμψουν μία υπόθεση απευθείας στην Επιτροπή, με τη μορφή του κατεπείγοντος. Αυτό εξουσιοδοτεί την Επιτροπή να επικοινωνήσει με το συμβαλλόμενο κράτος – υπό την προϋπόθεση ότι πληρούνται συγκεκριμένα κριτήρια- και να ζητήσει περισσότερες πληροφορίες. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. **Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση. (2006)**, Ψήφισμα Γ.Σ. Ηνωμένων Εθνών A/RES/61/177., Άρθρο 30. Committee on Enforced Disappearances: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ced>

¹¹⁵ Ibid., Άρθρο 1.

¹¹⁶ Βλ. Ibid., Άρθρο 2. και **Perrou, I. (2016)**, op.cit., p. 79.

¹¹⁷ **Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση. (2006)**, op.cit., Άρθρο 24(1).

¹¹⁸ Ibid., Άρθρο 12.

συνιστούν αυτοτελώς το έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων¹¹⁹. Ωστόσο, η Τουρκία δεν έχει προσχωρήσει στη Σύμβαση, ενώ η Κυπριακή Δημοκρατία δεν έχει προχωρήσει σε επικύρωση, παρά μόνο στην υπογραφή της το 2007.

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε οικουμενικό επίπεδο δεν περιορίζεται μόνο σε νομικά κείμενα και άρθρα συμβάσεων, αλλά επεκτείνεται και στο έργο μηχανισμών παρακολούθησης, όπως οι Επιτροπές Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και οι Ειδικόι Εισηγητές (*Special Rapporteurs*) των Η.Ε.

Πρώτον, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (Human Rights Committee), η οποία είναι αρμόδια και για τον έλεγχο εφαρμογής του ΔΣΑΠΔ, εξετάζει περιοδικές εκθέσεις, αναφορές και εκδίδει σχετικές παρατηρήσεις (*General Comments*). Η Επιτροπή σε αρκετές περιπτώσεις έχει υιοθετήσει παρόμοια θέση με εκείνη του ΕΔΔΑ. Πιο συγκεκριμένα, έχει αναγνωρίσει ως προς τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, ότι συνιστούν παραβίαση συγκεκριμένων διατάξεων του ΔΣΑΠΔ, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 6 περί προστασίας του δικαιώματος στη ζωή¹²⁰. Ακόμα και αν δεν συνιστούν πάντοτε ολοκληρωμένη παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, η ίδια η φύση του εγκλήματος – όπου τα θύματα βρίσκονται σε κατάσταση αυξημένης ευαλωτότητας – συνεπάγεται έναν άμεσο κίνδυνο για τη ζωή¹²¹. Επιπλέον, έχει επισημάνει και την σωρευτική παραβίαση των άρθρων 7 και 9 του ΔΣΑΠΔ και έχει τονίσει τη διαρκή υποχρέωση των κρατών να ερευνούν αποτελεσματικά την αλήθεια¹²².

Δεύτερον, ο Ειδικός Εισηγητής για τις Εξαναγκαστικές ή Ακούσιες Εξαφανίσεις (Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances – WGEID) συνιστά

---

¹¹⁹ Βλ. **Μπαλαφούτα, Β. Γ. (2025)**. Το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο και το δικαίωμα στην αλήθεια: Ιδέες και προτάσεις για την ενδυνάμωση του σχετικού νομικού πλαισίου και τη διεκδίκηση απονομής δικαιοσύνης, στο Α. Θεοφάνους (Επιμ.), *50 χρόνια μετά το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή: Μία ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα (191-203)*. Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων., σελ. 193.

¹²⁰ **Human Rights Committee, General Comment 31, The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, §18**. Βλ. επίσης: **Human Rights Committee, Chihoub v. Algeria, Communication No. 1811/2008, §8.11**.

¹²¹ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει διαπιστώσει ότι σε αρκετές περιπτώσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων συμπεριλαμβάνονται οι εκτελέσεις κρατούμενων υπό συνθήκες μυστικότητας, χωρίς να υφίσταται καμία προηγούμενη δίκη, ακολουθούμενες από απόκρυψη των πτωμάτων προκειμένου να εξαιρεθεί κάθε ίχνος τέλεσης του αδικήματος, γεγονός που συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή. Βλ. **Inter-American Court of Human Rights, Garcia and family members v. Guatemala**, Judgment of 29 November 2012, §107.

¹²² **Human Rights Committee, Kimouche v. Algeria, Communication No. 1328/2004., §7.2**.

μηχανισμό των Η.Ε., που δημιουργήθηκε το 1980 και εκτελεί χρέη διαμεσολάβησης μεταξύ οικογενειών και κρατών. Το WGEID αναλαμβάνει υποθέσεις σε οικογενειακό επίπεδο, εξετάζει αναφορές, συντάσσει εκθέσεις στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ενώ έχει ασχοληθεί και με την περίπτωση των αγνοουμένων της Κύπρου¹²³. Η παρουσία και δράση αυτών των μηχανισμών έχει συμβάλει στη διατήρηση του ζητήματος στην ατζέντα των Η.Ε. και στη σταδιακή νομιμοποίηση του δικαιώματος στην αλήθεια.

Συνολικά, στη βάση του ΔΔΑΔ, οι εξαναγκαστικές εξαφάνισεις και οι αγνοούμενοι αναγνωρίζονται ως πολλαπλή και διαρκής παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων που προβλέπονται από την ΕΣΔΑ, το ΔΣΑΠΔ και τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ανθρώπων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση. Η περίπτωση της Κύπρου αναδεικνύει με τραγικό τρόπο, εδώ και πέντε δεκαετίες, τη σημασία αυτών των δικαιωμάτων και κυρίως την ευθύνη που απορρέει από τη συστηματική παραβίασή τους και την απόκρυψη της αλήθειας.

4.3. Το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο και η Εξαναγκαστική Εξαφάνιση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

Η εξαναγκαστική εξαφάνιση αποτελεί ένα από τα εγκλήματα που εντάσσονται, υπό προϋποθέσεις, στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Η επέκταση της ευθύνης και ως εκ τούτου, της φύσης του εγκλήματος, εντάσσοντας το ρητά στις διατάξεις του Καταστατικού της Ρώμης, σηματοδότησε τη μετατόπιση από την ατιμωρησία, στην υποχρέωση λογοδοσίας όχι μόνο των κρατών, αλλά και όσων κρίνονται υπεύθυνοι για τη διάπραξη τέτοιων εγκλημάτων. Η μελέτη λοιπόν του ζητήματος και υπό το πρίσμα του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, συμβάλλει στο να ιδωθεί η υπόθεση των αγνοουμένων, όχι μόνο ως ανθρωπιστικό ή πολιτικό ζήτημα, αλλά και ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

Σύμφωνα με το άρθρο 7(1)(i) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ), η εξαναγκαστική εξαφάνιση εντάσσεται στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, εφόσον συντελείται ως μέρος ευρείας ή συστηματικής επίθεσης – με γνώση της επίθεσης – κατά άμαχου πληθυσμού¹²⁴. Ο

¹²³ United Nations Human Rights Council. (2022). *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances on its visit to Cyprus* (A/HRC/51/31/Add.1).

¹²⁴ Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998), Άρθρο 7(1)(i).

ορισμός, που αποτυπώνεται στο εν λόγω άρθρο, φανερώσει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του εγκλήματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης, το οποίο συνδυάζει την σύλληψη, την άρνηση πληροφόρησης και τη στέρηση ελευθερίας. Ωστόσο, η ειδοποιός διαφορά του συγκεκριμένου εγκλήματος σε σχέση με τα άλλα εγκλήματα, είναι η διάρκεια της παραβίασης. Ειδικότερα, το έγκλημα τεκμαίρεται ότι διαπράττεται όσο διαρκεί η άρνηση πληροφόρησης για την τύχη του αγνοούμενου προσώπου, γεγονός που φανερώσει τη διαρκή φύση της παραβίασης. Επιπλέον, επισημαίνεται ως προϋπόθεση η ένταξη της πράξης εντός ενός πλαισίου συστηματικής ή ευρείας επίθεσης κατά άμαχου πληθυσμού, υπό την έννοια ότι η μεμονωμένη εξαφάνιση δεν πληροί την προϋπόθεση, ώστε να χαρακτηριστεί έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Απαιτείται λοιπόν, να προϋφίστατο οργανωμένο σχέδιο ή κρατική πολιτική¹²⁵.

Το ΔΠΔ υιοθετώντας τη συγκεκριμένη διάταξη στο Καταστατικό του, αναγνώρισε ότι το έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, δεν αποτελεί απλώς παραβίαση δικαιωμάτων, αλλά έγκλημα κατά της ανθρωπότητας εν συνόλω, όταν τελείται με τη συμμετοχή του ίδιου του κράτους, ως μέρος μίας εκτεταμένης ή οργανωμένης πρακτικής. Η υιοθέτηση αυτή ήταν το αποτέλεσμα των προσπαθειών ορισμένων κυβερνήσεων και οργανισμών, ιδίως της Λατινικής Αμερικής¹²⁶, όπου το φαινόμενο των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων αναπτύχθηκε ραγδαία.

Με βάση το άρθρο 25 του Καταστατικού της Ρώμης κατοχυρώνεται η ατομική ποινική ευθύνη για σοβαρές παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου¹²⁷. Οι αξιωματούχοι, στρατιωτικοί αλλά και πολιτικοί που διέταξαν, ενέκριναν ή επέδειξαν ανοχή κατά τη διάπραξη εγκλημάτων, όπως οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, δύνανται να διωχθούν ατομικά. Επιπλέον, το άρθρο 28 του Καταστατικού θεμελιώνει την ευθύνη και τη δίωξη πολιτικών ηγετών ή διοικητών που είτε γνώριζαν, είτε όφειλαν να γνωρίζουν

---

¹²⁵ **Pervou, I. (2025)**. The intercontinental dialogue on enforced disappearances: The case of massive disappearances during hostilities. *The International Journal of Human Rights*, 29(7), 1-14., p. 6.

¹²⁶ **Dulitzky, A.- E. (2019)**. The Latin-American flavor of enforced disappearances. *Chicago Journal of International Law*, 19(2), 423-446., βλ. Κεφάλαιο IV. *Latin America's Influences on the International Response to Enforced Disappearances*, ενότητα B. *Latin American Leadership in the Development of the International Normative Framework of Enforced Disappearances*.

¹²⁷ Βλ. Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου., *op.cit.*, Άρθρο 25.

βάσει της ιεραρχίας και δεν προέβησαν στις απαραίτητες ενέργειες ώστε να αποτρέψουν την παραβίαση¹²⁸.

Στην κυπριακή περίπτωση, η κρατική ευθύνη της Τουρκίας για τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου συνυφαίνεται με την ατομική ποινική ευθύνη ορισμένων στρατιωτικών ή και πολιτικών προσώπων που κατείχαν τον διοικητικό ή επιχειρησιακό έλεγχο κατά την εισβολή του 1974. Σαφώς, η πάροδος δεκαετιών και η πιθανότητα να μην βρίσκονται εν ζωή οι πλείονες εξ αυτών δυσχεραίνουν την δίωξή τους, ωστόσο, η ύπαρξη χιλιάδων αγνοουμένων, μαζικών τάφων σε λάκκους, η καθυστέρηση αποκάλυψής τους, η απροθυμία συνεργασίας, και η σιωπή, συνιστούν μορφές συγκάλυψης.

Το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο προσφέρει ίσως το πιο ολοκληρωμένο πλαίσιο λογοδοσίας για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, αναδεικνύοντας την αναγκαιότητα της ποινικής λογοδοσίας όταν έχουν σημειωθεί σοβαρές παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου. Παράλληλα, υπενθυμίζει ότι τα εγκλήματα αυτά δεν αποτελούν απλώς τραγικά γεγονότα του παρελθόντος, αλλά «πληγές» του διεθνούς δικαίου που «κλείνουν» με την απονομή δικαιοσύνης.

4.4. Η έννοια της συνεχιζόμενης παραβίασης και η σύνδεση με την κυπριακή περίπτωση των αγνοουμένων.

Η ιδιαιτερότητα του εγκλήματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης έγκειται στη διαρκή φύση του. Πιο συγκεκριμένα, το έγκλημα δεν ολοκληρώνεται τη στιγμή της σύλληψης ενός προσώπου, αλλά διαρκεί όσο το κράτος αποκρύπτει πληροφορίες σχετικά με την τύχη του. Ακριβώς αυτός ο συνεχιζόμενος χαρακτήρας του εγκλήματος επιδρά και στην παραγραφή του. Το έγκλημα εξακολουθεί να τελείται και δεν παραγράφεται για το χρονικό διάστημα που δεν αποκαλύπτεται η αλήθεια και συνεχίζεται η απόκρυψη των πληροφοριών.

Ως επακόλουθο αυτού, η ευθύνη των κρατών, αλλά και η ατομική ποινική ευθύνη είναι συνεχιζόμενη και επεκτείνεται στη διαρκή υποχρέωση διερεύνησης και πληροφόρησης για την τύχη των αγνοουμένων. Τέλος, επηρεάζεται και η δικαιοδοσία του δικαστηρίου, του ΔΠΔ εν προκειμένω, καθώς η *ratione temporis* καλύπτεται,

---

¹²⁸ Ibid., Άρθρο 28.

επιτρέποντας τη δίωξη ακόμα και μετά από δεκαετίες, εφόσον η παραβίαση εξακολουθεί. Ως εκ τούτου, η συνεχιζόμενη φύση του εγκλήματος καθιστά σαφές ότι η δικαιοσύνη για τους αγνοούμενους δεν υπόκειται σε χρονικό περιορισμό λόγω της παρέλευσης πέντε και πλέον δεκαετιών. Όσο τα σώματα δεν έχουν ταυτοποιηθεί, όσο δεν αποκαλύπτεται η αλήθεια, η παραβίαση συνεχίζεται.

Το γεγονός ότι οι αγνοούμενοι στην Κύπρο συνιστούν διαρκές έγκλημα έχει σημασία σχετικά με τις δυνατότητες που υφίστανται για περαιτέρω νομικές διεκδικήσεις και ενώπιον του ΔΠΔ¹²⁹. Άλλωστε, και στη νομολογία του ΕΔΔΑ, που θα αναλυθεί παρακάτω, καταγράφεται ως διαρκής παραβίαση με σαφήνεια και αναλυτική τεκμηρίωση. Η λογική περί του συνεχιζόμενου χαρακτήρα του εγκλήματος, οδηγεί στη διαπίστωση ότι θα μπορούσε να γίνει λόγος, ώστε να ασκηθεί προσφυγή ενώπιον του ΔΠΔ. Επομένως, οι αγνοούμενοι συνιστούν έγκλημα, την ευθύνη του οποίου δεν φέρει μόνο η Τουρκία ως κράτος, αλλά και ατομικά όσοι συνέβαλαν καθοριστικά στη διάπραξη του.

Αρχικά, αν και το άρθρο 11 του Καταστατικού της Ρώμης διασαφηνίζει ότι δικαιοδοσία του Δικαστηρίου υφίσταται μόνο για εγκλήματα που διαπράχθηκαν μετά τη θέση του σε ισχύ¹³⁰, εφόσον η τέλεση του εγκλήματος εκτείνεται έως και σήμερα (λόγω της άρνησης διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας, της παρατεταμένης αποσιώπησης πληροφοριών, της απόκρυψης μαζικών τάφων και της άρνησης πρόσβασης σε αρχεία από μέρος της Τουρκίας), η *ratione temporis* καλύπτεται. Επιπλέον, σχετικά με την καθ' ύλη αρμοδιότητα του Δικαστηρίου¹³¹, καλύπτεται και η *ratione materiae*, εφόσον οι εξαφανίσεις διαπράχθηκαν με τη συμμετοχή κρατικών δυνάμεων ή κατόπιν έγκρισή τους. Σε αυτή την περίπτωση, πληρούνται τα στοιχεία της αντικειμενικής και της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας και του εγκλήματος πολέμου, παράλληλα.

Τέλος, το Δικαστήριο νομιμοποιείται να εκδικάσει το εν λόγω έγκλημα, καθώς τα εγκλήματα τελέστηκαν σε έδαφος κράτους που έχει προχωρήσει σε κύρωση του

---

¹²⁹ Μπαλαφούτα, Β. Γ. (2018). *Το δικαίωμα στην αλήθεια: Εκφάνσεις και εφαρμογές στο διεθνές δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σελ. 243-244.

¹³⁰ Δηλαδή μετά το 2002., βλ. Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου., *op.cit.*, Άρθρο 11(1).

¹³¹ *Ibid.*, Άρθρο 5.

Καταστατικού του¹³². Επομένως καλύπτεται και η *ratione loci*. Το γεγονός ότι η Τουρκία δεν έχει προχωρήσει σε κύρωση του Καταστατικού είναι αδιάφορο, βάσει του άρθρου 25 περί ατομικής ποινικής ευθύνης και επομένως, εφόσον πληρούνται όλες οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις, η Κυπριακή Δημοκρατία δύναται να προσφύγει και ενώπιον του ΔΠΔ για το ζήτημα των αγνοουμένων, στη βάση των άρθρων 13(a) και 14¹³³.

---

¹³² Ibid., Άρθρο 12(2)(a).

¹³³ Ibid., Άρθρα 13(a) και 14.

ΜΕΡΟΣ Β΄: Προσεγγίζοντας το Δικαίωμα στην Αλήθεια: Νομολογία και Σύγχρονες Εξελίξεις

Κεφάλαιο 5: Η ευρωπαϊκή και διεθνής νομολογία για τους αγνοούμενους στην Κύπρο

Η αντιμετώπιση του ζητήματος των αγνοουμένων μέσω της δικαστικής οδού διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην απονομή δικαιοσύνης και την αναγνώριση συγκεκριμένων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άρθρα 2,3 και 5 της ΕΣΔΑ). Το θέμα ετέθη αμέσως μετά την τουρκική εισβολή, ενώ η 3^η και 4^η προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας στο ΕΔΔΑ ανέδειξαν τη συνεχιζόμενη παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων τόσο των αγνοουμένων, όσο και των συγγενών τους, εστιάζοντας στην έλλειψη αποτελεσματικής έρευνας για την τύχη τους. Οι αποφάσεις αυτές αποτέλεσαν ορόσημο όσον αφορά την επιβεβαίωση της διεθνούς ευθύνης της Τουρκίας για τη συνεχιζόμενη αβεβαιότητα που περιβάλλουν οι αγνοούμενοι, ενισχύοντας ακόμα περισσότερο τα αιτήματα για αποκατάσταση και αλήθεια.

5.1. Οι διακρατικές προσφυγές Κύπρου κατά Τουρκίας: εξέλιξη και σημασία.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων -προ της μεταρρύθμισης που οδήγησε στη σύσταση του ενιαίου ΕΔΔΑ, το 1998¹³⁴ - υπήρξε ο πρώτος θεσμικός μηχανισμός που κλήθηκε να αντιμετωπίσει την υπόθεση των αγνοουμένων στην Κύπρο. Μετά από την άσκηση τεσσάρων διαδοχικών διακρατικών προσφυγών της Κύπρου κατά της Τουρκίας, η Επιτροπή διερεύνησε τις καταγγελίες περί παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ και δημοσίευσε εκθέσεις αντίστοιχα τα έτη 1976 (1^η διακρατική προσφυγή), 1983 (2^η και 3^η διακρατική προσφυγή) και το 1999 (4^η διακρατική προσφυγή)¹³⁵. Μέσω αυτών των εκθέσεων διαμορφώθηκε μία σταθερή νομολογία, η οποία επιβεβαιώνει ότι η Τουρκία φέρει

¹³⁴ Βλ. **Περράκης, Σ. (2023)**. *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Προς ένα jus universalis?*, 3η έκδοση επαυξημένη, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης., σελ. 194.

¹³⁵ **European Court of Human Rights. (1976). Cyprus v. Turkey, Applications nos. 6780/74 & 6950/75, Commission Report, European Court of Human Rights. (1983). Cyprus v. Turkey, no. 8007/77., Commission Report, European Court of Human Rights. (1996). Cyprus v. Turkey, no. 257841/94, Judgment of 18 September 1996.**

ευθύνη λόγω της συστηματικής παραβίασης θεμελιωδών διατάξεων της ΕΣΔΑ. Παρά το γεγονός ότι σε όλες τις προσφυγές γίνεται αναφορά του ανθρωπιστικού ζητήματος των αγνοουμένων, βαρύνουσας σημασίας είναι κυρίως η 3^η και η 4^η διακρατική προσφυγή. Η Επιτροπή στις εν λόγω προσφυγές διεξήγαγε αναλυτική έρευνα και αποδεικτική διαδικασία κατόπιν συλλογής μαρτυριών, καταθέσεων και εγγράφων που αποτύπωναν περιπτώσεις αιχμαλωσίας κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά το πέρας της εισβολής.

Η - από 6-9-1977 - 3^η διακρατική προσφυγή αποτυπώνει τη σταθερή θέση του Συμβουλίου της Ευρώπης, ενώ η αποδεικτική διαδικασία εστίασε στο ανθρωπιστικό ζήτημα των αγνοουμένων¹³⁶. Η Κύπρος στην εν λόγω προσφυγή αναφέρεται ρητώς στη δολοφονία 2000 ανθρώπων, καταθέτει συγκεκριμένα στοιχεία και ενδεικτικά 5 υποθέσεις. Οι εν λόγω υποθέσεις αφορούσαν τους Νίκο Αλεξάνδρου, Παναγιώτη Χριστοφόρου, τον 14χρονο Ανδρέα Γερμανού, Κωστάκη Γεωργίου¹³⁷ και Μηνά Ιωάννου. Η Επιτροπή έκρινε ότι στις τρεις από τις πέντε ερευνηθείσες υποθέσεις αποδείχθηκε πλήρως ότι τα συγκεκριμένα πρόσωπα (Ελληνοκύπριοι αγνοούμενοι), κατά το 1974 ήταν κρατούμενοι των τουρκικών αρχών, κυρίως στις φυλακές των Αδάνων¹³⁸. Αυτό κατά την Επιτροπή υποδηλώνει πως υφίσταντο επαρκείς αποδείξεις, ότι απροσδιόριστος αριθμός προσώπων είχε ακολουθήσει την ίδια πορεία. Επομένως, δημιουργείται, κατά την Επιτροπή, τεκμήριο ευθύνης της τουρκικής κυβέρνησης ως προς την τύχη αυτών των προσώπων και τονίζεται, πρωτίστως, το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές δεν έχουν παράσχει καμία πληροφορία, κάτι που προκαλεί σοβαρή οδύνη στους συγγενείς τους.

Η Επιτροπή, μετά την προσφυγή της Κύπρου με κατηγορίες για παραβίαση, αφενός του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη ζωή), αφετέρου του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια), κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υφίσταται από μέρους της Τουρκίας διαρκής παραβίαση του άρθρου 5 και δεν απέκλεισε την πιθανότητα θανάτου για όλο το διάστημα που αγνοούνται,

---

¹³⁶ **European Court of Human Rights. (1983).** *Cyprus v. Turkey, no. 8007/77.*, op.cit.

¹³⁷ Ο Κωστάκης Γεωργίου εντοπιζόταν σε φωτογραφία με Ελληνοκύπριους φυλακισμένους, η οποία δημοσιεύτηκε σε Τουρκική εφημερίδα.

¹³⁸ Οι τρεις υποθέσεις σχετίζονταν με τους Ανδρέα Γερμανό, Παναγιώτη Χριστοφόρου και Κωστάκη Γεωργίου. Βλ. **Μιντσής, Γ. (2003).** *Οι διακρατικές προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.* Εκδόσεις Σάκκουλα., σελ. 332.

παρομοιάζοντας το ζήτημα αυτό ουσιαστικά με δολοφονία προσώπων¹³⁹. Δικονομικά, η άρνηση αποτελεσματικής διερεύνησης και παροχής πληροφοριών, συνιστά ουσιαστικά ομολογία¹⁴⁰. Έτσι από ένα τεκμήριο αθωότητας, περνάμε σε ένα τεκμήριο ενοχής, με σκοπό να υποχρεωθεί η Τουρκία να συνεργαστεί και να παράσχει τις πληροφορίες για την διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας¹⁴¹.

Μετά από την έκδοση της Έκθεσης της Επιτροπής επί της 2^{ης} και 3^{ης} διακρατικής προσφυγής (1983), η Κύπρος άσκησε εκ νέου διακρατική προσφυγή το 1994¹⁴², ενώ η Τουρκία ήδη από το 1990 είχε αναγνωρίσει τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η νέα αυτή προσφυγή θα μπορούσε να παραπεμφθεί - μετά από τη διαδικασία ενώπιον την Επιτροπής - ενώπιον του Δικαστηρίου, από όπου και θα προέκυπτε ξεκάθαρα μία δικαστική απόφαση. Η Κυπριακή Δημοκρατία στην εν λόγω προσφυγή, όσον αφορά τους αγνοούμενους, υποστήριξε ότι, 20 χρόνια μετά το πέρας των εχθροπραξιών, γινόταν λόγος για περίπου ακόμη 1491 Ελληνοκύπριους αγνοουμένους¹⁴³. Μάλιστα αναφέρθηκε και στο γεγονός ότι είχαν εντοπιστεί ήδη κάποια οστά αγνοουμένων. Η Επιτροπή παρέπεμψε στην Έκθεσή της επί της 3^{ης} διακρατικής προσφυγής, στην οποία είχε γνωμοδοτήσει ότι είχε αποδειχθεί ότι ορισμένοι αγνοούμενοι βρίσκονταν υπό τουρκική κράτηση όταν χάθηκαν τα ίχνη τους, και διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ λόγω μη παροχής πληροφοριών¹⁴⁴. Περαιτέρω, για τη χρονική περίοδο από το 1983 και μετά, αποφάνθηκε ότι υπήρχε παραβίαση του άρθρου 5 λόγω της άρνησης-παράλειψης διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας από την πλευρά της Τουρκίας¹⁴⁵.

Επιπλέον, η Επιτροπή γνωμοδότησε ότι υπήρχε και παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη ζωή), δεδομένου ότι οι αγνοούμενοι εξαφανίστηκαν κάτω

---

¹³⁹ **European Commission of Human Rights. (1983, October 4). Report of the European Commission of Human Rights** (Vol. 13, pp. 69-123). *European Human Rights Reports*, 13, 159-165., **European Commission of Human Rights. (1976, July 10). Report of the European Commission of Human Rights.**

¹⁴⁰ **Μπαλαφούτα, Β. Γ. (2018).** *Το δικαίωμα στην αλήθεια: Εκφάνσεις και εφαρμογές στο διεθνές δίκαιο.* Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σελ. 235.

¹⁴¹ **Μιντσής, Γ.,** *op.cit.*, σελ. 342, 349, 350.

¹⁴² **European Court of Human Rights., Cyprus v. Turkey,** *op.cit.* no 55.

¹⁴³ *Ibid.*, §20.

¹⁴⁴ **European Court of Human Rights. (1996). Cyprus v. Turkey,** *op.cit.*, στο «*The Facts: The circumstances of the case – D. The Commission’s findings – 1. Alleged violations...*» §2.

¹⁴⁵ **Μιντσής, Γ.,** *op.cit.*, σελ. 374-377.

από συνθήκες απειλής της ζωής τους και οι τουρκικές αρχές δεν είχαν προβεί σε καμία έρευνα. Τέλος, υποστηρίχθηκε και η παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, όσον αφορά την απαγόρευση της απάνθρωπης μεταχείρισης, σε σχέση με τους συγγενείς των Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων.

Η στάση της Τουρκίας φανερώνεται και μέσα από τη συμφωνία του Γλαύκου Κληρίδη με τον Ραούφ Ντεκτάς - ηγέτη των Τουρκοκυπρίων – τον Ιούλιο του 1997 σχετικά με την αναγνώριση του προβλήματος των αγνοουμένων ως ανθρωπιστικό ζήτημα. Το κρίσιμο επιχείρημα για τον χαρακτηρισμό του ζητήματος ως ανθρωπιστικό, εδράζεται κυρίως στο γεγονός ότι υπάρχουν άνθρωποι που στερούνται απαντήσεων για την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων. Υπό την έννοια του δικαιώματος να γνωρίζει καθείς άνθρωπος την τύχη των δικών του ανθρώπων/συγγενών, το ζήτημα είναι πρωτίστως ανθρωπιστικό. Παραταύτα, δεν υπήρξε πρόοδος¹⁴⁶.

Έτσι, μετά από την κατάθεση της γνωμοδότησης της Επιτροπής¹⁴⁷, η υπόθεση, το 1999, παραπέμφθηκε από την Επιτροπή στο ΕΔΔΑ. Σε αυτό το στάδιο, η Κύπρος αναφέρθηκε στο γεγονός ότι υφίσταντο συγκεκριμένα αποδεικτικά στοιχεία για το ότι μέρος των αγνοουμένων είτε είχε τεθεί υπό κράτηση, είτε είχε εξαφανισθεί ενώ βρισκόταν σε περιοχές ευθύνης του τουρκικού στρατού και πολιτοφυλακής του. Η Κύπρος προσέφυγε ξανά και υποστήριξε ότι υπήρχε παραβίαση των άρθρων 2 και 5 της ΕΣΔΑ. Το βασικό επιχείρημα ήταν ότι παρά την ύπαρξη αυτών των κατηγοριών, η Τουρκία δεν είχε προβεί σε καμία έρευνα, εκείνο το χρονικό διάστημα, για να διαπιστώσει την τύχη των αγνοουμένων, ούτε είχε δώσει πληροφορίες σε οποιονδήποτε από τα στοιχεία που η ίδια κατείχε για τους αγνοούμενους.

Λόγω της σπουδαιότητας της υπόθεσης, κρίθηκε ότι η υπόθεση έπρεπε να αναληφθεί από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Δικαστηρίου, το οποίο και εξέδωσε απόφαση το 2001: μία απόφαση - κορύφωση των διαπιστωμένων παραβιάσεων διεθνούς δικαίου από την κατέχουσα δύναμη Τουρκία. Το Δικαστήριο υποστήριξε ότι αναγνωρίζει διαρκή παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, υπό την έννοια ότι το κράτος

---

¹⁴⁶ Cassia, P. S. (2009). *Guarding each other's dead, mourning one's own: The problem of missing persons and missing pasts in Cyprus*. *South European Society and Politics*, 14(3), 295–314.

¹⁴⁷ European Commission of Human Rights. (1999, June 4). *Report of the European Commission of Human Rights*.

έχει υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή. Μάλιστα, αυτή την υποχρέωση τη συνέδεσε και με το άρθρο 1 της ΕΣΔΑ, το οποίο κατοχυρώνει την γενική υποχρέωση του κράτους να διασφαλίζει σε κάθε άτομο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία του, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση¹⁴⁸. Επιπλέον, το Δικαστήριο παρέμεινε στην άποψή του ότι υφίσταται διαρκής παραβίαση του άρθρου 5, αποδεχόμενο την γνωμοδότηση της Επιτροπής, καθώς δεν είχε ξεκινήσει καμία έρευνα από τις τουρκικές αρχές¹⁴⁹.

Παράλληλα, ως προς τους συγγενείς των αγνοουμένων, διαπίστωσε την παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, που αναφέρθηκε ανωτέρω, λόγω της ψυχικής οδύνης που υφίστανται οι συγγενείς, η οποία προέρχεται από την παράταση της αβεβαιότητας και την αρνητική στάση της Τουρκίας να παράσχει πληροφορίες¹⁵⁰. Η σιωπή, επομένως, των τουρκικών αρχών έναντι των εύλογων ανησυχιών των συγγενών των αγνοουμένων φτάνει σε τέτοιο επίπεδο σοβαρότητας, που δύναται να εκληφθεί μόνο ως απάνθρωπη μεταχείριση.

Το 2014 το ΕΔΔΑ εξέδωσε απόφαση σχετικά με το ζήτημα αποζημιώσεων που επιδικάσθηκαν υπέρ των θυμάτων των διαπιστωμένων παραβιάσεων, επί της 4^{ης} διακρατικής προσφυγής¹⁵¹. Η απόφαση του 2014 ήρθε ως συνέχεια της κρίσης του δικαστηρίου το 2001 επί της 4^{ης} διακρατικής προσφυγής, στην οποία διαπιστώθηκαν η αποτυχία διερεύνησης της τύχης των αγνοουμένων, η άρνηση πρόσβασης σε πληροφορίες και στοιχεία και η απάνθρωπη μεταχείριση των συγγενών λόγω της συνεχούς αβεβαιότητας που βιώνουν. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση, επιδικάσθηκαν αποζημιώσεις ύψους 90 εκατομμυρίων στην Τουρκία, εκ των οποίων το 1/3 περίπου αφορούσε ειδικά τους συγγενείς των αγνοουμένων του 1974 (60 εκατομμύρια για τις περιουσίες των εγκλωβισμένων και 30 εκατομμύρια για τους αγνοούμενους)¹⁵².

Η απόφαση αυτή σηματοδοτεί ουσιώδη εξέλιξη όσον αφορά το ζήτημα της διεθνούς ευθύνης της κατέχουσας δύναμης, Τουρκίας, τόσο για συστηματικές

---

¹⁴⁸ **European Court of Human Rights, *Cyprus v. Turkey*, no. 25781/94**, op.cit., §§131-136.

¹⁴⁹ **European Court of Human Rights, *Cyprus v. Turkey*, no. 25781/94**, op.cit., §150.

¹⁵⁰ **European Court of Human Rights, *Cyprus v. Turkey*, no. 25781/94**, op.cit., §§157-158.

¹⁵¹ **European Court of Human Rights. (2014). *Case of Cyprus v. Turkey (just satisfaction) [GC] (no. 25781/94)***.

¹⁵² **European Court of Human Rights. (2014). *Case of Cyprus v. Turkey (just satisfaction) [GC] (no. 25781/94)***, Judgment of 12 May 2014, §4 (a).

παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όσο και ειδικά για την περίπτωση των αγνοουμένων. Ειδικότερα, η σημασία αυτής της απόφασης δεν εξαντλείται στο οικονομικό/αποζημιωτικό στάδιο, αλλά επεκτείνεται στην επιβεβαίωση της διαρκούς υποχρέωσης της Τουρκίας να διεξάγει αποτελεσματική έρευνα και να παρέχει πληροφορίες για την τύχη των αγνοουμένων, στο πλαίσιο των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ.

Η απόφαση του 2014 εντάσσεται στο πλαίσιο εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και ειδικά, στο πλαίσιο ατομικών μέτρων επανόρθωσης, όπως η δίκαιη ικανοποίηση, σύμφωνα με το άρθρο 41 της ΕΣΔΑ¹⁵³, συμπληρωματικά με τις υποχρεώσεις της Τουρκίας να λάβει γενικά μέτρα συμμόρφωσης. Η υποχρέωση συμμόρφωσης, πέρα από τις δικαστικές αποφάσεις σχετικά με τις συστηματικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επεκτείνεται και στην υποχρέωση καταβολής των χρηματικών αποζημιώσεων, κάτι που η Τουρκία δεν έχει εκπληρώσει¹⁵⁴. Το αποζημιωτικό στάδιο της 4^{ης} διακρατικής προσφυγής εντάσσεται, συνεπώς, και αυτό με τη σειρά του σε μία ευρύτερη πορεία της δικαιοσύνης όπου ναι μεν προσφέρονται τα εργαλεία καταλογισμού, ωστόσο εκκρεμεί η πολιτική βούληση στην εφαρμογή του δικαίου από τα κράτη.

Εν γένει, η ανθρωπιστική διάσταση του ζητήματος των αγνοουμένων συνιστά κεντρικό άξονα της νομολογίας του δικαστηρίου, ενώ αναδείχθηκε σε κορυφαία ανθρωπιστική προτεραιότητα της Κύπρου και της Ελλάδας, παραμένοντας μία «πληγή» συνοδευόμενη από μισό αιώνα κατοχής και πολλές φορές σιωπής.

5.2. Ατομικές προσφυγές ενώπιον του ΕΔΔΑ: Υπόθεση Βαρνάβα και λοιποί κατά Τουρκίας και Υπόθεση Τζιλιβάκη και λοιποί κατά Κύπρου.

Παράλληλα με τις τέσσερις διακρατικές προσφυγές που ασκήθηκαν από την Κυπριακή Δημοκρατία, σημαντική εξέλιξη συνιστούν και οι ατομικές προσφυγές ενώπιον του ΕΔΔΑ, οι οποίες εκδικάστηκαν από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης. Οι

¹⁵³ Συμβούλιο της Ευρώπης. (1950). *Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου)*. Ρώμη: Συμβούλιο της Ευρώπης,. Άρθρο 41.

¹⁵⁴ Βλ. **Committee of Ministers of the Council of Europe. (2020).** *CM/Notes/1377bis/H46-37-1377bis meeting (DH): Cyprus v. Turkey* (Application No. 25781/94). Council of Europe.

ατομικές προσφυγές ενίσχυσαν περαιτέρω την νομολογία, όπως είχε διαμορφωθεί από τις αποφάσεις επί των διακρατικών προσφυγών, δίνοντας έμφαση σε ένα πιο προσωπικό και άμεσο επίπεδο παραβίασης των δικαιωμάτων τόσο των αγνοουμένων, όσο και των οικείων τους. Βαρύνουσας σημασίας είναι η υπόθεση *Βαρνάβα και λοιποί κατά Τουρκίας*, η οποία κατέληξε σε μια ιστορική απόφαση, όπου αναγνωρίστηκε η παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, όπως το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια και η απαγόρευση απάνθρωπης μεταχείρισης. Επιπλέον, η υπόθεση *Τζιλιθάκη και λοιποί κατά Κύπρου* παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά τις ελλείψεις και την εσφαλμένη διαχείριση των λειψάνων, αλλά και τις θετικές υποχρεώσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η υπόθεση *Βαρνάβα και λοιποί κατά Τουρκίας*¹⁵⁵ αποτελεί τη σημαντικότερη και πλέον γνωστή ατομική υπόθεση ενώπιον του ΕΔΔΑ σχετικά με τους αγνοούμενους της Κύπρου, καθώς το Δικαστήριο διαμόρφωσε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για τις παραβιάσεις των άρθρων 2, 3 και 5 της ΕΣΔΑ από την Τουρκία. Αρχικά, η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την κατάθεση εννέα προσφυγών για εννέα υποθέσεις Ελληνοκύπριων αγνοουμένων από συγγενείς τους. Οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ότι τα άτομα αυτά είχαν εξαφανιστεί από την τουρκική εισβολή το 1974, ενώ κρατούνταν από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, και ότι η Τουρκία δεν έδωσε ποτέ πληροφορίες για την τύχη τους¹⁵⁶.

Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη αίτηση (16064/90) αφορούσε την υπόθεση του Ανδρέα Βαρνάβα, ο οποίος στις 14 Αυγούστου 1974 υπηρετούσε τη στρατιωτική του θητεία και δέχτηκε επίθεση από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, ενώ στο σημείο που έγινε η επίθεση, χάθηκαν και τα ίχνη του, η δεύτερη αίτηση (16065/90), την υπόθεση του Ανδρέα Λοϊζίδη, ο οποίος υπηρετούσε στη Λάπηθο, ενώ η τρίτη αίτηση (16066/90), την υπόθεση του Φίλιππου Κωνσταντίνου, φοιτητή και στρατιώτη. Επιπλέον, η τέταρτη αίτηση που κατατέθηκε (16068/90), αφορούσε τον Δημήτρη Θεοχαρίδη, ο οποίος είχε στρατολογηθεί τον Ιούλιο του '74 ως έφεδρος, η πέμπτη αίτηση (16069/90), τον Πανίκο Χαραλάμπους, επίσης φοιτητή, ο οποίος υπηρετούσε

---

¹⁵⁵ European Court of Human Rights., *Varnava and Others v. Turkey.*, op.cit.

¹⁵⁶ European Court of Human Rights., *Varnava and Others v. Turkey.*, op.cit. §3.

τη θητεία του και είχε θεαθεί στις 24 Ιουλίου τραυματισμένος, ενώ η έκτη αίτηση (16070/90) τον Ελευθέριο Θωμά, ο οποίος είχε θεαθεί ζωντανός μετά από μάχη στην Κερύνεια. Τέλος, η έβδομη αίτηση (16071/90) αφορούσε την υπόθεση του Σάββα Χατζηπαντελή, ο οποίος συνελήφθη στο χωριό Γιαλούσα μαζί με άλλους 8 άντρες, η όγδοη αίτηση (16072/90), τον Σάββα Αποστολίδη, ο οποίος εξέτιε τη στρατιωτική του θητεία και εξαφανίστηκε μετά από επίθεση του τουρκικού στρατού το 1974, και η ένατη αίτηση (16073/90), τον Δημήτριο Σάρμα, ο οποίος είχε καταταχθεί μετά την επιστράτευση και συμμετείχε σε μάχη, μετά το πέρας της οποίας, η περιοχή καταλήφθηκε από τον τουρκικό στρατό. Για τους περισσότερους εξ αυτών, υπήρχαν μαρτυρίες ότι είχαν συλληφθεί και είχαν κρατηθεί σε φυλακές στην Τουρκία – στα Άδανα - και για τον Δημήτριο Σάρμα, ειδικά, υπήρχε μαρτυρία ότι είχε μεταφερθεί στις φυλακές Antiyama – και ότι έκτοτε εξαφανίστηκαν.

Η Τουρκία επανερχόταν, στο μεταξύ, υποστηρίζοντας ως επιχειρήματα ότι όσοι θεωρούνταν αγνοούμενοι ήταν στην πραγματικότητα στρατιωτικό προσωπικό, το οποίο σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής επέμβασης. Η στάση της Τουρκίας, επομένως, φανερώνει ότι δεν γινόταν αποδεκτό από μέρους της το γεγονός ότι αυτοί οι άνθρωποι είχαν παραμείνει ζωντανοί μετά το πέρας των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Το Δικαστήριο παρέμεινε σταθερό, διατήρησε την προσέγγισή του σε σχέση με την απόφασή του επί της 4^{ης} διακρατικής προσφυγής και μάλιστα παρέπεμψε σε αυτή ως προς τις διαπιστωθείσες παραβιάσεις. Ειδικότερα, το 2009 εξέδωσε απόφαση, στην οποία θεώρησε ότι η μη διεξαγωγή έρευνας από μέρους της Τουρκίας συνιστά διαρκή παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ ως προς τους εννέα αγνοούμενους¹⁵⁷. Επιπλέον, υπογραμμίστηκε η υποχρέωση της Τουρκίας, ανεξαρτήτως του χρονικού διαστήματος που είχε παρέλθει - 34 χρόνια από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο έως και τη χρονική στιγμή έκδοσης της απόφασης - για διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας.

Όσον αφορά τους συγγενείς, το Δικαστήριο έκρινε ότι υφίσταται διαρκής παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση απάνθρωπης μεταχείρισης), λόγω

---

¹⁵⁷ Ibid., §194. και Perrakis, S. (2009). L'application des droits de l'homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le droit international humanitaire: État de la question et aspects jurisprudentiels, in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 75–107). Éditions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant., pp. 93-94.

της άρνησης της Τουρκίας για διεξαγωγή έρευνας και παροχής πληροφοριών. Τονίστηκε μάλιστα ότι ακόμα και στην περίπτωση που ένα κράτος δεν είναι το ίδιο υπεύθυνο για την εξαφάνιση ενός ατόμου, η μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας από πλευράς του συνιστά παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ για τους συγγενείς του αγνοουμένου¹⁵⁸.

Τέλος, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Δικαστηρίου έκρινε ότι η Τουρκία τελεί διαρκή παραβίαση και του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας) για τις δύο από τις εννέα περιπτώσεις αγνοουμένων που εκδικάζονταν, οι οποίοι είχαν καταγραφεί από την ICRC ως κρατούμενοι των τουρκικών αρχών - πρόκειται για τους Ελευθέριο Θωμά και Σάββα Χατζηπαντελή¹⁵⁹. Η αιτιολογία του Δικαστηρίου ήταν ότι ο Ελευθέριος Θωμάς και Σάββας Χατζηπαντελής την τελευταία φορά που είχαν θεαθεί, βρισκόνταν υπό συνθήκες που εμπίπτουν στον έλεγχο των Τουρκικών/Τουρκοκυπριακών δυνάμεων, ωστόσο η Τουρκία δεν προχώρησε σε καμία αναγνώριση της σύλληψής τους, ούτε παρείχε κάποιο σχετικό έγγραφο που να καταγράφει επισήμως τις κινήσεις τους.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, φανερώνεται μία περιφρόνηση προς τις δικονομικές εγγυήσεις που διέπουν τη σύλληψη και κράτηση προσώπων, ενώ το Δικαστήριο τόνισε ότι ακόμα και αν δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία ότι κάποιο από αυτά τα πρόσωπα βρισκόταν υπό κράτηση κατά το χρονικό διάστημα εξέτασης της υπόθεσης, η Τουρκική κυβέρνηση εξακολουθεί να φέρει ευθύνη ως προς την κατάδειξη διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας. Η αναγνώριση των εν λόγω παραβιάσεων, σύμφωνα με την απόφαση, συνιστά ικανοποίηση και το μείζον ζήτημα είναι η εξακρίβωση της τύχης όλων των αγνοουμένων¹⁶⁰.

Η υπόθεση *Τζιλιβάκη και λοιποί κατά Κύπρου*¹⁶¹ συνδέεται έμμεσα με την υπόθεση των αγνοουμένων, όσον αφορά την υποχρέωση των κρατών να σέβονται και να διαφυλάσσουν την ορθή διαχείριση των λειψάνων που ανευρίσκονται. Η εν λόγω υπόθεση συνδέεται με την τραγική κατάρριψη του αεροσκάφους «Noratlas 4» του 1^{ου} Τάγματος Καταδρομών στην Κύπρο στις 22 Ιουλίου 1974 από φίλια πυρά, με

---

¹⁵⁸ Ibid., §200.

¹⁵⁹ Ibid., §208.

¹⁶⁰ Ibid., §214.

¹⁶¹ **European Court of Human Rights. (2013). *Tzivilaki and Others v. Cyprus***, Application No. 23082/07.

αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους 4 πιλότοι και 27 καταδρομείς, μεταξύ των οποίων ο Στέφανος Τζιλιβάκης και ο Κοσμάς Γιαννακάκης. Τα λείψανα των πεσόντων είχαν ταφεί στο κοιμητήριο Λακαταμίας στη Λευκωσία, χωρίς να έχει προηγηθεί πλήρης συλλογή των συντριμμιών του αεροσκάφους και των σορών των πεσόντων.

Κατόπιν εκταφής 44 λειψάνων, το 1979, οι οικογένειες Τζιλιβάκη και Γιαννακάκη αντίστοιχα, παρέλαβαν οστά, τα οποία όπως αποδείχθηκε σχεδόν δύο δεκαετίες αργότερα, το 2005, δεν ανήκαν στους συγγενείς τους. Ειδικότερα, όσον αφορά την περίπτωση της οικογένειας Γιαννακάκη, διαπιστώθηκε ότι τα οστά που τους είχαν παραδοθεί περιείχαν και λείψανα από αρκετά διαφορετικά άτομα¹⁶². Όλη αυτή η εσφαλμένη διαχείριση αποδόθηκε σε μία ευρύτερη σύγχυση, λόγω του γεγονότος ότι οι εκταφές και οι ταυτοποιήσεις είχαν πραγματοποιηθεί σε προβληματικές συνθήκες, χωρίς συγκεκριμένα επιστημονικά/ανθρωπολογικά κριτήρια.

Η Μαρία Τζιλιβάκη είχε απευθυνθεί πολλές φορές στις κυπριακές αρχές προκειμένου να πραγματοποιηθούν εκ νέου εκσκαφές στο στρατιωτικό κοιμητήριο του Τύμβου της Μακεδονίτισσας, ωστόσο η ανταπόκριση των αρχών αποτυπώθηκε σε γενικού περιεχομένου διαβεβαιώσεις. Εφόσον δεν υπήρξε ουσιαστική πρόοδος, η κα. Τζιλιβάκη προσέφυγε στο ΕΔΔΑ το 2009, το οποίο εξέτασε, βάσει των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης, κατά πόσο η Κυπριακή Δημοκρατία είχε ανταποκριθεί και είχε εκπληρώσει τις θετικές της υποχρεώσεις σχετικά με την ορθή μεταχείριση των λειψάνων των πεσόντων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι με βάση τα εξετασθέντα περιστατικά δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί παραβίαση των άρθρων 2, 6 (δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης) και 13 της ΕΣΔΑ, απορρίπτοντας εν τέλει τους ισχυρισμούς. Η υπόθεση *Τζιλιβάκη* παρά το αποτέλεσμά της, ανέδειξε σοβαρές ανεπάρκειες και λανθασμένους χειρισμούς από μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας όσον αφορά τις διαδικασίες ταυτοποίησης, καταγραφής και περισυλλογής των λειψάνων/σορών, αλλά και εν γένει την απουσία ενός μηχανισμού παρακολούθησης διενέργειας των ταφών και μεταγενέστερων εκταφών.

---

¹⁶² **European Court of Human Rights. (2013). *Tzivilaki and Others v. Cyprus (dec.)*, Application No. 67618/09., §§5-6.**

Η υπόθεση *Τζιλιβάκη* παρουσιάζει διαφοροποίηση ως προς τη νομολογιακή κατεύθυνση του ΕΔΔΑ απέναντι στην Κύπρο, σε σχέση με την υπόθεση *Βασιλείου*, η οποία θα εξεταστεί παρακάτω. Ειδικότερα, στην υπόθεση *Βασιλείου* υπήρξε δικαίωση των οικογενειών, εφόσον το Δικαστήριο έκρινε ότι η Κυπριακή Δημοκρατία δεν είχε εκπληρώσει τις υποχρεώσεις διαφάνειας και πληροφόρησης απέναντι στους συγγενείς/προσφεύγοντες, ενώ στην υπόθεση *Τζιλιβάκη* θεωρήθηκε από το Δικαστήριο ότι δεν υπήρχε υποχρέωση αποκατάστασης ή εκταφής λειψάνων υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες που επικρατούσαν, ενώ η προσφυγή κρίθηκε σαφώς αβάσιμη (*manifestly ill-founded*) με βάση το άρθρο 35§§3-4 της ΕΣΔΑ¹⁶³. Συνεπώς, στην περίπτωση της οικογένειας Βασιλείου επιβεβαιώθηκε η υποχρέωση του κράτους για διασφάλιση ενημέρωσης και σαφήνειας προς τους συγγενείς των αγνοουμένων, ειδικά εφόσον το ίδιο διαθέτει πληροφορίες που μπορεί να τους απαλλάξουν από τη μακρά αβεβαιότητα και αγωνία για την τύχη των αγαπημένων τους.

Αντιθέτως, στην περίπτωση της οικογένειας *Τζιλιβάκη* θεωρήθηκε, περιπτωσιακά, πως το κράτος δεν φέρει πάντα την υποχρέωση εκταφής ή ταυτοποίησης – ακόμα και όταν υφίστανται υποψίες για οστά/λείψανα – εφόσον τα στοιχεία θεωρηθούν ανεπαρκή¹⁶⁴. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, η υπόθεση *Τζιλιβάκη* περιόρισε τα όρια ευθύνης της Κυπριακής Δημοκρατίας και ανέδειξε ότι αναλόγως των συνθηκών πρέπει πρώτα να συνεκτιμώνται οι περιστάσεις, η επάρκεια ή ανεπάρκεια των αποδεικτικών στοιχείων και η δυνατότητα του εναγόμενου κράτους να ανταποκριθεί, προκειμένου να θεωρηθεί ένα κράτος υπεύθυνο να διεξάγει περαιτέρω έρευνα.

5.3. Συγκριτική νομολογία: Η συμβολή του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην αντιμετώπιση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων.

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο με τη νομολογία του στη νομική κατοχύρωση και καταδίκη των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων. Εμβληματική καθίσταται η απόφαση στην υπόθεση ***Velásquez***

---

¹⁶³ Ibid., §38.

¹⁶⁴ Ibid., §34.

Rodríguez v. Honduras¹⁶⁵ για την ερμηνεία των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η εξαφάνιση, στη συγκεκριμένη περίπτωση, συνιστούσε παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων, μεταξύ των οποίων το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 4), στην προστασία από βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση (άρθρο 5) και στη προσωπική ελευθερία του προσώπου (άρθρο 7)¹⁶⁶.

Το κρίσιμο σημείο της απόφασης συνίσταται στο ότι το Δικαστήριο δέχθηκε τη συλλογή έμμεσων αποδείξεων ως επαρκές στοιχείο στοιχειοθέτησης της απόδειξης των παραβιάσεων, τονίζοντας ότι η ύπαρξη ενός γενικευμένου και συστηματικού πλαισίου εξαφανίσεων συνιστά σοβαρή ένδειξη για την κρατική ευθύνη, ακόμη και χωρίς άμεση τεκμηρίωση¹⁶⁷. Επιπλέον, υπογράμμισε την υποχρέωση των κρατών, βάσει του άρθρου 1 παρ. 1 της Αμερικανικής Σύμβασης, όχι μόνο να σέβονται, αλλά και να εξασφαλίζουν τα δικαιώματα, διεξάγοντας αποτελεσματική έρευνα και παρέχοντας ένδικα μέσα¹⁶⁸.

Επιπλέον, στην υπόθεση **Trujillo Oroza v. Bolivia**¹⁶⁹ το Δικαστήριο επανέλαβε τις αρχές αυτές, υπογραμμίζοντας το δικαίωμα των συγγενών στην αλήθεια, αλλά και στην υποχρέωση του κράτους να διαφυλάσσει τη μνήμη, δηλαδή να αναγνωρίζει το τελεσθέν έγκλημα και να διατηρεί την ιστορική μνήμη και μέσω δημόσιων πολιτικών μέτρων αποκατάστασης¹⁷⁰. Το Δικαστήριο επεσήμανε επίσης, ότι η απόκρυψη της

---

¹⁶⁵ **Inter-American Court of Human Rights. (1988). Velásquez Rodríguez v. Honduras**, Judgment of July 29, 1988, Series C No. 4. Ο Manfredo Velásquez-Rodríguez ήταν ένας φοιτητής με καταγωγή από την Ονδούρα, η απαγωγή του οποίου έγινε στην πόλη Tegucigalpa, έπειτα μεταφέρθηκε από παραστρατιωτικούς στο Barrio El Manchen, ανακρίθηκε, βασανίστηκε και κατηγορήθηκε για διάπραξη πολιτικών εγκλημάτων. Έκτοτε, δεν παρασχέθηκε καμία πληροφορία σχετικά με την τύχη του. Λίγο μετά την εξαφάνιση, το 1981, κάποιοι συγγενείς προσέφυγαν στην Επιτροπή. Καταθέσεις μαρτύρων ανέφεραν ότι οι φερόμενοι ως δράστες δεν έφεραν στολή, ενώ τα οχήματά που κινούνταν, ήταν καλυμμένα. *Ibid.*, § 99.

¹⁶⁶ Πρόκειται για τα άρθρα 4, 5 και 7 της **Organization of American States. (1969). American Convention on Human Rights ("Pact of San José")**. Adopted November 22, 1969, San José, Costa Rica; entered into force July 18, 1978. Βλ. **Inter-American Court of Human Rights., Velásquez Rodríguez v. Honduras.**, *op.cit.*, §§155 – 158 .

¹⁶⁷ **Pervou, I. (2016).**, *op.cit.*, p. 55.

¹⁶⁸ **Organization of American States., American Convention on Human Rights.**, *op.cit.*, Άρθρο 1, § 1.

¹⁶⁹ **Inter-American Court of Human Rights. (2002). Case of Trujillo-Oroza v. Bolivia**, Judgment of February 27, 2002 (Reparations and Costs), Series C No. 88.

¹⁷⁰ Μάλιστα αποφασίστηκε η ανέγερση ιστορικού μνημείου εις μνήμη του Trujillo Oroza. *Ibid.*, §91 (d) “...erect a monument to the memory of José Carlos, in an important location, where there is a substantial flow of traffic, in the center of Santa Cruz...”

αλήθειας αποτελεί διαρκή παραβίαση, ενώ η σιωπή και η ατιμωρησία ενισχύουν τον ψυχικό και συναισθηματικό πόνο των οικογενειών των θυμάτων¹⁷¹.

Αντίστοιχα, στην υπόθεση *La Cantuta v. Peru*¹⁷² καταδίκασε το κράτος για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τόνισε την υποχρέωση που υπέχουν τα κράτη να απέχουν από ανάλογες παραβιάσεις, αλλά και να αναλαμβάνουν προληπτική και κατασταλτική δράση, μέσω της διεξαγωγής αποτελεσματικών ερευνών και δίωξης των υπευθύνων¹⁷³. Η μη συμμόρφωση των αρχών στα πρότυπα αυτά, σύμφωνα με το Δικαστήριο, συνιστά παραβίαση της υποχρέωσής τους να προστατεύουν τους πολίτες.

5.4. Όρια, αποτελεσματικότητα και επιπτώσεις των αποφάσεων του ΕΔΔΑ στο ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο.

Οι αγνοούμενοι της Κύπρου είναι ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα της διεθνούς δικαιοταξίας, όπου ενώ υφίστανται τα εργαλεία απονομής της δικαιοσύνης, στην πράξη δεν εφαρμόζεται, λόγω της μη συμμόρφωσης της εγκαλούμενης Τουρκίας. Η νομολογία του ΕΔΔΑ, όπως διαμορφώθηκε μετά από την άσκηση των διακρατικών αλλά και ατομικών προσφυγών, συνέβαλε στη δημιουργία ενός δικαιοπολιτικού κεκτημένου, καθορίζοντας τις υποχρεώσεις της κατέχουσας δύναμης, επιβεβαιώνοντας τόσο τη διεθνή ευθύνη που αυτή φέρει σε περίπτωση παραβίασης των ανθρωπιστικών υποχρεώσεων, όσο και τον συνεχιζόμενο χαρακτήρα αυτών των παραβιάσεων¹⁷⁴. Φυσικά, η συμβολή της νομολογίας του ΕΔΔΑ υπήρξε καθοριστική και ως προς τη μη αναγνώριση και μη αποδοχή από τη διεθνή κοινότητα της «Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου» (ΤΒΔΚ), η οποία ενισχύθηκε και από

---

¹⁷¹ Ibid., § 114.

¹⁷² **Corte Interamericana de Derechos Humanos. (2006). Caso La Cantuta vs. Perú.** (Fondo, reparaciones y costas). Sentencia de 29 de noviembre de 2006 (Serie C No. 162). Η υπόθεση αφορούσε την παράνομη απαγωγή, εξαναγκαστική εξαφάνιση και δολοφονία φοιτητών και καθηγητών από το Περού τη δεκαετία του 1990.

¹⁷³ Ibid., §§ 101 (c), 110, 157.

¹⁷⁴ Για μία ανάλυση της επίδρασης της νομολογίας του ΕΔΔΑ (*Loizidou, Cyprus v. Turkey, Xenidis – Arestis*), βλ. **Emmanouilidou, E. (2018). International Courts and the Cyprus problem.** Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, 126. London School of Economics and Political Science, στο οποίο επισημαίνεται ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ συνέβαλε στη δημιουργία ενός νομικού και πολιτικού εργαλείου συνεκτικά, το οποίο χρησιμοποιήθηκε σε επίπεδο διπλωματίας και διαπραγμάτευσης από την Κυπριακή Δημοκρατία. Η συγγραφέας υποστηρίζει και αναδεικνύει ότι οι αποφάσεις αυτές συνέβαλαν στη δημιουργία ενός νομικού και πολιτικού αφηγήματος για τις ευθύνες της κατέχουσας δύναμης, Τουρκίας.

το Ψήφισμα 541 του Συμβουλίου Ασφαλείας¹⁷⁵. Η νομολογία του Στρασβούργου, σε επίπεδο *Λοιζίδου, Βαρνάβα και 4^{ης} διακρατικής*, συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην αναγνώριση και μετέπειτα εδραίωση του καθεστώτος κατοχής στα εδάφη που βρίσκονται υπό τον έλεγχο της Τουρκίας από το 1974, κρίσιμη εξέλιξη ώστε να χαρακτηριστεί το μόρφωμα της ΤΒΔΚ ως «νομικά άκυρο» και αποτέλεσμα παράνομης χρήσης βίας¹⁷⁶.

Επιπλέον, με την άσκηση των διακρατικών προσφυγών τέθηκε το ζήτημα εξωεδαφικής εφαρμογής της ΕΣΔΑ, καταρρίπτοντας τον ισχυρισμό της Τουρκίας ότι τα γεγονότα του 1974 βρίσκονταν εκτός του πεδίου εφαρμογής της Σύμβασης. Σε αυτό το πλαίσιο, κρίθηκε ότι η ΕΣΔΑ, παρά τη δεσμευτική της ισχύ για τα κράτη-μέλη, όταν ασκείται αποτελεσματικός έλεγχος (*effective control*), εφαρμόζεται εξωεδαφικά¹⁷⁷. Ουσιαστικά, μέσω της 1^{ης} και 2^{ης} διακρατικής προσφυγής, η ΕΣΔΑ εφαρμόστηκε για πρώτη φορά σε πολεμική σύρραξη, αναδεικνύοντας τη σοβαρότητα των παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Ωστόσο, η εδραίωση, κατοχύρωση και εξέλιξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι δεν συνάδει με την ύπαρξη έως και σήμερα αγνοουμένων και ως εκ τούτου, συγγενών που εξακολουθούν να στερούνται απαντήσεων. Γιατί συμβαίνει όμως αυτό; Διότι, οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ έχουν φτάσει σε ένα συγκεκριμένο «όριο», εφόσον εξακολουθεί η επίμονη άρνηση της Τουρκίας ως προς τη συμμόρφωση με τις δικαστικές αποφάσεις που αφορούν τόσο τις αποζημιώσεις ως μέτρο επανόρθωσης, όσο και τα ουσιαστικά μέτρα, όσον αφορά την διεξαγωγή έρευνας και παροχής πληροφοριών¹⁷⁸.

---

¹⁷⁵ United Nations Security Council. (1983). *S/RES/541/1983*.

¹⁷⁶ **Perrakis, S. (2024)**. *Cyprus issue, international law and human rights violations: Looking to the future*. University of Nicosia., pp. 173-175., **Μπρεδήμας, Α. (2024)**. Το ζήτημα της αναγνώρισης της Βόρειας Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους: Ο παράγων χρόνος (*time factor*) και το διεθνές δίκαιο., στο Περράκης, Σ. (Επιμ.), *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής* (Τεύχος 11^ο «Κυπριακό» - Αφιέρωμα με αφορμή τα 50 χρόνια από την εισβολή και κατοχή του 1974, σελ.75-85), Εκδόσεις Ι. Σιδέρης., σελ. 77-82., **Perrakis, S. (2009)**., *op.cit.*, p. 88. και **Δούση, Ε.**, *op.cit.*, σελ. 508., όπου αναφέρεται στην υποχρέωση μη αναγνώρισης καταστάσεων που δημιουργούνται από σοβαρές παραβιάσεις διεθνών υποχρεώσεων.

¹⁷⁷ **Perrakis, S. (2009)**., *op.cit.*, p. 88. και **Περράκης, Σ. (2023)**., *op.cit.*, σελ. 172.

¹⁷⁸ **Kyriakou, N. (2011)**. Enforced disappearances in Cyprus: Problems and prospects of the case law of the European Court of Human Rights. *European Human Rights Law Review*, 2011(2), 190-199., p. 195: « *Another worrying feature is the unintended condoning of impunity. From now on, states have no incentive to cooperate, and the possibility of judicially forcing them to provide evidence or to conduct an investigation has been curtailed. Time is now on the states' side. In addition, the Court's narrow*

Η «μη συμμόρφωση» της Τουρκίας δεν είναι απλώς τεχνικής φύσεως, αλλά εκδηλώνεται με συγκεκριμένες ενέργειες ή παραλείψεις – διεύρυνση στρατιωτικών ζωνών¹⁷⁹, μετακινήσεις οστών και άρνηση πληροφόρησης. Όλα αυτά συνιστούν στοιχεία υπονόμησης των γενικών μέτρων που επιβάλλει το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο εκτέλεσης των αποφάσεών του. Πρόκειται, δηλαδή, για πρακτικές της κατέχουσας δύναμης Τουρκίας, οι οποίες υπονομεύουν ενεργά την υποχρέωση των κρατών να διερευνούν αποτελεσματικά, αλλά και να διευκολύνουν τη διεξαγωγή έρευνας σε περίπτωση ύπαρξης αγνοουμένων, αποδυναμώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το ίδιο το σύστημα εποπτείας της ΕΣΔΑ και των δικαστικών αποφάσεων¹⁸⁰.

Ενώ λοιπόν οι μηχανισμοί της διεθνούς δικαιοσύνης είναι ενεργοί, και τα εργαλεία υπάρχουν – Συμβούλιο της Ευρώπης, ΕΔΔΑ, ΟΗΕ, ΔΕΑ – η αποτελεσματικότητά τους αμφισβητείται. Η αποτυχία κινητοποίησης όλων των ενεργών και διαθέσιμων διαδικασιών/εργαλείων είναι το αποτέλεσμα ενός μακροχρόνιου προβλήματος: της έλλειψης εμπιστοσύνης. Όταν ένας θεσμός, όπως το ΕΔΔΑ, δεν μπορεί πρακτικά να επιβάλλει στα κράτη την εφαρμογή των δεσμευτικών αποφάσεων που εκδίδει, δημιουργείται ένα «κενό», το οποίο εν τέλει παρατείνει την ατιμωρησία. Ακριβώς αυτή η παρατεταμένη αδράνεια, που παρατηρείται εδώ και δεκαετίες, εμποδώνει ένα καθεστώς παρατεταμένης ατιμωρησίας, στο οποίο υπονομεύεται κάθε προσπάθεια αποκάλυψης της

---

options in ordering remedies run contrary to the efforts that have stepped up in the last few decades to fight impunity. »

¹⁷⁹ Σύμφωνα με το **Council of Europe, Committee of Ministers (2023)**. *CM/Notes/1459/H46-25: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. 1459th Human Rights Meeting (7-9 March 2023), η Τουρκία οφείλει να συνδράμει ώστε να υφίσταται πρόσβαση σε περιοχές, όπου ενδέχεται να βρίσκονται χώροι ταφής, συμπεριλαμβανομένων και των στρατιωτικών ζωνών, όπως ακριβώς είχε προηγηθεί το Νοέμβριο του 2015, όταν οι τουρκικές αρχές έδωσαν πρόσβαση στη ΔΕΑ σε 30 σημεία εντός στρατιωτικών περιοχών στο βόρειο τμήμα του νησιού. Ανακτήθηκε από: <https://rm.coe.int/0900001680aa40b1> Βλ. επίσης **Hellenic Republic. (2016)**. *Memorandum on behalf of the Hellenic Republic in the cases of Cyprus v. Turkey and Varnava and Others v. Turkey*, 1273rd meeting of the Committee of Ministers (CM-DH), §7.

¹⁸⁰ Βλ. σχετικά με το πρόβλημα της μη εκτέλεσης και μη συμμόρφωσης: **de Londras, F. & Dzehtsiarou, K. (2017)**. *Mission Impossible? Addressing non-execution through infringement proceedings in the European Court of Human Rights*. *International and Comparative Law Quarterly*, 66(2), 467-490. Ανακτήθηκε από: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law-quarterly/article/mission-impossible-addressing-nonexecution-through-infringement-proceedings-in-the-european-court-of-human-rights/202B94630C62452955CDC20DE32C5C39> και **Mehdiyev, V. (2025)**. *The enforcement of European Court of Human Rights judgments in Council of Europe member states*. SSRN., p. 8: « *Non-compliance challenges the effective liability convention of the ECtHR...*», Ανακτήθηκε από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5072054

αλήθειας¹⁸¹. Επιπλέον, δύναται να υποστηριχθεί ότι η διαδικαστική έμφαση του ΕΔΔΑ στην υποχρέωση διερεύνησης, τείνει να λειτουργεί ανασταλτικά για την αναγνώριση του δικαιώματος στην αλήθεια ως αυτοτελούς νομικού δικαιώματος.

Η ατιμωρησία στην υπόθεση των αγνοουμένων της Κύπρου δεν συνιστά απλώς πρόβλημα νομικής υφής, αλλά ανθρωπιστικό ζήτημα/εκκρεμότητα για όλη την ανθρωπότητα. Η απραξία, η άρνηση διεξαγωγής ερευνών – η οποία σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, συνιστά μέρος της επανόρθωσης – σηματοδοτούν την παραβίαση των άρθρων 2 και 3 εις το διηνεκές, φανερώνοντας μία προβληματική που αφορά όλη την κοινωνία, όσον αφορά την ευρύτερη αξιοπιστία της διεθνούς δικαιοσύνης: η μη συμμόρφωση είναι παγιωμένη μόνο λόγω πολιτικών κινήτρων ή πλέον, λόγω των ορίων στη διαδικασία, είναι και νομικά δομική; Στην περίπτωση των αγνοουμένων της Κύπρου, η αδυναμία επιβολής κυρώσεων σε κράτη που αποφεύγουν συστηματικά τη συμμόρφωση είναι ξεκάθαρη.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, στο οποίο στηρίζεται η Κυπριακή Δημοκρατία, αδυνατεί να επιβάλλει στην Τουρκία, μέσω της Επιτροπής Υπουργών, την υποχρεωτική συμμόρφωση, καθώς δεν διαθέτει αποτελεσματικούς μηχανισμούς επιβολής¹⁸². Η διαδικασία παρακολούθησης εκτέλεσης έχει «παγώσει», παρά τις ενδιάμεσες αποφάσεις (*interim resolutions*) της Επιτροπής Υπουργών¹⁸³. Ως εκ

---

¹⁸¹ Σύμφωνα με το **Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2000). *Execution of judgments of the European Court of Human Rights*** (Doc.8808, Report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: E. Jurgens), η αποτυχία εκτέλεσης των αποφάσεων υπονομεύει ολόκληρο το σύστημα προστασίας: « *Yet failure to execute judgments undermines the whole system of protection.* », ενώ στο **European Parliament. (2025). *Mechanisms of international justice to fight impunity*** (Study No. 775282). Directorate-General for External Policies., p. 2 αναφέρεται ότι: « *Impunity undermines the rule of law's fabric both at national and international levels, exacerbating cycles of violence, eroding trust in state institutions and diminishing any prospects for sustainable reconciliation.* ». Επίσης βλ. σχετικά και το **United Nations, Secretary-General. (2024. September 24). *Statement summary of the Secretary-General of the United Nations***. Ανακτήθηκε από: <https://gadebate.un.org/en/79/secretary-general-united-nations>

¹⁸² Βλ. **Meier, N. (2017). *The human rights policy of the European Union: An analysis of the existing mechanisms and the benefits of an accession to the European Convention on Human Rights***. (Master's Thesis, Philipps Universität Marburg)., στο οποίο επισημαίνεται η έλλειψη αποτελεσματικών μηχανισμών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εκτέλεση των αποφάσεων, και ειδικά στη σελ. 74: « *A major problem that the Convention system has, is that the supranational institutions of the Council of Europe do not have the powers to enforce its rules effectively.* »

¹⁸³ Βλ. σχετικά: **Committee of Ministers of the Council of Europe. (2025). *CM/Del/Dec (2025) 1521/H46-31: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)***. Council of Europe., στο οποίο αναφέρεται ότι δεν έχουν εφαρμοστεί προηγούμενες αποφάσεις και interim resolutions όπως: **Committee of Ministers of the Council of Europe. (2022). *Interim Resolution CM/ResDH (2022)52: Varnava v. Turkey (Application No. 16064/90)***. Council of Europe. & **Committee of Ministers of the Council of Europe. (2021). *Interim Resolution CM/ResDH (2021)201: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)***. Council

τούτου, προκύπτει ένα θεσμικό αδιέξοδο, το οποίο ενισχύει την συζήτηση σχετικά με τις προοπτικές/στρατηγικές επανεξέτασης του ζητήματος.

5.5. Μορφές Επανόρθωσης.

Η αντιμετώπιση του φαινομένου των αγνοουμένων της Κύπρου δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στη διαπίστωση των παραβιάσεων και των θεσμικών ελλείψεων, αλλά κυρίως, απαιτεί την ανάγκη ανάδειξης των επανορθώσεων (reparations). Οι επανορθώσεις αποτελούν αυτοτελές κομμάτι της διεθνούς ευθύνης¹⁸⁴ και στοχεύουν στην αποκατάσταση της βλάβης στην προτέρα κατάσταση, κατά το μέτρο του δυνατού, όπως διατυπώθηκε και στην υπόθεση Chorzów Factory του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης, ήδη από το 1928¹⁸⁵. Εστιάζοντας στο συνεχιζόμενο χαρακτήρα των παραβιάσεων, όπως έχει κριθεί στην περίπτωση των αγνοουμένων, η επανόρθωση δεν παρουσιάζεται απλώς ως συνέπεια της βλάβης, αλλά ως ουσιαστικό στοιχείο των παραβιάσεων.

Με βάση τη διεθνή θεώρηση ότι οι μορφές επανόρθωσης δεν αφορούν αποκλειστικά το οικονομικό σκέλος της χρηματικής αποκατάστασης, αλλά επεκτείνονται σε ένα φάσμα μέτρων (αποκατάσταση, ικανοποίηση, υποστήριξη/αποκατάσταση των θυμάτων, εγγυήσεις μη επανάληψης)¹⁸⁶, οι μορφές αυτές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για την κυπριακή περίπτωση. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι συγγενείς των αγνοουμένων συνιστούν αυτόνομους φορείς δικαιωμάτων, οι οποίοι δικαιούνται αποκατάσταση για την παρατεταμένη

---

of Europe. Επίσης, βλ. Committee of Ministers of the Council of Europe. (2005). *Interim Resolution CM/ResDH (2005)44: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. Council of Europe. & Committee of Ministers of the Council of Europe. (2007). *Interim Resolution CM/ResDH (2007)25: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. Council of Europe.

¹⁸⁴ **Άρθρα Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (International Law Commission - ILC) των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή ευθύνη των κρατών (2001)**., Άρθρο 31 (επανόρθωση της ζημίας)·, τα οποία αποτυπώνουν το ισχύον εθιμικό δίκαιο, καθώς και τις τάσεις σχετικά με τη διεθνή ευθύνη των κρατών και τα οποία έλαβε υπόψη της σε Ψήφισμα η Γ.Σ. των Η.Ε., βλ. σχετικά: **United Nations General Assembly. (2001)**. *A/RES/56/83*. Επίσης, βλ. **Stern, B. (2010)**. The obligation to make Reparation, στο J. Crawford, A. Pellet & S. Olleson (Eds.), *The law of international responsibility*, Oxford, UK: Oxford University Press., pp.563-571., **Henckaerts, J.-M. (2009)**., op.cit. no. 79., p. 171. και **Δούση, Ε.**, op.cit., σελ. 506-508.

¹⁸⁵ **Permanent Court of International Justice. (1928)**. *Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (Merits)*, Judgment of 13 September 1928, Series A, No. 17., §125.

¹⁸⁶ **United Nations General Assembly. (2005)**. *Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparations for victims of gross violations of international human rights law and serious violations of international humanitarian law (A/RES/60/147)*., §§15-23. Το Ψήφισμα αυτό θέτει τις βασικές αρχές και τις κατευθυντήριες οδηγίες σχετικά με το δικαίωμα επανόρθωσης για τα θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΑΔ και του ΔΔΑΔ.

αβεβαιότητα/ψυχική οδύνη που βιώνουν¹⁸⁷, οι επανορθώσεις πρέπει να επισημανθούν ιδιαιτέρως ως θεμελιώδης υποχρέωση των κρατών¹⁸⁸. Η δίκαιη ικανοποίηση ή επανόρθωση δεν αποτελεί απλώς απότοκο της παραβίασης ή της επελθούσας βλάβης, αλλά έναν μηχανισμό αποκατάστασης της ίδιας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και απονομής δικαιοσύνης στην υπόθεση των αγνοουμένων, ιδιαίτερα στο πλαίσιο του δικαιώματος στην αλήθεια¹⁸⁹.

Παράλληλα, πρέπει να επισημανθεί ότι η επανόρθωση πρέπει να συγκλίνει και με τη δυνατότητα αποτελεσματικής προσφυγής ή υποβολής καταγγελιών από τα θύματα, γεγονός που αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα στην περίπτωση της Κύπρου, όπου η απουσία αποτελεσματικών εσωτερικών ενδίκων μέσων επιδείνωσε τη θέση των συγγενών των αγνοουμένων για μεγάλο χρονικό διάστημα¹⁹⁰. Επιπλέον, η επανόρθωση πρέπει να χαρακτηρίζεται από την αρχή της αναλογικότητας, με βάση τη σοβαρότητα της πράξης και της ζημίας που προκαλείται¹⁹¹, ενώ προκειμένου να καταστεί αποτελεσματική, πρέπει να συνοδεύεται από διαθρωτικές εγγυήσεις, όπως η ενίσχυση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και η επανεξέταση της νομοθεσίας που επιτρέπει ή διευκολύνει τις παραβιάσεις στο διεθνές πεδίο¹⁹².

Στο ίδιο αυτό πλαίσιο, αναδεικνύεται η σημασία θέσπισης *ad hoc* μηχανισμών επανόρθωσης, οι οποίοι συγκροτούνται *a cet effet*, ειδικά δηλαδή για την αντιμετώπιση των διαπιστωθεισών παραβιάσεων¹⁹³. Η ικανοποίηση (*satisfaction*), μέσω του δικαιώματος στην αλήθεια, υπό την έννοια της διακρίβωσης της τύχης, των συνθηκών και της παράδοσης των λειψάνων των αγνοουμένων στην οικογένεια, συνιστά μορφή επανόρθωσης, ενώ η ανάπτυξη ενός μοντέλου/συστήματος μητρώου αγνοουμένων, κοινώς προσβάσιμου, μπορεί να

---

¹⁸⁷ ICRC Customary IHL Study, Rule 117., op.cit. & Henckaerts, J.-M. & Doswald-Beck, L. (2012). Missing Persons (Rule 117), in *Customary international humanitarian law* (Vol.1, pp. 421-427). Cambridge University Press.

¹⁸⁸ Βλ. σχετικά **Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2024)**. *Reparations and reconciliation processes to overcome past conflicts and build a common peaceful future: The question of just and equal redress*. (Doc. 15933, Report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Lord R. Keen). Strasbourg: Council of Europe.

¹⁸⁹ **United Nations Human Rights Council. (2007)**. *Report of the Office of the High Commissioner on the Right to the Truth, A/HRC/5/7*.

¹⁹⁰ **European Court of Human Rights, Cyprus v. Turkey, no. 25781/94**, op.cit., §135.

¹⁹¹ **United Nations General Assembly. A/RES/60/147.**, op.cit. §18.

¹⁹² **Perrakis, S. (2021)**. *La protection internationale au profit des personnes vulnérables en droit international des droits de l'homme*. Académie de droit international de La Haye. Brill/Nijhoff., p.423.

¹⁹³ *Ibid.*, p. 421.

λειτουργήσει ως μηχανισμός αποκατάστασης και αλήθειας, ενισχύοντας ταυτόχρονα την αποτελεσματικότητα των ερευνών και της επανόρθωσης.

Το κρίσιμο ζήτημα όσον αφορά τις επανορθώσεις, είναι η ατομική διεκδίκηση και το χρονικό όριο εντός του οποίου μπορεί να επικαλεσθεί κάποιος ατομικά το δικαίωμα αυτό. Ειδικότερα, τα θύματα σοβαρών παραβιάσεων, ιδίως σε περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων, όπως εκείνη του 1974 στην Κύπρο, έχουν το δικαίωμα να διεκδικήσουν επανόρθωση ενώπιον των εθνικών και διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, ιδίως όταν η επανόρθωση δεν ρυθμίζεται μέσω της διακρατικής οδού¹⁹⁴. Σε αυτή την περίπτωση το χρονικό όριο είναι κρίσιμο: το δικαίωμα σε επανόρθωση πρέπει να προβάλλεται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, ώστε να μην καθίσταται άνευ περιεχομένου¹⁹⁵.

Σαφώς δεν πρέπει να παραγκωνισθεί, στο ίδιο πλαίσιο, και η δυνατότητα συλλογικής διεκδίκησης της επανόρθωσης, η οποία προβλέπεται ρητά στις Βασικές Αρχές και Κατευθυντήριες Οδηγίες του ΟΗΕ για το δικαίωμα προσφυγής και επανόρθωσης των θυμάτων των παραβιάσεων του ΔΑΔ και του ΔΔΑΔ¹⁹⁶. Αποτελεί μέσο αποκατάστασης, το οποίο συστήνει και η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ιδίως σε περιπτώσεις που παραβιάζονται δικαιώματα ομάδων ή κοινοτήτων¹⁹⁷.

Κεφάλαιο 6: Το Δικαίωμα στην Αλήθεια

6.1. Το «Δικαίωμα στην Αλήθεια»: εννοιολογική, νομική και ηθική θεμελίωση – Υπόθεση Βασιλείου και λοιποί κατά Κύπρο.

Το δικαίωμα στην αλήθεια συνιστά ένα αναδυόμενο αυτοτελές δικαίωμα (σε επίπεδο *lex ferenda*) συνδεόμενο με παραβιάσεις του ΔΑΔ, του ΔΔΑΔ και του Διεθνούς

---

¹⁹⁴ Ibid., p.427.

¹⁹⁵ Σε αυτό το πλαίσιο ο δικαστής Cançado Trindade σε προσαρτημένη δήλωσή του στην απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης - Βλ. Cançado Trindade, A.A. (2016, April 11). Separate Opinion of Judge Cançado Trindade *Armed Activities on the Territory of Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*. International Court of Justice. - τόνισε το «κενό» που υφίσταται στη δικαιοσύνη σχετικά με τις καταληκτικές προθεσμίες για τις επανορθώσεις, ενώ στην παράγραφο 12 επισημαίνει ότι «Τα θύματα έχουν δικαίωμα σε επανόρθωση – και αυτό εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. »

¹⁹⁶ **United Nations General Assembly. A/RES/60/147.**, op.cit. §8.

¹⁹⁷ Βλ. **Inter-American Commission on Human Rights. (2008). Guidelines for the preparation of reports on reparations** (OEA/Ser.L/V/II). Organization of American States.

Ποινικού Δικαίου¹⁹⁸. Το δικαίωμα αυτό συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και των αγνοουμένων, ενώ εννοιολογικά πρόκειται για το δικαίωμα των συγγενών των θυμάτων να γνωρίζουν την αλήθεια για την τύχη των οικείων τους, τις συνθήκες τέλεσης της εξαφάνισης, κράτησης ή και θανάτου, την πορεία των ερευνών, καθώς και τους υπεύθυνους για τις παραβιάσεις¹⁹⁹. Υπό το πρίσμα αυτό, δημιουργείται υποχρέωση των κρατών να διασφαλίζουν την διερεύνηση των παραβιάσεων, να διώκουν και να τιμωρούν τους υπεύθυνους και να διευκολύνουν την πρόσβαση σε αρχεία, ιδίως όταν υφίστανται σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων²⁰⁰. Παράλληλα, το δικαίωμα αυτό επεκτείνεται και στο δικαίωμα της κοινωνίας να γνωρίζει την ιστορική αλήθεια, αποκτά δηλαδή και συλλογική διάσταση, η οποία δύναται να αποτρέψει επαναλήψεις των παραβιάσεων στο μέλλον²⁰¹.

Το δικαίωμα στην αλήθεια δεν αναγνωρίζεται ρητά εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου, ωστόσο το ΕΔΔΑ το ερμηνεύει μέσω των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή και την υποχρέωση έρευνας²⁰². Ιδιαίτερη σημασία, σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια, έχει ο διαρκής χαρακτήρας της υποχρέωσης των κρατών να διερευνούν²⁰³, ενώ σε επίπεδο θεωρητικής θεμελίωσης το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται με το δικαίωμα στο

---

¹⁹⁸ Στο διεθνές δίκαιο δεν υφίσταται ομοφωνία σχετικά με το αν το δικαίωμα στην αλήθεια συνιστά αυτοτελές δικαίωμα, ενώ δεν αναγνωρίζεται ως τέτοιο, ούτε προβλέπεται ρητά στην ΕΣΔΑ (*lex lata*). **Balafouta, V. (2019)**. *The missing persons in Cyprus and the right to the truth*. Eastern Mediterranean Policy Notes, EMPN, No. 38, Cyprus Centre for European and International Affairs, University of Nicosia, Nicosia, Cyprus, pp. 1-9., p. 1.

¹⁹⁹ **De Frouville, O. (2013)**. Le droit de l'homme à la vérité en droit international: À propos de quelques considérations inactuelles, in *Actes du colloque de l'I.U.F.*, Toulouse, 2013 (pp. 131–169). Publications de l'Université Saint-Étienne., p. 134-135. Βλ. επίσης **Council of Europe – Commissioner of Human Rights. (2016)**. *Missing persons and victims of enforced disappearance in Europe* (Issue paper, March 2016). και **Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (1987)**. *National refugees and missing persons in Cyprus* (Recommendation No. 1056).

²⁰⁰ Βλ. **Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2006)**. *Study on the right to the truth : Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights* (E/CN.4/52006/91). και **Inter-American Commission on Human Rights. (2014)**. *The right to the truth in the Americas* (OEA/Ser.L/V/II.152). Washington, DC: Organization of American States., p. 10.

²⁰¹ **Μπαλαφούτα, Β. Γ.**, op.cit., σελ. 50-51.

²⁰² **Davis, H. & Klinker, M. (2021)**. Investigating across borders: The right to the truth in a European context. *International Journal of Human Rights*, 25(5), 683-700., pp. 684-685. Βλ. επίσης **European Court of Human Rights., El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia**, op.cit., Joint Concurring Opinion of Judges Tulkens, Spielmann, Sicilianos and Keller.

²⁰³ **European Court of Human Rights, Varnava and others v. Turkey**, op.cit., §186.

θρήνο, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ιστορική μνήμη²⁰⁴. Επιπλέον, αποτελεί προϋπόθεση, όχι μόνο κράτους δικαίου, αλλά και για την επίτευξη συμφιλίωσης, στο πλαίσιο της μεταβατικής δικαιοσύνης²⁰⁵, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι στην κυπριακή υπόθεση των αγνοουμένων, όσο δεν υφίσταται γνώση της αλήθειας, το ζήτημα απλώς αναπαράγεται, χωρίς ουσιαστικά να επιλύεται.

Είναι, επίσης, σημαντικό να αναφερθεί ότι το δικαίωμα στην αλήθεια συνιστά ένα από τα τρία στοιχεία δράσης κατά της ατιμωρησίας, μαζί με το δικαίωμα επανόρθωσης και το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όπως επισημαίνεται από το Ψήφισμα A/HRC/5/7 της Γ.Σ. του ΟΗΕ, το οποίο περιλαμβάνει τη Μελέτη του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου σχετικά με το δικαίωμα στην αλήθεια²⁰⁶.

Εντός αυτού του πλαισίου, η υπόθεση *Βασιλείου και λοιποί κατά Κύπρου* αποτελεί καμπή στην εξέλιξη του δικαιώματος στην αλήθεια και στη νομολογιακή θέσπιση της υποχρέωσης έρευνας και διαφάνειας²⁰⁷. Η εν λόγω υπόθεση κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενώπιον του ΕΔΔΑ, δεν αφορούσε την εμπλοκή της Κύπρου στις εξαφανίσεις αυτές καθαυτές, αλλά την αδυναμία των αρχών να διεξάγουν διαφανή και αποτελεσματική έρευνα σε σχέση με τους αγνοούμενους²⁰⁸. Οι προσφεύγοντες βρίσκονταν σε καθεστώς αβεβαιότητας για την τύχη του οικείου τους, Χριστοφή Βασιλείου Ππασιά, για σχεδόν 26 χρόνια, ενώ είχε προηγηθεί η ταφή του σε ομαδικό τάφο στο κοιμητήριο Λακατάμιας στην Κύπρο, χωρίς σήμανση. Με βάση τα δεδομένα αυτά, το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι υπάρχει θετική υποχρέωση του εναγόμενου κράτους να διερευνά αποτελεσματικά και να ενημερώνει τους συγγενείς του αγνοουμένου, ειδικά εφόσον έχει πληροφορηθεί για το θάνατο, ώστε να

---

²⁰⁴ Μπαλαφούτα, Β. Γ., *op.cit.*, σελ. 35-37.

²⁰⁵ **Inter-American Commission on Human Rights**, *The right to the truth in the Americas*, *op. cit.* p. 21, §48.

²⁰⁶ Βλ. no. 186 και Μπαλαφούτα, Β. Γ., *op.cit.*, σελ. 20. Βλ. επίσης και A/HRC/RES/12/12 (2009), A/HRC/15/33 (2010), A/HRC/RES/14/7 (2010), A/RES/65/196 (2010) και A/RES/68/165 (2013) σχετικά με το δικαίωμα στην αλήθεια, την ανάγκη προστασίας του και τη σύνδεσή του με τη δράση για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας.

²⁰⁷ Βλ. **European Court of Human Rights. (2021). Vassiliou and Others v. Cyprus** (Application No. 58699/15), Judgment of 31 August 2021 και **Περγάκης, Σ. (2021)**. Το δικαίωμα στην αλήθεια και μία νέα καμπή στο ζήτημα των «Αγνοουμένων» (πεσόντων, εκτελεσμένων) του 1974 της Κύπρου: Η υπόθεση Βασιλείου κ.α. κατά Κύπρου στο Δικαστήριο του Στρασβούργου, *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, Τεύχος 2^ο (σελ.105-113), Εκδόσεις Ι. Σιδέρης., σελ. 105.

²⁰⁸ *Ibid.*, σελ. 106-107.

μπορέσουν να προχωρήσουν σε ταφή, στο πλαίσιο του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα σεβασμού ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής)²⁰⁹. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η συμπεριφορά της Κυπριακής Δημοκρατίας συνιστά παραβίαση του άρθρου 8, ενώ έκρινε ότι η άρνηση γνωστοποίησης του θανάτου προς την οικογένεια όλο αυτό το χρονικό διάστημα σχετιζόταν και με την πληροφόρηση από τη ΔΕΑ²¹⁰.

Συμπερασματικά, η υπόθεση *Βασιλείου* ανέδειξε τους προβληματικούς χειρισμούς και από μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην έρευνα για τους αγνοούμενους και στην υποχρέωση των κρατών να διασφαλίζουν ουσιαστική ενημέρωση προς τις οικογένειες· υποχρέωση άρρηκτα συνδεδεμένη με τις βασικές αρχές του ΔΑΔ²¹¹.

6.2. Η εξέλιξη του Δικαιώματος στην Αλήθεια: από τη Λατινική Αμερική στο ΕΔΔΑ.

Κορυφαίο σημείο της λατινοαμερικανικής προσέγγισης και νομολογίας συνιστά η καθιέρωση του δικαιώματος στην αλήθεια ως ατομικού και συλλογικού δικαιώματος²¹². Το Διαμερικανικό Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι συγγενείς έχουν το δικαίωμα να γνωρίζουν τι συνέβη στους αγνοούμενους, ποιοι είναι υπεύθυνοι για την εξαφάνισή τους και υπό ποιες συνθήκες αυτή έλαβε χώρα. Μάλιστα, υποστήριξε ότι το δικαίωμα αυτό ανήκει παράλληλα στις οικογένειες των θυμάτων και στις ίδιες τις κοινωνίες, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στη συλλογική μνήμη και την αποκατάσταση²¹³. Μέσω της νομολογίας που διαμόρφωσε, το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέθηκε με την καταπολέμηση της ατιμωρησίας και θεωρήθηκε μορφή επανόρθωσης, αποκτώντας με αυτόν τον τρόπο κανονιστικό περιεχόμενο²¹⁴.

Επιπλέον, κρίσιμο αποτύπωμα της λατινοαμερικανικής εμπειρίας και νομολογίας ήταν η ανάδειξη της σύνδεσης του δικαιώματος στην αλήθεια με το

²⁰⁹ **European Court of Human Rights., *Vassiliou and Others v. Cyprus***, op.cit., § 95.

²¹⁰ *Ibid.*, §101.

²¹¹ **Περράκης, Σ. (2021)**, op.cit., σελ. 111-112.

²¹² **Inter-American Court of Human Rights. (2000). *Bámaca Velásquez v. Guatemala*** (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 25 November 2000, Series C, No. 70., §197.

²¹³ **Inter-American Commission on Human Rights., *The right to the truth in the Americas***, op, cit. pp. 21-36.

²¹⁴ Βλ. **Inter-American Commission on Human Rights. (1999). *Report No. 136/99. Case 10.488 (Ignacio Ellacuría et al. v. El Salvador)***, §224., **Inter-American Court of Human Rights. (2010). *Gomes Lund et al. ("Guerrilha do Araguaia") v. Brazil***, Judgment of November 24, 2010., όπου στο *XI Reparations* επισημαίνεται η γνώση της αλήθειας ως μέρος της επανόρθωσης και **Inter-American Court of Human Rights., *Bámaca Velásquez v. Guatemala***, op.cit. no. 208.

δικαίωμα στο θρήνο, με αφορμή θέσεις που είχαν εκφραστεί από Αργεντίνους δικαστές ήδη από το 2000²¹⁵. Με βάση αυτή την προσέγγιση, γίνεται αντιληπτό ότι η δυνατότητα των οικογενειών να θρηνήσουν, προϋποθέτει ξεκάθαρα τη γνώση της αλήθειας και την αναγνώριση των παραβιάσεων. Παράλληλα, το Δικαστήριο επεσήμανε και τη νομική διάσταση της μνήμης, πέρα από την ηθική: το κράτος οφείλει να διατηρεί τη μνήμη των θυμάτων ζωντανή μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα, μνημεία, δημόσια αναγνώριση και άλλους θεσμούς²¹⁶.

Καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισαν, επίσης, κοινωνικά κινήματα, όπως οι Madres de Plaza de Mayo στην Αργεντινή (1976 – 1983), οι οποίες αγωνίστηκαν επίμονα για την αποκάλυψη της αλήθειας, αναφορικά με την τύχη των παιδιών τους, μετατρέποντας το αίτημα για αλήθεια σε κοινωνική και νομική διεκδίκηση. Οι μαζικές κινητοποιήσεις τους αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα κοινωνικής πίεσης, ενώ λειτούργησαν και ως φορείς διατήρησης της συλλογικής μνήμης, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο διεθνές πεδίο²¹⁷. Συνεπώς, παρατηρείται ένας εντατικός δικαστικός και κοινωνικός ακτιβισμός, ο οποίος υπερβαίνει τη νομική διάσταση των παραβιάσεων, αλλά εστιάζει στην αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας, τη συμμετοχή της κοινωνίας και τη διατήρηση της μνήμης²¹⁸.

Αντιθέτως, παρατηρείται ένας λειτουργικός περιορισμός στο ευρωπαϊκό πεδίο σε σχέση με το διαμερικανικό σύστημα²¹⁹. Το ΕΔΔΑ δεν αναγνωρίζει το

---

²¹⁵ Βλ. σχετικά *Inter-American Court of Human Rights., Bámaca Velásquez v. Guatemala.*, op.cit Separate Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade.

²¹⁶ Σχετικά με τις εξελίξεις στο ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, ιδιαιτέρως του Διαμερικανικού Δικαστηρίου, βλ. *Citroni, G., & Scovazzi, T. (2009).* Recent developments in international law to combat enforced disappearances. *Revista Internacional de Derecho e Ciudadania*, (3), 89–111., p. 99.

²¹⁷ Οι Μητέρες της Πλατείας του Μάϊου αναζητούσαν τα παιδιά τους κατά την περίοδο της τελευταίας στρατιωτικής δικτατορίας και απαιτούσαν δικαιοσύνη για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διαπράχθηκαν από το καθεστώς. Βλ. *Comisión Nacional de los Derechos Humanos. (2020).* *Surge el Movimiento de las Madres de Plaza de Mayo, defensoras de los derechos a la verdad y a la justicia:* [:https://www.cndh.org.mx/noticia/surge-el-movimiento-de-las-madres-de-plaza-de-mayo-defensoras-de-los-derechos-la-verdad-y](https://www.cndh.org.mx/noticia/surge-el-movimiento-de-las-madres-de-plaza-de-mayo-defensoras-de-los-derechos-la-verdad-y)

²¹⁸ *Frey, B. A. (2009).* *Los desaparecidos: The Latin American experiences—a narrative framework for the international norm against enforced disappearances.* *Human Rights in Latin American and Iberian Cultures: Hispanic Issues On Line*, 5(1), 52–72.

²¹⁹ Η ευρωπαϊκή νομολογία παραμένει συγκρατημένη όσον αφορά το δικαίωμα στην αλήθεια, σε σύγκριση με τη λατινοαμερικάνικη. Για τις διαφορές ανάμεσα στο ευρωπαϊκό και το διαμερικανικό σύστημα όσον αφορά το δικαίωμα στην αλήθεια, βλ. το άρθρο *Conti, R. G., Il diritto alla verità nei casi di “gross violation” nella giurisprudenza Cedu e della Corte interamericana dei diritti umani. Questione Giustizia.* Ανακτήθηκε από: https://www.questionegiustizia.it/speciale/articolo/il-diritto-alla-verita-nei-casi-di-gross-violation_89.php

δικαίωμα στην αλήθεια ως αυτοτελές νομικό δικαίωμα, αλλά το ενσωματώνει έμμεσα, ενώ η υστέρηση αυτή δεν αντανακλά απλώς μία νομική αδυναμία, αλλά μία πολιτική και θεσμική επιφύλαξη, δεδομένου του πολιτικά ευαίσθητου ευρωπαϊκού περιβάλλοντος. Το Διαμερικανικό Δικαστήριο προχώρησε πολλά βήματα παραπέρα, αντιμετωπίζοντας συστηματικές και μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως μεταδικτατορικά, υπογραμμίζοντας ότι η γνώση της αλήθειας συνιστά προϋπόθεση για την μετάβαση και εδραίωση της δημοκρατίας.

6.3. Η ΔΕΑ ως μηχανισμός ανθρωπιστικής δράσης: επιτεύγματα και περιορισμοί.

Η Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων (ΔΕΑ) συνιστά ένα από τα πλέον μακροχρόνια εγχειρήματα ανθρωπιστικής δράσης, υπό συνθήκες κατοχής, το οποίο συστάθηκε με σκοπό τη διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων και την επιστροφή των λειψάνων στους συγγενείς τους²²⁰. Ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας της ΔΕΑ έχει επισημανθεί τόσο θεωρητικά, όσο και μέσω της διεθνούς πρακτικής, κυρίως όσον αφορά τον διαχωρισμό ανάμεσα στην αναζήτηση της αλήθειας και την ποινική λογοδοσία, ειδικά εφόσον η ΔΕΑ δεν διαθέτει αρμοδιότητα απόδοσης ευθυνών. Ο χαρακτήρας αυτός δόθηκε με σκοπό να υφίσταται ένα πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ των δύο μερών, σε ένα μετασυγκρουσιακό περιβάλλον χαρακτηρισμένο από αδράνεια και έντονη πόλωση²²¹.

Ανάμεσα στα επιτεύγματα της Επιτροπής συγκαταλέγονται οι διενέργειες εκσκαφών, ο εντοπισμός, η ταυτοποίηση αλλά και η επιστροφή εκατοντάδων λειψάνων στις οικογένειες. Η διαδικασία αυτή σαφώς προσφέρει στις οικογένειες των θυμάτων μία στοιχειώδη ψυχική ανακούφιση και ικανοποιεί εν μέρει το δικαίωμα στο θρήνο και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια²²². Επιπλέον, η συνεργασία της με Ινστιτούτα και άλλους οργανισμούς, όπως η ICRC, έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της τεχνικής και επιστημονικής τεχνογνωσίας (ανθρωπολογικές/γενετικές αναλύσεις), προσφέροντας ένα υψηλό επίπεδο στις έρευνες²²³. Μπορεί, λοιπόν να

²²⁰ Μπαλαφούτα, Β. Γ., *op.cit.*, σελ. 123.

²²¹ *European Court of Human Rights, Varnava and others v. Turkey*, *op.cit.*, §193.

²²² Βλ. σχετικά με την ικανοποίηση του δικαιώματος στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια μέσω των ταυτοποιήσεων *Inter-American Commission on Human Rights*, *The right to the truth in the Americas*, *op.cit.*

²²³ Όπως το Εργαστήριο Γενετικής της Βιρτζίνια των ΗΠΑ, BODE Cellmark Forensics.

υποστηριχθεί - εν μέρει - ότι η ΔΕΑ έχει λειτουργήσει ως πρότυπο ανθρωπιστικής πρακτικής, προσφέροντας πρόοδο σε ζητήματα ανθρωπιστικού ενδιαφέροντος, ακόμη και σε συνθήκες παρατεταμένης κατοχής.

Ωστόσο, οι περιορισμοί όσον αφορά τις χρονοβόρες διαδικασίες, το δικαίωμα στην αλήθεια και την περιορισμένη εντολή της ΔΕΑ²²⁴, δεν πρέπει να αγνοηθούν. Ο μη καταλογιστικός χαρακτήρας της Επιτροπής και οι εμπιστευτικές διαδικασίες που ακολουθεί, βάσει της εντολής της, σημαίνουν ότι η ΔΕΑ δεν έχει τη δυνατότητα να διερευνήσει πλήρως τις συνθήκες εξαφάνισης, θανάτου ή κράτησης, να απαιτήσει πρόσβαση σε χώρους ή πληροφορίες, ούτε φυσικά να καταλογίσει ευθύνες, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη συνέχιση της ατιμωρησίας. Η αποσύνδεση του έργου της ΔΕΑ από την αναζήτηση ευθυνών έχει ως αποτέλεσμα την αποσπασματική αποκάλυψη της αλήθειας, συνεπώς υπολείπεται εμφανώς του δικαιώματος στην αλήθεια²²⁵.

Ακόμα, η εξάρτηση της Επιτροπής από τη συνεργασία των μερών ως προς την πρόσβαση σε χώρους και αρχεία, έχει οδηγήσει σε σημαντικές καθυστερήσεις, ενώ η απροθυμία της Τουρκίας να συνεργαστεί αποτελεσματικά, συνιστά τον κύριο ανασταλτικό παράγοντα στην πρόοδο²²⁶. Επιπλέον, όπως ανέδειξε και η υπόθεση *Βασιλείου*, υπήρξαν λανθασμένοι χειρισμοί σε υποθέσεις αγνοουμένων, ενώ το μεγάλο χρονικό διάστημα από την τέλεση των γεγονότων παρατείνει τη δυσχέρεια συλλογής μαρτυριών και την αλλοίωση των αποδεικτικών στοιχείων. Υπό αυτές τις συνθήκες, η αναζήτηση αποκλειστικά λειψάνων, χωρίς αποκάλυψη των συνθηκών εξαφάνισης, δεν ισοδυναμεί με αποκάλυψη της νομικής και ιστορικής αλήθειας· ζητούμενο όλων των οικογενειών.

---

²²⁴ Η εντολή της ΔΕΑ δημιουργήθηκε σε μία εποχή όπου το δικαίωμα στην αλήθεια δεν ήταν τόσο διαδεδομένο, ούτε αναγνωρισμένο ως αυτόνομο δικαίωμα.

²²⁵ **Περράκης, Σ. (2024).** *Ιχνηλατώντας αλήθειες στο ζήτημα των αγνοουμένων του 1974 πενήντα χρόνια μετά* (Γραπτή απόδοση διαδικτυακής παρέμβασης στο Συνέδριο «Πενήντα χρόνια εισβολής και κατοχής. Προεκτάσεις διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου». Παγκύπριος Δικηγορικός Σύλλογος, Λευκωσία.) Βλ. επίσης **Hellenic Republic., Memorandum on behalf of the Hellenic Republic in the cases of Cyprus v. Turkey and Varnava and Others v. Turkey**, op.cit., §10.

²²⁶ Ενδεικτικά τις δεκαετίες 1980 και 1990, η ΔΕΑ ήταν σχεδόν ανενεργή, ενώ ακόμα και μετά το 2006 οι εργασίες της πολλές φορές έρχονταν αντιμέτωπες με εντάσεις. Στατιστικά Εκταφών και Ταυτοποιήσεων 2006 -2025, Επίσημη Ιστοσελίδα «Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο», Ανακτήθηκε από: <https://www.cmp-cyprus.org/el/statistics/> Χωρίς πρόσβαση σε αρχεία η ΔΕΑ βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε μαρτυρίες, αποσπασματικές πληροφορίες και δευτερογενείς αναφορές, γεγονός που οδηγεί συχνά σε καθυστερήσεις.

Το παράδειγμα της ΔΕΑ αναδεικνύει τα όρια ενός καθαρά ανθρωπιστικού μηχανισμού, όταν δεν πλαισιώνεται από μηχανισμούς λογοδοσίας. Είναι, επίσης, αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η ΔΕΑ θεωρήθηκε και χρησιμοποιήθηκε από την Τουρκία ως το υποκατάστατο του μηχανισμού, που με βάση τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ και του ενδιάμεσου ψηφίσματος για το δικαίωμα στην αλήθεια, είχε την υποχρέωση να δημιουργήσει για τη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας. Επιπλέον, η διευρυμένη εντολή της, όσον αφορά και τους αγνοούμενους από το την περίοδο 1963-1964 επέφερε μία χρονική μετατόπιση σχετικά με τους αγνοούμενους του 1974, οι οποίοι αποτέλεσαν και αντικείμενο των προσφυγών στο ΕΔΔΑ²²⁷. Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω δεδομένα, αν και η ΔΕΑ συνιστά έναν αναγκαίο ανθρωπιστικό μηχανισμό, ωστόσο παραμένει ανεπαρκής σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια.

6.4. Μνήμη, Αλήθεια και Λογοδοσία: το «Δεν Ξεχνώ» ως νομικό – ηθικό πρόταγμα.

Το σύνθημα «Δεν Ξεχνώ», το οποίο εδώ και σχεδόν πέντε δεκαετίες είναι παρόν ανά διαστήματα στον δημόσιο λόγο – από την πολιτική ηγεσία, τους εκάστοτε συλλόγους αλλά και τους πολίτες της κυπριακής και ελληνικής κοινωνίας – υπερβαίνει τον ρόλο του ως μία απλή φράση και αποκτά ένα νομικό και ηθικό πρόταγμα, συνδεδεμένο με το δικαίωμα στην αλήθεια, τη λογοδοσία και την ανάγκη διατήρησης της μνήμης.

Η λήθη απέναντι στις παραβιάσεις, ειδικά εφόσον υφίσταται παρατεταμένη ατιμωρησία, έρχεται σε αντίθεση με τις διεθνείς επιταγές προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων²²⁸. Η ιστορική μνήμη, όπως και το δικαίωμα στην αλήθεια, συνιστούν άξονες του κράτους δικαίου και συγκροτούν στην ουσία έναν μηχανισμό που μελλοντικά μπορεί να αποτρέψει την επανάληψη όμοιων παραβιάσεων, διατηρώντας με αυτόν τον τρόπο τη «συλλογική συνείδηση της ανθρωπότητας»²²⁹. Εξάλλου, η μνήμη, εκτός από ατομική, έχει και συλλογική διάσταση, ενώ η ιστορική

²²⁷ **Aktypis, S. (2017)**. Des personnes disparues aux disparitions forcées à Chypre : d'un comité *sui generis* au système de protection du Conseil de l'Europe, in *Mélanges en l'honneur du Professeur Emmanuel Decaux*, Paris, Pedone., pp. 323-336.

²²⁸ Βλ. **United Nations Human Rights Council. (2008)**. *A/HRC/RES/9/11* και **United Nations Economic and Social Council. (2005)**. *Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity* (E/CN.4/2005/102/Add.1), στο οποίο η υποχρέωση των κρατών να διαφυλάττουν και να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα συνδέεται με την υποχρέωσή τους να λαμβάνουν μέτρα με σκοπό την καταπολέμηση της ατιμωρησίας.

²²⁹ **Balafouta, V.**, *op.cit.*, p. 7.

μνήμη συγκεκριμένα, εντάσσεται στο πλέγμα δικαιωμάτων που συνδέονται λειτουργικά με το δικαίωμα στην αλήθεια²³⁰.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, η ανάδειξη της αλήθειας συνιστά μία από τις κύριες προϋποθέσεις για την αποκατάσταση των παραβιάσεων και των θυμάτων, ενώ παράλληλα προωθεί και την συμφιλίωση, υπό την έννοια ότι η λήθη και η συγκάλυψη των παραβιάσεων υπονομεύουν το κράτος δικαίου και παρεμποδίζουν την εξέλιξη της κοινωνίας. Επομένως, το «Δεν Ξεχνώ» στην περίπτωση της Κύπρου αναδύεται σε άσκηση του δικαιώματος στην αλήθεια και σε σύμβολο διατήρησης της συλλογικής μνήμης²³¹. Στο πλαίσιο των αγνοουμένων, και εν γένει όλων των παραβιάσεων που ακολούθησαν από το 1974, το «Δεν Ξεχνώ» συνδέεται με το δικαίωμα στην αλήθεια, υπό την έννοια ότι η μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας, οι χρονικές καθυστερήσεις, η αδυναμία ουσιαστικής πληροφόρησης και προόδου, αποτελούν εκτός από επιχειρησιακές αποτυχίες, παραβιάσεις της νομικής και ηθικής υποχρέωσης της αλήθειας²³². Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την προσέγγιση, η λήθη οδηγεί πρακτικά στη διαιώνιση της ατιμωρησίας και αδικίας.

Το δίπτυχο μνήμη – αλήθεια έρχεται να ολοκληρώσει η λογοδοσία, υπό την έννοια ότι η αποκάλυψη της αλήθειας συνιστά τη βάση απόδοσης των ευθυνών για τις τελεσθείσες παραβιάσεις και η συλλογική μνήμη αναδεικνύει το πλαίσιο, εντός του οποίου η κοινωνία επιλέγει να θυμάται και να διαχειρίζεται τα γεγονότα του παρελθόντος. Εξάλλου, η αλήθεια δεν αποσκοπεί μόνο στην αποκατάσταση των θυμάτων, αλλά και στην προάσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και τη συνοχή της διεθνούς έννομης/ηθικής τάξης²³³. Το «Δεν Ξεχνώ» λοιπόν, υπό αυτό το πρίσμα, εκφράζει και την ανάγκη λογοδοσίας, αρνούμενο την παραίτηση από την αλήθεια και την ατιμωρησία.

---

²³⁰ Βλ. **Inter-American Court of Human Rights, *Bámaca Velásquez v. Guatemala***, op.cit Separate Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade., §30. και **Inter-American Court of Human Rights. (2001). *Barrios Altos v. Peru*** (Merits), Judgment of 14 March 2001, Series C, No. 75., Concurring Opinion of Judge Sergio García Ramírez., §5., όπου επισημαίνεται ότι η κοινωνία στο σύνολό της έχει δικαίωμα να γνωρίζει την αλήθεια για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ότι το δικαίωμα αυτό αποτελεί θεμέλιο της συλλογικής μνήμης.

²³¹ Βλ. σχετικά **Yakinthou, C. (2008)**. The quiet deflation of *Den Xehno*? Changes in the Greek Cypriot communal narrative on the missing persons in Cyprus. *The Cyprus Review*, 20(1), 15–34.

²³² Βλ. **United Nations Human Rights Council. (2011)**. *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances: General comment on the right to the truth in relation to enforced disappearance* (A/HRC16/48).

²³³ **Μπαλαφούτα, Β. Γ.**, op.cit., σελ. 95.

Συνεπώς, η μνήμη, και ιδιαίτερα η συλλογική μνήμη που εκφράζεται τόσα χρόνια μέσα από τη διατύπωση του συνθήματος «Δεν Ξεχνώ», είναι ένα αναγκαίο εργαλείο για την εύρυθμη λειτουργία των κοινωνιών, την αποκατάσταση των θυμάτων και την εφαρμογή του δικαίου. Η νομική και ηθική διάσταση του «Δεν Ξεχνώ» γεφυρώνει το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον, υπενθυμίζοντας ότι η λήθη δεν είναι λύση και μόνο η αλήθεια μπορεί να επιφέρει ουσιαστική απονομή δικαιοσύνης για τους αγνοούμενους.

Κεφάλαιο 7: Νομικές και Θεσμικές Προοπτικές Επανεξέτασης του Ζητήματος των Αγνοουμένων της Κύπρου

Μετά την πάροδο πέντε και πλέον δεκαετιών, η νομική και πολιτική επανεξέταση του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο καθίσταται αναγκαία, καθώς οι διακρατικές προσφυγές του παρελθόντος έχουν εξαντλήσει τη δυναμική τους και η μη συμμόρφωση της Τουρκίας εξακολουθεί. Η άρνηση παροχής πληροφοριών, η μη καταβολή των αποζημιώσεων, η μη πρόσβαση σε στρατιωτικά αρχεία και η διεύρυνση των στρατιωτικών ζωνών στις κατεχόμενες περιοχές έχουν οδηγήσει σε ένα αδιέξοδο. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, απαιτείται μία επανεξέταση των διαδικασιών, τόσο από πλευράς Κύπρου, όσο και από ελληνικής πλευράς. Οι προτάσεις που ακολουθούν δεν αποτυπώνουν απαραίτητα μόνο νομικές υποχρεώσεις υπό το ισχύον διεθνές δίκαιο (*lex lata*), αλλά παράλληλα εντάσσονται στο πλαίσιο εξέλιξης του διεθνούς δικαίου (*lex ferenda*).

7.1. Νέα προσφυγή Κύπρου κατά Τουρκίας ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Η προοπτική άσκησης μίας εκ νέου διακρατικής προσφυγής της Κύπρου κατά της Τουρκίας, ενώπιον του ΕΔΔΑ, επανέρχεται δυναμικά, υπό το βάρος της απροθυμίας της Τουρκίας τόσο ως προς την αποτελεσματική συνεργασία, παρέχοντας πρόσβαση σε στρατιωτικά αρχεία, όσο και ως προς τη μη συμμόρφωσή της στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Οι δικαστικές αποφάσεις επί των διακρατικών προσφυγών έχουν φτάσει σε ένα «τέλμα», καθώς όλες οι παραβιάσεις εντός του χρονικού φάσματος της εισβολής και των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων έχουν ήδη εξεταστεί, ωστόσο οι παραβιάσεις δεν έχουν τερματιστεί, είναι διαρκείς και έχουν προκύψει έκτοτε νέα πραγματικά περιστατικά. Υπό αυτό το πρίσμα, μία νέα προσφυγή εκ μέρους της Κυπριακής

Δημοκρατίας, στη βάση του άρθρου 33 της ΕΣΔΑ, συνιστά ένα σημαντικό εργαλείο άσκησης πίεσης προς την Τουρκία, υπό την προϋπόθεση ότι η τεκμηρίωση θα είναι τέτοια, ώστε να ανταποκριθεί στις δικονομικές απαιτήσεις παραδεκτού. Παράλληλα, η στασιμότητα και τα όρια των διαδικασιών στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν φτάσει σε ένα θεσμικό αδιέξοδο, κάτι που επίσης ενισχύει την ανάγκη επανεξέτασης της δικαστικής διαδικασίας.

Ειδικότερα, οι τεκμηριωμένες μετακινήσεις οστών, η διεύρυνση των στρατιωτικών ζωνών (έως 60% των κατεχόμενων πλέον περιοχών), η αδυναμία πρόσβασης σε τοποθεσίες, η επερχόμενη αδυναμία συλλογής μαρτυριών, λόγω παρέλευσης δεκαετιών και η άρνηση πληροφόρησης, συνιστούν νέα δεδομένα που μπορούν να στηρίξουν και μία εκ νέου προσφυγή της Κυπριακής Δημοκρατίας, εφόσον δεν υφίσταται στο πλαίσιο των διακρατικών προσφυγών κάποιος κανόνας *ne bis in idem*²³⁴. Τα νέα αυτά δεδομένα δεν είχαν προηγουμένως εξεταστεί από το ΕΔΔΑ, επομένως δεν καλύπτονται από το δεδικασμένο (*res judicata*), που απορρέει από το άρθρο 46§1 της ΕΣΔΑ, το οποίο αφορά αποκλειστικά περιστάσεις που έχουν ήδη εξετασθεί και κριθεί. Κεντρικό σημείο εξακολουθεί να αποτελεί η άρνηση συνεργασίας, η οποία συνιστά συνεχιζόμενη παραβίαση των ανθρωπιστικών διατάξεων των Συμβάσεων της Γενεύης αλλά και των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ, όπως διαπίστωσε και το Δικαστήριο στην υπόθεση *Varnava and Others v. Turkey*.

Επιπλέον, αξιοσημείωτη είναι και η μη συμμόρφωση της Τουρκίας με βάση το άρθρο 46 της ΕΣΔΑ, αναφορικά με την καταβολή των αποζημιώσεων. Εξάλλου, η πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ *Ukraine v. Russia (Crimea) (2024)*, ως προς τον αποτελεσματικό έλεγχο (*effective control*) και το εύρος των θετικών υποχρεώσεων της κατέχουσας δύναμης, κάνει αναφορά εκτενώς επί της νομολογίας του ΕΔΔΑ σχετικά με ζητήματα κατοχής στην Κύπρο²³⁵, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο το επιχείρημα για μία νέα προσφυγή. Το Δικαστήριο, στην εν λόγω υπόθεση, επιβεβαίωσε την ευθύνη των κρατών ως κατεχουσών δυνάμεων, η οποία εκτείνεται σαφώς και στην

²³⁴ Έβδομο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ), Άρθρο 4, §1.

²³⁵ **European Court of Human Rights. (2024, June 25). Ukraine v. Russia (re Crimea) [GC], Judgment** (Applications nos. 20958/14 and 38334/18.), §§929-932.

ανθρωπιστική υποχρέωση παροχής πληροφοριών σχετικά με τους αγνοούμενους, ενώ η αδράνεια ή η άρνηση λήψης ανάλογων μέτρων, συνιστά αυτοτελή παραβίαση.

Ωστόσο, δεν πρέπει να παραγκωνισθούν οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν, καθώς το Δικαστήριο μπορεί να κρίνει ότι η νέα προσφυγή επιχειρεί να «ανακυκλώσει» τις παραβιάσεις, επομένως δύναται να γίνει λόγος για κίνδυνο καταχρηστικότητας (*abuse of process*). Μία νέα προσφυγή θα πρέπει να στηριχθεί αποκλειστικά σε νέα, μη εξετασθέντα, πραγματικά περιστατικά (συνεχιζόμενη παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων, παρεμπόδιση της αλήθειας, μη συμμόρφωση με το άρθρο 46 της ΕΣΔΑ).

Επίσης, σε περίπτωση κατάθεσης εκ νέου διακρατικής προσφυγής, εγκυμονεί και ο πολιτικός κίνδυνος, υπό την έννοια ότι δύναται να προκύψουν πολιτικές εντάσεις μεταξύ των μερών και να ασκηθούν πιέσεις από συμμάχους, ώστε να παρεμποδιστεί η εισαγωγή της υπόθεσης. Τέλος, ελλοχεύει και ο κίνδυνος απόρριψης της προσφυγής, λόγω των ελλείψεων που αποδίδονται στην ελληνοκυπριακή πλευρά (*Υπόθεση Βασιλείου*).

Συμπερασματικά, η πάροδος είκοσι και πλέον ετών από την άσκηση της τελευταίας - 4^{ης} - διακρατικής προσφυγής και οι συνεχιζόμενες παραβιάσεις, αναγκαστικά οδηγούν, μεταξύ άλλων, και στη δυνατότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας να προσφύγει εκ νέου για τους αγνοούμενους ενώπιον του ΕΔΔΑ, φυσικά λαμβάνοντας υπόψη τους κινδύνους που συνοδεύουν μία τέτοια κίνηση.

7.2. Άσκηση προσφυγής Ελλάδας κατά Τουρκίας ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Η Ελλάδα, άμεσα συνδεδεμένη με το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, δεν έχει καταθέσει έως και σήμερα αντίστοιχη διακρατική προσφυγή κατά της Τουρκίας ενώπιον του ΕΔΔΑ. Πρόκειται για ένα θεσμικό αλλά και ηθικό έλλειμμα, καθώς μεταξύ των 1.619 αγνοουμένων περιλαμβάνονται και Ελλαδίτες στρατιώτες και αξιωματικοί²³⁶. Η μη ανάληψη αντίστοιχης πρωτοβουλίας από την Ελλάδα δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, στο πλαίσιο της διαρκούς παραβίασης και του γεγονότος ότι θίγονται άμεσα, θεμελιώδη δικαιώματα Ελλήνων πολιτών²³⁷. Συνεπώς, η Ελλάδα διατηρεί αυτόνομο έννομο συμφέρον να διεκδικήσει την αλήθεια για τους

²³⁶ Περράκης, Σ. (2025)., *op.cit.* no. 18., σελ. 175.

²³⁷ Βλ. Βαρνάκος, Ι. Γ., *op.cit.*, σελ. 65,101,150,365.

αγνοούμενους της. Η δυνατότητα (*locus standi*) της Ελλάδας να καταθέσει προσφυγή, με βάση το άρθρο 33 της ΕΣΔΑ, τεκμηριώνεται από τη συνεχιζόμενη παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ εκ μέρους της Τουρκίας, λόγω της μη αποτελεσματικής διερεύνησης και της μη ένδειξης σεβασμού ως προς τους συγγενείς των αγνοουμένων, αντιστοίχως. Παράλληλα, η πιθανή μετακίνηση Ελλαδιτών αιχμαλώτων σε φυλακές επί τουρκικού εδάφους το 1974, θέτει ζητήματα παραβιάσεων ως προς το δικαίωμα προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, στη βάση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ.

Η άσκηση προσφυγής της Ελλάδας θα ενίσχυε σαφώς την πίεση προς την Τουρκία, ιδιαίτερα αν συνδυαζόταν με άσκηση εκ νέου προσφυγής της Κυπριακής Δημοκρατίας²³⁸, ενώ παράλληλα θα άφηνε ένα αξιοσημείωτο αποτύπωμα· ότι η Ελλάδα δεν αποδέχεται την θεσμική «ακινησία», δεν συναινεί στην αδράνεια όταν παραβιάζονται δικαιώματα Ελλήνων πολιτών. Πρόκειται για θεσμική συνέπεια κράτους δικαίου με ξεκάθαρο ανθρωπιστικό περιεχόμενο που δεν θα έπρεπε να αναβάλλεται, πόσο μάλλον όταν δεκάδες οικογένειες στην Ελλάδα στερούνται απαντήσεων.

Ωστόσο, μία τέτοια ενέργεια δεν στερείται κινδύνων, πολιτικών αλλά και οικονομικών. Αρχικά, σε περίπτωση κατάθεσης διακρατικής προσφυγής από την Ελλάδα, το ΕΔΔΑ θα μπορούσε να τη θεωρήσει καταχρηστική, εάν δεν εξέθετε νέα πραγματικά περιστατικά. Επιπλέον, θα μπορούσε να υποστηριχθεί από το Δικαστήριο ότι η Ελλάδα επιχειρεί να αναπαράγει ζητήματα, τα οποία έχουν ήδη κριθεί στις διακρατικές προσφυγές της Κυπριακής Δημοκρατίας, όσον αφορά τους αγνοούμενους, και να την απορρίψει. Το πιο σημαντικό ζήτημα όμως τίθεται, όταν η ίδια η Ελλάδα δεν έχει ανοίξει πλήρως τους εθνικούς φακέλους και τα αρχεία της Κύπρου για τα γεγονότα του 1974, ως εκ τούτου ενδέχεται να απορριφθεί η προσφυγή στο ΕΔΔΑ, όταν δεν υφίσταται επαρκής εσωτερική διερεύνηση του ζητήματος, πριν φτάσει στο Στρασβούργο, σύμφωνα με τις επιταγές του άρθρου 35§1 της ΕΣΔΑ.

---

²³⁸ Για τη χρησιμότητα άσκησης προσφυγής από την Ελλάδα, η οποία υποστηρίχθηκε ήδη από το 1982 από τον Καθηγητή Γεώργιο Τενεκίδη, βλ. **Τενεκίδης, Γ.**, *op.cit.*, σελ. 217-219.

Τέλος, αν και η Ελλάδα διατηρεί έως και σήμερα μία στάση «υποστηρικτικής ουδετερότητας» ως προς τις διακρατικές προσφυγές της Κύπρου, διαθέτει όλα τα απαραίτητα νομικά εργαλεία για να παραπέμψει η ίδια την ανοιχτή υπόθεση των Ελλαδιτών αγνοουμένων στο ΕΔΔΑ. Μία τέτοια κίνηση, ωστόσο, οφείλει να συνεκτιμήσει την πιθανότητα διατάραξης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, καθώς η ενεργοποίηση διακρατικής διαδικασίας μπορεί να έχει ως αντίκτυπο διπλωματικές ή πολιτικές εντάσεις.

7.3. Ενίσχυση θεσμικών μηχανισμών: Επιτροπές Αλήθειας και διεθνή παραδείγματα.

Οι προοπτικές και τα διαθέσιμα μέσα επανεξέτασης του ζητήματος των αγνοουμένων δεν εξαντλούνται στο πλαίσιο της νομικής / δικαστικής οδού - στην οποία υπήρξε συχνά κατακερματισμός των υποθέσεων - αλλά αντιθέτως, εφόσον οι δικαστικές αποφάσεις και οι νομικοί μηχανισμοί έχουν φτάσει σε οριακή κατάσταση, απαιτείται μία καινοτόμος προσέγγιση του ζητήματος. Στο πλαίσιο της μεταβατικής δικαιοσύνης (*transitional justice*), η πρόταση για σύσταση Επιτροπών Αλήθειας συνιστά μία πρόσθετη επιλογή αφορμώμενη από σημαντικά διεθνή παραδείγματα του παρελθόντος. Ειδικότερα, η διεθνής εμπειρία χωρών όπως η Νότιος Αφρική, η Αργεντινή, η Χιλή και, πιο πρόσφατα, η Κολομβία, αναδεικνύει τη συμβολή των Επιτροπών Αλήθειας στην διερεύνηση και αποκάλυψη της αλήθειας, ιδίως όταν μέσω της δικαστικής οδού δημιουργούνται αδιέξοδα, ή σημαντικές καθυστερήσεις, λόγω της εμπλοκής πολιτικών παραγόντων στη διαχείριση του ζητήματος.

Όσον αφορά την κυπριακή περίπτωση, η προοπτική σύστασης Επιτροπής Αλήθειας θα μπορούσε να εκκινήσει μία διαδικασία ανταπόκρισης στα θεσμικά «κενά», που έχουν δημιουργηθεί λόγω της αρνητικής στάσης της Τουρκίας και της θεσμικής στασιμότητας στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Η πρόταση για δημιουργία Επιτροπών Αλήθειας έχει γίνει ήδη στην Κύπρο από τον δικηγόρο κ. Αχιλλέα Δημητριάδη, πρώτον, με βάση το πρότυπο της Νοτίου Αφρικής προσαρμοσμένο στα δεδομένα της κατάστασης στην Κύπρο και δεύτερον, με τροποποίηση των όρων εντολής της ΔΕΑ²³⁹. Στη συνέχεια, η πρόταση υιοθετήθηκε σε επίπεδο πολιτικής

---

²³⁹ Σύμφωνα με τα όσα εκτίθενται στην Επίσημη Ιστοσελίδα του κ. Αχιλλέα Δημητριάδη για την Επιτροπή Αλήθειας: <https://achilleas.eu/epitropi-alitheias/>

συζήτησης από τον Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, κ. Νικόλαο Χριστοδουλίδη, προς τον ηγέτη της Τουρκοκυπριακής κοινότητας Ερσίν Τατάρ και τον Τούρκο Υπουργό Εξωτερικών Χακάν Φιντάν. Η σύσταση μίας Επιτροπής Αλήθειας θα μπορούσε να συμβάλει όχι μόνο στην ανεύρεση λειψάνων, αλλά κυρίως στην πλήρη διαλεύκανση της αλήθειας, όντας άμεσα συνδεδεμένη με το δικαίωμα στην αλήθεια. Εξάλλου, η Υπόθεση *Βασιλείου* αναδεικνύει την ανάγκη για αλλαγή πολιτικής επί του ζητήματος των αγνοουμένων.

Μπορεί να γίνει λόγος για μία Επιτροπή Αλήθειας με τη μορφή διπλής εντολής: αφενός την αναζήτηση της αλήθειας, αφετέρου την διερεύνηση και αξιολόγηση λαθών, καθυστερήσεων και ελλειμματικών χειρισμών του παρελθόντος ώστε να αποτραπούν μελλοντικά. Η ενεργοποίηση ενός τέτοιου μηχανισμού θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα γενικό συμπληρωματικό μέτρο στο πλαίσιο εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, υπερπηδώντας το εμπόδιο της μη συνεργασίας της Τουρκίας. Επιπλέον, προκειμένου να δημιουργηθούν αμοιβαίες σχέσεις εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ως Μέτρο Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης (ΜΟΕ), φυσικά υπό καθεστώς προστασίας των μαρτύρων. Όπως έχει επισημάνει και ο κ. Δημητριάδης, στόχος είναι η συγκέντρωση μαρτυριών που θα οδηγήσουν σε περαιτέρω αποκαλύψεις όσον αφορά την αλήθεια, με παροχή *de jure* ασυλίας. Στόχος των Επιτροπών Αλήθειας δεν είναι η λογοδοσία ή η τιμωρία, αλλά κυρίως η διαμόρφωση ενός συλλογικού αρχείου μαρτυριών και αλήθειας ώστε να «πέσει φως» στο σκοτάδι πέντε και πλέον δεκαετιών. Εφόσον παρατηρείται μία απραξία εκ μέρους της Τουρκίας, η ΔΕΑ μπορεί να υποκατασταθεί από μία Επιτροπή Αλήθειας και υπό το πρίσμα αυτό, να δημιουργηθεί ένα αμιγώς θεσμός μεταβατικής δικαιοσύνης²⁴⁰.

Ωστόσο, μία Επιτροπή Αλήθειας στην Κύπρο σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από την πολιτική βούληση. Πρώτο βήμα δύναται να αποτελέσει η σύσταση Μονοκοινοτικής Επιτροπής, μέχρι να ωριμάσουν οι συνθήκες για σύσταση Επιτροπής

---

²⁴⁰ Βλ. *Truth and Reconciliation Commission of South Africa, Final Report (1998)*, η οποία συστάθηκε από τον Νέλσον Μαντέλα ως εμβληματικός θεσμός μεταβατικής δικαιοσύνης μετά το apartheid. Επίσης, για τη θεωρητική θεμελίωση των Επιτροπών Αλήθειας ως μηχανισμών μεταβατικής δικαιοσύνης, βλ. *Hayner, P. (2011). Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*, Routledge., όπου η περίπτωση της Νοτίου Αφρικής υπό τον Νέλσον Μαντέλα παρουσιάζεται ως πρότυπο εφαρμογής.

Αλήθειας για ολόκληρη την Κύπρο, ώστε να προβληθεί, τουλάχιστον από την Ελληνοκυπριακή πλευρά, η πρόθεση για συνεργασία και συμφιλίωση²⁴¹. Αν και η Κύπρος θα μπορούσε μονομερώς να προχωρήσει σε μία τέτοια λύση, μέσω της Βουλής των Αντιπροσώπων, η συμμετοχή της Τουρκίας παραμένει απαραίτητη για την πλήρη διαλεύκανση της αλήθειας. Η νομιμοποίηση μίας Μονοκοινοτικής Επιτροπής θα μπορούσε να ενισχυθεί σαφώς και μέσω της υποστήριξης της Ε.Ε., του ΟΗΕ αλλά και του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Συμπερασματικά, μία Επιτροπή Αλήθειας στην Κύπρο θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα ενιαίο πλαίσιο για την αναζήτηση της αλήθειας τόσο για τους Ελληνοκύπριους και Ελλαδίτες αγνοούμενους του 1974, όσο και για τους Τουρκοκύπριους αγνοούμενους για την περίοδο 1963 -1964. Επιπλέον, θα μπορούσε να εξετάσει και θεσμικές αδυναμίες ως προς τον χειρισμό των λειψάνων· αδυναμίες που φανερώθηκαν τόσο από την Υπόθεση *Βασιλείου*, όσο και από την Υπόθεση *Τζιλιβάκη*, οι οποίες αποκάλυψαν τον τρόπο με τον οποίον αντιμετωπίστηκε η περίπτωση των αγνοουμένων για σχεδόν σαράντα χρόνια, δηλαδή χωρίς μία συγκεκριμένη πολιτική θέληση. Βασικές προϋποθέσεις μίας επιτυχημένης Επιτροπής Αλήθειας συνιστούν η ανεξαρτησία, η πρόσβαση σε αρχεία και μαρτυρίες – και κυρίως η πολιτική βούληση/συνεργασία. Χωρίς αυτά τα στοιχεία, το όραμα για μία Επιτροπή Αλήθειας θα παραμείνει απλώς όραμα, χωρίς αποτελέσματα.

7.4. Η άσκηση διεθνούς πίεσης και οι αγνοούμενοι ως αναπόσπαστο στοιχείο επίλυσης του Κυπριακού Ζητήματος.

Η άσκηση διεθνούς πίεσης και η διατήρηση του ζητήματος των αγνοουμένων στη διεθνή και ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα αποτελούν κρίσιμα εργαλεία για την αντιμετώπιση της αδράνειας και της μη συνεργασίας. Πρωταρχικά, το Συμβούλιο της Ευρώπης συνιστά τον *par excellence* θεσμό που δύναται να συνδράμει, εφόσον οι αγνοούμενοι είναι μείζον θέμα στο πλαίσιο δράσης της ευρωπαϊκής πολιτικής. Ιδιαίτερα σημαντική καθίσταται, σε αυτό το σημείο, η συμβολή του Λόρδου Keen, ο οποίος, μέσω εισηγήσεων και εκθέσεων, ανέδειξε το ζήτημα δημόσια. Η υιοθέτηση της Έκθεσης στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση και Ψηφίσματος της Επιτροπής

---

²⁴¹ Σύμφωνα με την πρόταση του κ. Αχιλλέα Δημητριάδη, η οποία εκτίθεται λεπτομερώς στην ιστοσελίδα <https://achilleas.eu/epitropi-alitheias/>

Νομικών Υποθέσεων και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου «*Reparations and reconciliation processes to overcome past conflicts and build a common peaceful future: The question of just and equal redress.*», με εισήγηση του Λόρδου Keen, συνιστά ένα βήμα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος. Ειδικότερα, η Έκθεση Keen περιλαμβάνει αρκετές αναφορές στην Κύπρο και στην υπόθεση των αγνοουμένων, διατυπώνοντας μάλιστα και συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής δράσης²⁴².

Το Συμβούλιο, μέσω της Επιτροπής Υπουργών, αρμόδιο όργανο για την εποπτεία εφαρμογής των αποφάσεων του ΕΔΔΑ²⁴³, εδώ και δεκαετίες διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην διαχείριση του ζητήματος, ειδικά όσον αφορά την Κυπριακή Δημοκρατία. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή έχει επανειλημμένα επισημάνει την μη συμμόρφωση της Τουρκίας στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, ιδίως ως προς την ενημέρωση, την παροχή πληροφοριών και την διεξαγωγή αποτελεσματικών ερευνών, ενώ η Τουρκία εξακολουθεί να αποφεύγει τις ευθύνες ενώπιον της Επιτροπής.²⁴⁴ Είναι σημαντικό να συνεχιστεί όλη αυτή η διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής, ώστε να ασκείται πίεση, μέσω της έκδοσης ψηφισμάτων και να διατηρείται το θέμα ανοιχτό.

Η δυνατότητα που παρέχεται, επιπλέον, μέσω της διαδικασίας του άρθρου 46§4 της ΕΣΔΑ – δηλαδή την παραπομπή της Τουρκίας εκ νέου, λόγω μη συμμόρφωσης με τελεσίδικες αποφάσεις του Δικαστηρίου – συνιστά ένα ισχυρό εργαλείο πίεσης, δυνάμενο να λειτουργήσει ως θεσμικός μοχλός ενεργοποίησης της διεθνούς λογοδοσίας, ωστόσο απαιτεί «δύσκολες» - από πολιτική άποψη- πλειοψηφίες εντός της Επιτροπής Υπουργών. Με βάση αυτά τα δεδομένα, ενισχύεται τόσο η νομική, όσο και η πολιτική υποχρέωση της Τουρκίας – αλλά και εν γένει των κρατών - να συμμορφώνεται πλήρως με τις δικαστικές αποφάσεις.

Παράλληλα, η ενεργοποίηση της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης (PACE), μέσω της έκδοσης ψηφισμάτων, της διεξαγωγής ακροάσεων και των εισηγητικών εκθέσεων, μπορεί να ενισχύσει την πίεση όσον αφορά τους αγνοούμενους. Η περαιτέρω και συνεχής ανάδειξη των συνεχιζόμενων

---

²⁴² Βλ. σχετικά: **Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2024)**, Doc. 15933., op.cit. no. 187.

²⁴³ **Περράκης, Σ. (2023)**, op.cit., σελ. 238-239 και 256-259.

²⁴⁴ Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης πρόκειται να εξετάσει εκ νέου την υπόθεση των αγνοουμένων τον Μάρτιο του 2026 (CM(DH)3/2026), ενώ στις αξιολογήσεις της επισημαίνεται διαρκώς η υποχρέωση της Τουρκίας να διενεργήσει αποτελεσματική έρευνα και να καταβάλλει τις αποζημιώσεις.

παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων και ανθρωπιστικών υποχρεώσεων καθίσταται αναγκαία για την προβολή και προώθηση του ζητήματος εντός του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Σε αυτό το πλαίσιο, καθίσταται απαραίτητη η διατήρηση του ζητήματος και ενώπιον των οργάνων του ΟΗΕ (Γ.Σ., Σ.Α., Γενικός Γραμματέας, Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων), καθώς τα όργανα αυτά διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στο διεθνές γίνεσθαι. Ειδικότερα, το Σ.Α. έχει εκδώσει σειρά Ψηφισμάτων, μέσω των οποίων επισημαίνει την ανάγκη αντιμετώπισης του ανθρωπιστικού ζητήματος, όπως το Ψήφισμα 2474 (2019), προγενέστερα Ψηφίσματα και την Προεδρική Δήλωση 2024/4, στην οποία τονίζεται για άλλη μία φορά η ανάγκη προστασίας και αποκάλυψης της τύχης των αγνοουμένων²⁴⁵. Επιπρόσθετα, ο Γενικός Γραμματέας ανά περιόδους έχει εκδώσει εκθέσεις σχετικά με την πρόοδο στο ζήτημα, στο πλαίσιο δράσης της UNFICYP και της ΔΕΑ, ενώ η Γ.Σ. πρόσφατα εξέδωσε το Ψήφισμα 73/178 σχετικά με το πρόβλημα των αγνοουμένων διεθνώς²⁴⁶. Η ενασχόληση των οργάνων του ΟΗΕ με ζητήματα αγνοουμένων αναδεικνύει την επικαιρότητα, την έκταση, αλλά και τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα του προβλήματος.

Επιπλέον, όσον αφορά τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μπορεί μέσω ψηφισμάτων και αναφορών, να εντάξει το ζήτημα εντός του ευρωπαϊκού πολιτικού πλαισίου. Η επίλυση του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο δεν αφορά απλώς την Κυπριακή νήσο, αλλά συνιστά κομμάτι τόσο του κεκτημένου ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Ένωσης, όσο και των διεθνών προτύπων ανθρωπιστικής προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, το ζήτημα των αγνοουμένων μπορεί να τεθεί εντός του διαλόγου με την Τουρκία σχετικά με τις ενταξιακές προσπάθειες, συνοδευόμενο σαφώς από την αξία του κράτους δικαίου, των δημοκρατικών αρχών και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· στοιχείο συνυφασμένο με τα δύο

---

²⁴⁵ Βλ. **United Nations Security Council.(2019).** *S/RES/2474/2019.*, **United Nations President of the Security Council. (2024).** *S/PRST/2024/4.* Επίσης για προγενέστερα Ψηφίσματα που αφορούν την αντιμετώπιση του προβλήματος των αγνοουμένων στο πλαίσιο της UNFICYP βλ.: **United Nations Security Council.** *S/RES/1283/1999, S/RES/1331/2000, S/RES/1416/2002, S/RES/1568/2004, S/RES/1687/2006 και S/RES/1728/2006.*

²⁴⁶ Βλ. ενδεικτικά: **United Nations Security Council.** *Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus. S/1999/1203, S/2000/1138, S/2002/590, S/2006/315, S/2006/931, S/2010/605 και S/2025/6.* Βλ. επίσης: **United Nations General Assembly. (2019).** *A/RES/73/178.*

προαναφερθέντα. Για όλες τις παραπάνω ενέργειες, ωστόσο, απαιτείται πρωτίστως η κινητοποίηση των εκάστοτε κυβερνήσεων.

Καθίσταται κρίσιμη η διατήρηση του ζητήματος στη διεθνή και ευρωπαϊκή ατζέντα προκειμένου να εξευρεθεί λύση, ωστόσο, ανεξαρτήτως πολιτικής προσεγγίσεως, δεν μπορεί να γίνει λόγος για διαπραγματεύσεις, εάν δεν είναι γνωστή η αλήθεια. Το πρόβλημα των αγνοουμένων της Κύπρου δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως δευτερεύον κεφάλαιο επίλυσης του Κυπριακού Ζητήματος, αλλά ως αναπόσπαστο στοιχείο για μία δίκαιη και βιώσιμη επίλυση. Διαφορετικά, το όποιο εγχείρημα ισοδυναμεί με την ολοκλήρωση ανάγνωσης ενός βιβλίου, ενώ έχουν παραλειφθεί οι πιο κρίσιμες σελίδες του²⁴⁷.

Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ιδιαιτέρως ότι το πρόβλημα των αγνοουμένων δεν άπτεται μόνο της Ελληνοκυπριακής πλευράς. Αφορά άμεσα και την Τουρκοκυπριακή πλευρά του νησιού, καθώς υφίστανται και Τουρκοκύπριοι αγνοούμενοι, ως απότοκο των διακοινοτικών ταραχών το 1963 – 1964. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η εξεύρεση λύσης στο πρόβλημα αποτελεί κοινή ανάγκη και μέσω αυτής, μπορεί να επιτευχθεί και η συμφιλίωση. Εντός αυτού του εύθραυστου πλαισίου, πρέπει να επισημανθεί μία ακόμη κρίσιμη πτυχή· ο κίνδυνος αποχώρησης της Τουρκίας από το Συμβούλιο της Ευρώπης και από την ΕΣΔΑ, εφόσον το κρίνει πολιτικά σκόπιμο. Ο κίνδυνος αυτός δεν πρέπει να αγνοηθεί δεδομένης της συστηματικής άρνησης της Τουρκίας να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ΕΣΔΑ και τα Ψηφίσματα του Συμβουλίου, και ιδίως όταν μία τέτοια κίνηση θα στερούσε μελλοντικά από την Κυπριακή Δημοκρατία ένα πολύτιμο εργαλείο πίεσης.

---

²⁴⁷ **Joinet. L. (1997).** *Rapport final sur la question de l'impunité des auteurs de violations des droits de l'homme (droits civils et politiques)* (E/CN.4/Sub.2/1997/20). Conseil économique et social des Nations Unies, Sous-Commission de la promotion et de la protection des droits de l'homme., p.12, §50.

Επίλογος

Πενήντα ένα χρόνια από την τουρκική εισβολή του Ιούλη του '74 στην Κύπρο, το «Δεν Ξεχνώ» δεν αποτελεί ούτε σύνθημα, ούτε φράση/αναφορά στο πλαίσιο εκδηλώσεων/τελετουργιών. Συνιστά μία ζώσα υπόσχεση, θεμέλιο της συλλογικής μνήμης. Επίκεντρο αυτής της μνήμης, που απαραιτήτως πρέπει να διατηρηθεί «ζωντανή», είναι ο άνθρωπος. Όσον αφορά την περίπτωση των αγνοουμένων, ο άνθρωπος δεν πρέπει να λογίζεται ως αριθμός, ούτε ως εκκρεμότητα ενός ξεχασμένου παρελθόντος. Οι αγνοούμενοι δεν είναι στατιστικά στοιχεία αποτυπωμένα εντός ονομαστικών καταλόγων, αλλά αντιθέτως, φανερώνουν το βαθύ ανθρωπιστικό τραύμα μιας συλλογικής πληγής που παραμένει εσκεμμένα ή μη (;) ανεπούλωτη. Η μελέτη των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων αναδεικνύει - μέσω του ΔΑΔ, του ΔΔΑΔ, της διαμορφωθείσης νομολογίας και της διεθνούς εμπειρίας - ότι η επίλυση του ζητήματος των Ελληνοκυπρίων και Ελλαδιτών αγνοουμένων στην Κύπρο είναι πρώτον, αδιαμφισβήτητα νομική και ηθική υποχρέωση και δεύτερον, κυρίαρχο κεφάλαιο για μία βιώσιμη λύση επί του Κυπριακού Ζητήματος εν συνόλω.

Σήμερα, μετά από το πέρας μισού και πλέον αιώνα, και με τα ενεργά μέτωπα σε Ουκρανία/Γάζα/Σουδάν, οι αγνοούμενοι για άλλη μία φορά «κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου». Παρατηρείται, μία σταδιακή υποχώρηση των διεθνών θεσμών, μία αποδρομή από βασικές αρχές και αξίες, οι οποίες θεωρούνταν δεδομένες. Πώς μπορεί να θεωρείται ισχυρή η διεθνής έννομη τάξη, εφόσον επιτρέπει τη διαιώνιση της αβεβαιότητας και εν τέλει ατιμωρησίας; Η διεθνής κοινότητα μεταπολεμικά έφερε το όραμα του κράτους δικαίου· ενός κράτους δικαίου που οικοδομήθηκε πάνω στα θεμέλια της λογοδοσίας, της διαφάνειας και κυρίως πάνω στον σεβασμό του ανθρώπου. Οι αγνοούμενοι ως ζήτημα είναι πανανθρώπινο· δεν αφορούν μόνο την Ελλάδα, την Κύπρο ή την Τουρκία, αλλά ακουμπούν τον ίδιο τον πυρήνα του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της αξιοπιστίας του διεθνούς δικαίου. Επιπλέον, η διεθνής έννομη τάξη έχει θέσει τα θεμέλια τόσο για την υποχρέωση αναζήτησης των αγνοουμένων (Συμβάσεις της Γενεύης, Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι), όσο και για το δικαίωμα στην αλήθεια, το οποίο έχει εδραιωθεί σε μεγάλο βαθμό τόσο από την νομολογία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όσο και από αυτή του ΕΔΔΑ.

Σε αυτό το πλαίσιο, ωστόσο, η διαχείριση του ζητήματος ανά τα χρόνια, φανερώνει μία μετατόπισή του από το ανθρωπιστικό-νομικό πλαίσιο, σε μία πολιτική διαχείριση. Τόσο οι ενέργειες της Τουρκίας, όσο και οι ενέργειες-παραλείψεις της Κύπρου και της Ελλάδας, διαιώνισαν το πρόβλημα για δεκαετίες, αποφεύγοντας την αναζήτηση και απόδοση ευθυνών, προς όφελος πολιτικών σκοπιμοτήτων. Περαιτέρω, το δικαίωμα στην αλήθεια, φαίνεται να λειτουργεί και αποτρεπτικά, αν και αναγνωρίζεται ως θεμελιώδες. Η αποκάλυψη της αλήθειας συνεπάγεται ευθύνη και νομικές-πολιτικές συνέπειες. Επομένως, εντός αυτού του πλαισίου, η επιμονή στο εν λόγω δικαίωμα δρα και ως καταλύτης, αναδεικνύοντας την απροθυμία των κρατών να αναγνωρίσουν εμπλοκή σε ένοπλη σύρραξη και διάπραξη εγκλημάτων, ιδίως όταν αυτά εντάσσονται στο *jus ad bellum*.

Η παρούσα μελέτη βασίζεται σε τρεις μείζονος σημασίας παραδοχές. Πρώτον, ότι η διεθνής ευθύνη των κρατών διατηρείται σε ισχύ ακόμα και μετά την πάροδο δεκαετιών από τη διάπραξη της διεθνούς αδικοπραξίας, στη βάση της έννοιας της «συνεχιζόμενης παραβίασης», όπως έχει προκύψει και από τη νομολογία του ΕΔΔΑ²⁴⁸. Δεύτερον, ότι το διεθνές δίκαιο οφείλει να λειτουργεί και προληπτικά προβλέποντας μηχανισμούς διαφύλαξης της αλήθειας και να μην επικεντρώνεται αποκλειστικά στην *ex post facto* απονομή της δικαιοσύνης²⁴⁹. Και τρίτον, ότι το δικαίωμα στην αλήθεια δεν συνιστά απλώς μία θεωρητική αξίωση, αλλά έναν αναδυόμενο κανόνα διεθνούς δικαίου, καθώς η υποχρέωση αναζήτησης της αλήθειας αναγνωρίζεται στο διεθνές δίκαιο²⁵⁰.

Η παρούσα διπλωματική εργασία ανέδειξε νομικά, ιστορικά αλλά και πολιτικά, ότι οι αγνοούμενοι της Κυπριακής νήσου δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως δευτερεύον πρόβλημα, ούτε ως απλό απότοκο της εισβολής, απομεινάρι του παρελθόντος. Η διεθνής ευθύνη που φέρει η Τουρκία – στη βάση των Συμβάσεων της Γενεύης, της νομολογίας και του εθιμικού δικαίου – ως κατέχουσα δύναμη, δεν πρέπει να αγνοείται. Η δικαιοσύνη έχει αποφανθεί επί αυτού ξεκάθαρα – το

---

²⁴⁸ **European Court of Human Rights, *Cyprus v. Turkey*, no. 25781/94**, op.cit., §§136-150., **European Court of Human Rights, *Varnava and others v. Turkey***, op.cit., §146.

²⁴⁹ **Linghammar, P. (2008). *Time for Enforced Disappearance to disappear: A study of the international legal instruments addressing enforced disappearance*** [2nd term paper, Lund University], σελ. 33., **Μπαλαφούτα, Β. Γ.**, op.cit., σελ. 50-53.

²⁵⁰ **Μπαλαφούτα, Β. Γ.**, op.cit., σελ. 48-49.

Δικαστήριο έχει επιβεβαιώσει ότι η άγνοια της τύχης και η αποτυχία αποτελεσματικής διερεύνησης και παροχής πληροφοριών όσον αφορά τους αγνοούμενους, συνιστά διαρκή παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ – το θέμα τίθεται όσον αφορά το τι πράττουν τα ίδια τα κράτη.

Σε αυτό το σημείο, η παρούσα εργασία καταλήγει σε μία διαπίστωση: στη διαπίστωση ότι η Ελλάδα ως χώρα οφείλει να προβεί σε αναστοχασμό. Ο επί δεκαετίες ρόλος της «υποστηρικτικής ουδετερότητας» προς τις ενέργειες της Κύπρου πρέπει να επαναπροσδιοριστεί. Η Ελλάδα διαθέτει τα απαραίτητα εργαλεία – νομικά και μη – να αναλάβει δράση για την ανοιχτή υπόθεση των Ελλαδιτών αγνοουμένων της. Η ευθύνη της Τουρκίας δεν εξαντλείται στην υπόθεση των Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων, αλλά επεκτείνεται και στους Έλληνες στρατιώτες και αξιωματικούς, των οποίων η τύχη παραμένει άγνωστη από το 1974. Η ηθική, πολιτική και νομική δυνατότητα της Ελλάδας υφίσταται εδώ και πενήντα ένα έτη.

Και εδώ τίθεται και ένα ερώτημα προς σκέψη: *Quo vadimus?* Πού πάμε; Η Ελλάδα ως χώρα έδωσε το «φως» της δημοκρατίας, δίδαξε από αρχαιοτάτων χρόνων ότι ο υπέρτατος νόμος είναι ο άνθρωπος. Πρόκειται για τη χώρα στην οποία ο Σοφοκλής έγραψε την Αντιγόνη, υπερασπιζόμενος τον άγραφο και θεμελιώδη ηθικό νόμο της ταφής και τιμής του νεκρού²⁵¹. «Πού οδεύουμε όταν μπορεί να γίνει αποδεκτό (;) το γεγονός ότι πενήντα ένα χρόνια γονείς, αδέρφια, σύζυγοι και συγγενείς εξακολουθούν να στερούνται απαντήσεων για την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων;»²⁵² Η Ελλάδα δεν στερείται επιλογών, διαθέτει διπλωματικό βάρος και ωριμότητα να αξιοποιήσει εάν όχι το ΕΔΔΑ, την Επιτροπή Υπουργών, την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης και τους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς/θεσμούς. Μπορεί να υποστηρίξει και να ενισχύσει τα επιχειρήματα για πρόσβαση σε στρατιωτικά αρχεία τόσο της Τουρκίας, όσο και της ίδιας της Ελλάδας. Επιπλέον, δύναται από κοινού με την Κυπριακή Δημοκρατία να προωθήσει και να προβάλλει τις Επιτροπές Αλήθειας, ως εργαλείο συμφιλίωσης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Το μόνο που δεν πρέπει να κάνει, είναι να σιωπά.

²⁵¹ Περράκης, Σ. (2021), *op.cit.*, σελ. 112-113.

²⁵² Προσωπική δια ζώσης συνέντευξη των κ. Νικόλαου Κάβδα και κ. Σωτήριου Παναγάκη, συμπολεμιστών στην Κύπρο το 1974, ο δεύτερος εκ των οποίων είναι Εκπρόσωπος Πελοποννήσου Πολεμιστών Κύπρου '74, Μεγαλόπολη, 19 Νοεμβρίου 2025.

Η νομική ευθύνη υφίσταται και είναι συνεχιζόμενη, η έλλειψη όμως εφαρμογής των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και εκπλήρωσης των ανθρωπιστικών υποχρεώσεων καθιστά το ζήτημα δυναμικά τρέχον. Η Κύπρος και η Ελλάδα δεν μπορούν και δεν πρέπει να επικαλούνται εσαεί μόνο το διεθνές δίκαιο, πρέπει να αναλάβουν δράση, να ενεργοποιηθούν ουσιαστικά και με πραγματικές προθέσεις για την επίλυση του ανοιχτού ζητήματος των αγνοουμένων. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί κατά μία έννοια να ξεπεραστεί η «μελαγχολία του διεθνούς δικαίου»· μία μελαγχολία που αποτυπώνεται ως αντίληψη πλέον της κοινωνίας απέναντι στο διεθνές δίκαιο και την αποτελεσματικότητά του²⁵³, όσον αφορά τη δυνατότητά του να επιλύσει ζητήματα και εγκλήματα που δεν παραγράφονται ούτε με τον χρόνο, αλλά ούτε και με τη σιωπή. Οι αγνοούμενοι δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως αφορμή εκμετάλλευσης για πολιτικές σκοπιμότητες²⁵⁴, ούτε να θεωρούνται «αγκάθι» για τα κράτη, των οποίων το έργο συχνά διενεργούν οι ίδιοι οι συγγενείς, πολλές φορές ευρισκόμενοι αντιμέτωποι με την αδιαφορία των αρμοδίων/θεσμών²⁵⁵.

Στο τέλος, σε ζητήματα τέτοιου ανθρωπιστικού βάρους, πέρα από τα Δικαστήρια, τα νομικά επιχειρήματα, τους διεθνείς θεσμούς και την πολιτική, στο κέντρο μένει πάντα ο ανθρώπινος παράγοντας. Το «Δεν Ξεχνώ» μισό αιώνα μετά, δεν είναι ο επίλογος, αλλά η αρχή μίας διαρκούς δέσμευσης. Μίας δέσμευσης ότι η Ελλάδα, η Κύπρος και η διεθνής κοινότητα οφείλουν να συνεχίσουν και να εμπλουτίσουν τη δράση τους, μέχρι να ταυτοποιηθεί και ο τελευταίος αγνοούμενος, μέχρι να αποκαλυφθεί η αλήθεια. Μία ζώσα υπόσχεση που οφείλει, επιτέλους, να μετασηματιστεί σε πράξη. Δεν αρκεί να μην ξεχνούν τα κράτη σε θεωρητικό σκέλος, πρέπει να το εφαρμόζουν εν τοις πράγμασι. Υπενθύμιση ότι πίσω από κάθε φάκελο – πολλές φορές άδειο – κάθε υπόθεση, κάθε όνομα, βρίσκεται μία οικογένεια που δεν έχει διατυπώσει ακόμα την τελευταία της λέξη, γιατί η ίδια η ιστορία (;) δεν της επέτρεψε να τη μάθει. Υπενθύμιση ότι το ζήτημα δεν πρέπει να ξεχαστεί, μέχρι η δικαιοσύνη και η αλήθεια να βρουν τον δρόμο τους.

---

²⁵³ **Περράκης, Σ. (2025).** Σε προσωπικό τόνο / Carnets de bord: Η μελαγχολία του διεθνούς δικαίου (σσ. 15-17). *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, (12-13), Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

²⁵⁴ **Hellenic Republic.,** *Memorandum on behalf of the Hellenic Republic in the cases of Cyprus v. Turkey and Varnava and Others v. Turkey*, op.cit., §3.

²⁵⁵ **Καρεφυλλίδου - Ιωάννου, Μ. (2022).** *Αναζητώντας τα ίχνη*. Λευκωσία, Εκδόσεις Hippasus., σελ. 50.

Αυτό είναι το πραγματικό νόημα της υπόσχεσης:

«Δεν Ξεχνώ» – δεν σιωπώ και δεν σταματώ.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς Πηγές

Ηνωμένα Έθνη. (1945). Χάρτης Ηνωμένων Εθνών, κυρωθείς με τον α.ν. 585/1945.

Σύμβαση της Γενεύης (I) για την βελτίωση της τύχης των τραυματιών και των ασθενών των ενόπλων δυνάμεων στο πεδίο της μάχης. (1949). U.N.T.S. 31., κυρωθείσα με τον ν.3481/1955.

Σύμβαση της Γενεύης (II) για την βελτίωση της τύχης των τραυματιών και των ασθενών και των ναυαγών των ενόπλων δυνάμεων στη θάλασσα. (1949). 75 U.N.T.S. 85., κυρωθείσα με τον ν.3481/1955.

Σύμβαση της Γενεύης (III) σχετική με τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου. (1949). 75 U.N.T.S. 135., κυρωθείσα με τον ν.3481/1955.

Σύμβαση της Γενεύης (IV) σχετική με την προστασία των αμάχων προσώπων σε καιρό πολέμου. (1949). 75 U.N.T.S. 287., κυρωθείσα με τον ν.3481/1955.

Συμβούλιο της Ευρώπης. (1950). *Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου)*. Ρώμη: Συμβούλιο της Ευρώπης, κυρωθείσα με το Ν.Δ. 53/1974.

Ηνωμένα Έθνη. (1966). Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 16.12.1966, κυρωθέν με τον ν.2462/1997 (ΦΕΚ Α' 25/1997).

Πρόσθετο Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, σχετικά με την προστασία των θυμάτων διεθνών ενόπλων συγκρούσεων (Πρωτόκολλο I, 1977), κυρωθέν με τον ν.1786/1988 (ΦΕΚ Α' 125/1988).

Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998), κυρωθέν με τον ν.3003/2002 (ΦΕΚ Α' 75/2002).

Άρθρα Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (International Law Commission - ILC) των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή ευθύνη των κρατών (2001).

Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση. (2006), Ψήφισμα Γ.Σ. Ηνωμένων Εθνών A/RES/61/177, κυρωθείσα με τον ν.4268/2014 (ΦΕΚ Α' 141/2014).

Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land, and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. (1907, October 18). *36 Stat. 2277, 1 Bevans 631.*

International Conference for the Protection of War Victims. (1993). *Final Declaration* (adopted by consensus).

Organization of American States. (1948). *American Declaration of the Rights and Duties of Man*. Adopted at the Ninth International Conference of American States, Bogotá, Colombia.

Organization of American States. (1969). *American Convention on Human Rights ("Pact of San José")*. Adopted November 22, 1969, San José, Costa Rica; entered into force July 18, 1978.

Organization of American States. (1994). *Inter-American Convention on the Forced Disappearance of Persons*. OAS Treaty Series No. 9, 33 ILM 1534.

United Nations Security Council. (1993). *Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)*, adopted by Security Council Resolution 827 (S/RES/827).

Republic of Cyprus, Greece, Turkey & United Kingdom. (1960). *Treaty of Guarantee*. Signed at Nicosia on August 16, 1960. United Nations Treaty Series, 382, 3-11.

Νομολογία

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Γνωμοδότηση ICJ Rep. 2004.

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, Γνωμοδότηση ICJ Rep. 2024.

Corte Interamericana de Derechos Humanos. (2006). *Caso La Cantuta vs. Perú*. Fondo reparaciones y costas. Sentencia de 29 de noviembre de 2006 (Serie C No. 162.)

European Court of Human Rights. (1983). *Cyprus v. Turkey, no. 8007/77*.

European Court of Human Rights. (1996, December 18). *Loizidou v. Turkey* (Application No. 15318/89) [GC judgment]. Strasbourg: ECHR.

European Court of Human Rights. (1996). *Cyprus v. Turkey*, no. 25781/94.

European Court of Human Rights. (2001). *Cyprus v. Turkey*, no. 257841/94, ECHR 2001-IV.

European Court of Human Rights. (2006). *Bazorkina v. Russia*, no. 69481/01.

European Court of Human Rights. (2006). *Imakayeva v. Russia*, no. 7615/02.

European Court of Human Rights (GC). (2009). *Varnava and Others v. Turkey* (Applications Nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 & 16073/90). *Judgment of 18 September 2009*. Strasbourg.

European Court of Human Rights. (2012). *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, (Application No. 39630/09).

European Court of Human Rights. (2013). *Maskhadova and Others v. Russia* (Application No. 18071/05), Judgment of 6 June 2013 (First Section). Strasbourg.

European Court of Human Rights. (2013). *Sabanchiyeva and Others v. Russia* (Application No. 38450/05), Judgment of 6 June 2013 (First Section). Strasbourg.

European Court of Human Rights. (2013). *Tziliadaki and Others v. Cyprus*, (Application No. 23082/07).

European Court of Human Rights. (2014). *Case of Cyprus v. Turkey (just satisfaction) [GC] (no. 25781/94)*.

European Court of Human Rights. (2019). *Case of Vassiliou and Others v. Cyprus* (Application no. 58699/15).

European Court of Human Rights. (2024). *Ukraine v. Russia (re Crimea) [GC], Judgment* (Applications nos. 20958/14 and 38334/18.)

Inter-American Court of Human Rights. (1988). *Velásquez Rodríguez v. Honduras*, Judgment of July 29, 1988, Series C No. 4.

Inter-American Court of Human Rights. (1989). *Godínez Cruz v. Honduras* (Merits, Judgment of 20 January 1989). Series C No. 5.

Inter-American Court of Human Rights. (2000). *Bámaca Velásquez v. Guatemala* (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 25 November 2000, Series C, No. 70.

Inter-American Court of Human Rights. (2001). *Barrios Altos v. Peru* (Merits), Judgment of 14 March 2001, Series C, No. 75.

Inter-American Court of Human Rights. (2004). *Case of Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala* (Merits) (Separate opinion of Judge Antônio A. Cançado Trindade).

Inter-American Court of Human Rights. (2009). *Radilla Pacheco v. Mexico* (Preliminary objections, merits, reparations and costs, Judgment of 23 November 2009). Series C No. 209.

Inter-American Court of Human Rights. (2010). *Gomes Lund et al. (“Guerrilha do Araguaia”) v. Brazil*, Judgment of November 24, 2010.

Inter-American Court of Human Rights. (2011). *Gelman v. Uruguay* (Merits and reparations, Judgment of 24 February 2011). Series C No. 221.

Inter-American Court of Human Rights. (2012)., *Garcia and family members v. Guatemala*, Judgment of 29 November 2012.

International Court of Justice. (2016). *Armed Activities on the Territory of Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*. (Order) (Separate opinion of Judge Antônio A. Cançado Trindade).

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2000). *Prosecutor v. Kupreškić et al.*, Case No. IT-95-16-T. (Trial Judgment).

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2004). *Prosecutor v. Radislav Krstić*, Case No. IT-98-33-A. (Appeals Judgment).

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2016). *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, Case No. IT-95-5/18-T.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2017). *Prosecutor v. Ratko Mladić* Case No. IT-09-92-T.

Permanent Court of International Justice. (1928). *Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (Merits)*, Judgment of 13 September 1928, Series A, No. 17.

Ψηφίσματα Γενικής Συνέλευσης Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)

United Nations General Assembly. (1975). *A/RES/3450(XXX)*.

United Nations General Assembly. (1977). *A/RES/32/128*.

United Nations General Assembly. (1978). *A/RES/33/172*.

United Nations General Assembly. (1978). *A/RES/33/173*.

United Nations General Assembly. (1981). *A/RES/36/164*.

United Nations General Assembly. (1992). *A/RES/47/133: Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance*.

United Nations General Assembly. (1982). *A/RES/37/181*.

United Nations General Assembly. (2001). *A/RES/56/83*.

United Nations General Assembly. (2005). *A/RES/60/147*.

United Nations General Assembly. (2010). *A/RES/65/196*.

United Nations General Assembly. (2013). *A/RES/68/165*.

United Nations General Assembly. (2019). *A/RES/73/178*.

Ψηφίσματα Συμβουλίου Ασφαλείας Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)

United Nations Security Council. (1964). *S/RES/186/1964*.

United Nations Security Council. (1974). *S/RES/353/1974*.

United Nations Security Council. (1983). *S/RES/541/1983*.

United Nations Security Council (1999). *S/RES/1283/1999*.

United Nations Security Council (2000). *S/RES/1331/2000*.

United Nations Security Council (2002). *S/RES/1416/2002*.

United Nations Security Council (2004). *S/RES/1568/2004*.

United Nations Security Council (2006). *S/RES/1687/2006*.

United Nations Security Council (2006). *S/RES/1728/2006*.

United Nations Security Council.(2019). *S/RES/2474/2019*.

United Nations President of the Security Council. (2024). *S/PRST/2024/4*.

Ψηφίσματα Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)

United Nations Human Rights Council. (2008). *A/HRC/RES/9/11*.

United Nations Human Rights Council. (2009). *A/HRC/RES/12/12*.

United Nations Human Rights Council. (2010). *A/HRC/RES/15/33*.

United Nations Human Rights Council. (2010). *A/HRC/RES/14/7*.

Ψηφίσματα Διεθνούς Διάσκεψης του Ερυθρού Σταυρού και της Ερυθράς Ημισελήνου

International Conference of the Red Cross. (1986). *Res. XIII*.

International Conference of the Red Cross and Red Crescent. (1995). *Res. II*.

International Conference of the Red Cross and Red Crescent. (1999). *Res. I*.

Reports – Επίσημα Έγγραφα

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2005). *Interim Resolution CM/ResDH (2005)44: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. Council of Europe.

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2007). *Interim Resolution CM/ResDH (2007)25: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. Council of Europe.

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2021). *Interim Resolution CM/ResDH (2021)201: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. Council of Europe.

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2020). *CM/Notes/1377bis/H46-37-1377bis meeting (DH): Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. Council of Europe.

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2022). *Interim Resolution CM/ResDH (2022)52: Varnava v. Turkey (Application No. 16064/90)*. Council of Europe

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2025). *Supervision of the execution of the judgment Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94) [Status report No. 004-37128]*.

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2025). *CM/Del/Dec (2025) 1521/H46-31: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. Council of Europe.

Council of Europe – Commissioner of Human Rights. (2016). *Missing persons and victims of enforced disappearance in Europe* (Issue paper, March 2016).

European Commission of Human Rights. (1976, July 10). *Report of the European Commission of Human Rights*.

European Commission of Human Rights. (1983, October 4). *Report of the European Commission of Human Rights* (Vol. II, pp. 69–123). Reprinted in *European Human Rights Reports*, 13, 159–165 (1992).

European Commission of Human Rights. (1999, June 4). *Report of the European Commission of Human Rights*. Council of Europe.

European Parliament. (2025). *Mechanisms of international justice to fight impunity* (Study No. 775282). Directorate-General for External Policies.

Hellenic Republic. (2016). *Memorandum on behalf of the Hellenic Republic in the cases of Cyprus v. Turkey and Varnava and Others v. Turkey*, 1273rd meeting of the Committee of Ministers (CM-DH).

Human Rights Committee. (2004). *Kimouche v. Algeria, Communication No. 1328/2004*.

Human Rights Committee. (2008). *Chihoub v. Algeria, Communication No. 1811/2008*.

Human Rights Committee. (2021). *General Comment 31, The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13*.

Inter-American Commission on Human Rights. (1999). *Report No. 136/99. Case 10.488 (Ignacio Ellacuría et al. v. El Salvador)*.

Inter-American Commission on Human Rights. (2008). *Guidelines for the preparation of reports on reparations* (OEA/Ser.L/V/II). Organization of American States.

Inter-American Commission on Human Rights. (2014). *The right to the truth in the Americas* (OEA/Ser.L/V/II.152). Washington, DC: Organization of American States.

International Commission of Jurists. (2015). *Enforced disappearance and extrajudicial execution: Investigation and sanction* (Practitioners Guide No. 9). International Commission of Jurists.

International Commission on Missing Persons (ICMP). (2014). *Bosnia and Herzegovina: Missing persons from the armed conflicts of the 1990s – A stocktaking report*. Sarajevo: ICMP.

International Committee of the Red Cross. (1975). *ICRC action in Cyprus. International Review of the Red Cross*, (April 1975), 184-187.

International Criminal Court. (2023, March 17). *Warrant of arrest for Vladimir Vladimirovich Putin (ICC-01/22-18-SECRET)*. Pre-Trial Chamber II.

Joinet. L. (1997). *Rapport final sur la question de l'impunité des auteurs de violations des droits de l'homme (droits civils et politiques)* (E/CN.4/Sub.2/1997/20). Conseil économique et social des Nations Unies, Sous-Commission de la promotion et de la protection des droits de l'homme.

National Commission on Truth and Reconciliation (Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación). (1991). *Report of the Chilean National Commission on Truth and Reconciliation (Rettig Report)*. Santiago, Chile: Government of Chile.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2006). *Study on the right to the truth : Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights* (E/CN.4/52006/91).

Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (1987). *National refugees and missing persons in Cyprus* (Recommendation No. 1056).

Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2000). *Execution of judgments of the European Court of Human Rights* (Doc.8808, Report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: E. Jurgens).

Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2024). *Reparation and reconciliation processes to overcome past conflicts and build a common peaceful future: The question of just and equal redress*. (Doc. 15933, Report of the Committee

on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Lord R. Keen). Strasbourg: Council of Europe.

United Nations. (1986). *Statement by the Representative of Cyprus before the United Nations General Assembly on the Situation in Cyprus (A/41/858, 8/18466).* UN Digital Library.

United Nations. (2019, January 11). *Report of the Secretary-General on the United Nations Operation in Cyprus (S/2019/37).* Security Council.

United Nations Commission on Human Rights. (1992). *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances (E/CN.4/1992/18).*

United Nations Economic and Social Council. (2005). *Updated set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity (E/CN.4/2005/102/Add.1).*

United Nations Human Rights Council. (2007). *Report of the Office of the High Commissioner on the Right to the Truth, A/HRC/5/7.*

United Nations Human Rights Council. (2011). *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances: General comment on the right to the truth in relation to enforced disappearance (A/HRC16/48).*

United Nations Human Rights Council. (2022). *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances on its visit to Cyprus (A/HRC/51/31/Add.1).*

United Nations Security Council. (1999). *S/1999/1203, Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus.*

United Nations Security Council. (2000). *S/2000/1138, Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus.*

United Nations Security Council. (2002). *S/2002/590, Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus.*

United Nations Security Council. (2006). *S/2006/315, Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus.*

United Nations Security Council. (2006). *S/2006/931, Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus.*

United Nations Security Council. (2010). *S/2010/605, Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus.*

United Nations Security Council. (2025). *S/2025/6, Report of the Secretary – General on the United Nations Operation in Cyprus.*

United States Senate, Committee on Foreign Relations. (1974). *The Cyprus crisis: Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, Ninety-third Congress, second session. Washington DC: U.S. Government Printing Office.*

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Ακτύπης, Σ. Η. (2017). Άρθρο 2- Το δικαίωμα στη ζωή, στο Σισιλιάνος, Λ.-Α. (Επιμ.) *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο*, 2η έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 66-119.

Βαρνάκος, Ι. Γ. (1995). *Οι αγνοούμενοι του 1974: Η εκούσια απώλεια της κοινωνικής, πολιτικής και εθνικής μας συνείδησης.* Εκδόσεις Πελασγός.

Δούση, Ε. (2022). Η διεθνής ευθύνη των κρατών και των διεθνών οργανισμών, στο Κ. Αντωνόπουλος & Κ. Μαγκλιβέρας (Επιμ.), *Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας* (4^η αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, σελ. 481-522). Νομική Βιβλιοθήκη.

Ιακώβου, Ν., & Κορνιώτη, Ν. (2019). *Αγνοούμενοι στην Κύπρο: Παρατηρήσεις βασισμένες στο παρελθόν και συστάσεις για το μέλλον* (Έκθεση 7/2019). Peace Research Institute Oslo (PRIO) Cyprus Center & Truth Now.

Καρεφυλλίδου - Ιωάννου, Μ. (2022). *Αναζητώντας τα ίχνη.* Λευκωσία, Εκδόσεις Hippasus.

Μαρούδα, Μ. Ν. (2006). *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση.* Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Μαρούδα, Μ. Ν. (2022). Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο των ενόπλων συρράξεων, στο Κ. Αντωνόπουλος & Κ. Μαγκλιβέρας (Επιμ.), *Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας* (4^η αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, σελ. 783-830). Νομική Βιβλιοθήκη.

Μιντσής, Γ. (2003). *Οι διακρατικές προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Μπαλαφούτα, Β. Γ. (2018). *Το δικαίωμα στην αλήθεια: Εκφάνσεις και εφαρμογές στο διεθνές δίκαιο*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη.

Μπαλαφούτα, Β. Γ. (2025). Το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο και το δικαίωμα στην αλήθεια: Ιδέες και προτάσεις για την ενδυνάμωση του σχετικού νομικού πλαισίου και τη διεκδίκηση απονομής δικαιοσύνης, στο Α. Θεοφάνους (Επιμ.), *50 χρόνια μετά το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή: Μία ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα* (191-203). Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων.

Μπολάνη, Λ.-Μ. (2017). Άρθρο 5- Το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, στο Σισιλιάνος, Λ.-Α. (Επιμ.) *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο*, 2η έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.167-224.

Μπρεδήμας, Α. (2024). Το ζήτημα της αναγνώρισης της Βόρειας Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους: Ο παράγων χρόνος (*time factor*) και το διεθνές δίκαιο., στο Περράκης, Σ. (Επιμ.), *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής* (Τεύχος 11^ο «Κυπριακό» - Αφιέρωμα με αφορμή τα 50 χρόνια από την εισβολή και κατοχή του 1974, σελ.75-85), Εκδόσεις Ι. Σιδέρη

Περράκης, Σ. (2021). Η Κυπριακή Δημοκρατία 60 χρόνια: Ματιές στο χθες και οι προκλήσεις στις προοπτικές διευθέτησης του Κυπριακού. *Κυπριακή Νομική Επιθεώρηση*, 1, 38-44.

Περράκης, Σ. (2021). Το δικαίωμα στην αλήθεια και μία νέα καμπή στο ζήτημα των «Αγνοουμένων» (πεσόντων, εκτελεσμένων) του 1974 της Κύπρου: Η υπόθεση Βασιλείου κ.α. κατά Κύπρου στο Δικαστήριο του Στρασβούργου, *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, Τεύχος 2^ο (σελ.105-113), Εκδόσεις Ι. Σιδέρη.

Περράκης, Σ. (2023). *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Προς ένα jus universalis?*, 3η έκδοση επαυξημένη, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Περράκης, Σ. (2024). *Ιχνηλατώντας αλήθειες στο ζήτημα των αγνοουμένων του 1974 πενήντα χρόνια μετά* (Γραπτή απόδοση διαδικτυακής παρέμβασης στο Συνέδριο «Πενήντα χρόνια εισβολής και κατοχής. Προεκτάσεις διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου». Παγκύπριος Δικηγορικός Σύλλογος, Λευκωσία.)

Περράκης, Σ. (2025). Σε προσωπικό τόνο / Carnets de bord: Η μελαγχολία του διεθνούς δικαίου (σσ. 15-17). *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, (12-13), Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Περράκης, Σ. (2025). Το Κυπριακό, το διεθνές δίκαιο και οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Δικαιοπολιτικές διαπιστώσεις και προοπτικές. Μία αποτίμηση...κοιτάζοντας το μέλλον, στο Α. Θεοφάνους (Επιμ.), *50 χρόνια μετά το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή: Μία ενδοελληνική αποτίμηση και η επόμενη μέρα* (169-186). Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων.

Συρίγος, Α. (2005). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Εκδόσεις Πατάκη.

Τενεκίδης, Γ. (2002). *Ο Γεώργιος Τενεκίδης και η Κύπρος: Απάνθισμα Κειμένων* (Στ. Περράκης, Επιμ.). Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη & Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Aktypis, S. (2017). Des personnes disparues aux disparitions forcées à Chypre : d'un comité sui generis au système de protection du Conseil de l'Europe, in *Mélanges en l'honneur du Professeur Emmanuel Decaux*, Paris, Pedone.

Arthur, P. (2009). *How "transitions" reshaped human rights: A conceptual history of transitional justice*. Social Science Research Council.

Balafouta, V. (2019). *The missing persons in Cyprus and the right to the truth*. Eastern Mediterranean Policy Notes, EMPN, No. 38, Cyprus Centre for European and International Affairs, University of Nicosia, Nicosia, Cyprus, pp. 1-9.

Bernales Rojas, G. (2016). El derecho a la verdad. *Estudios Constitucionales*, 14*(2), 263-304. Universidad de Talca.

Cassia, P. S. (2005). *Bodies of evidence: Burial, memory and the recovery of missing persons in Cyprus*. New York, NY: Berghahn Books (De Gruyter Brill).

Cassia, P. S. (2006). Recognition and emotion: Exhumations of missing persons in Cyprus, in Y. Papadakis, N. Peristianis, & G. Welz (Eds.), *Divided Cyprus: Modernity, history, and an island in conflict* (pp. 194-211). Bloomington, IN: Indiana University Press.

Cassia, P. S. (2009). Guarding each other's dead, mourning one's own: The problem of missing persons and missing pasts in Cyprus. *South European Society and Politics*, 14(3), 295–314.

Chrysostomides, K. (2000). *The Republic of Cyprus: A study in international law*. (Developments in International Law, Vol. 35), Martinus Nijhoff Publishers.

Citroni, G., & Scovazzi, T. (2009). Recent developments in international law to combat enforced disappearances. *Revista Internacional de Direito e Cidadania*, (3), 89–111.

Citroni, G. (2025). Practical, legal and psychological issues related to the protection of the dead in cases of enforced disappearances. *International Review of the Red Cross*, 107(929), 486-508.

Crenzel, E. A. (2013). The narrative of the disappearances in Argentina: The *Nunca Más* report. *Bulletin of Latin American Research*, 32(S1), 174-192.

Davis, H. & Klinker, M. (2021). Investigating across borders: The right to the truth in a European context. *International Journal of Human Rights*, 25(5), 683-700.

De Frouville, O. (2013). Le droit de l'homme à la vérité en droit international: À propos de quelques considérations inactuelles, in *Actes du colloque de l'I.U.F.*, Toulouse, 2013 (pp. 131–169). Publications de l'Université Saint-Étienne.

Dulitzky, A.- E. (2019). The Latin-American flavor of enforced disappearances. *Chicago Journal of International Law*, 19(2), 423-446.

Emmanouilidou, E. (2018). *International Courts and the Cyprus problem*. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, 126. London School of Economics and Political Science.

Galindo, B., & Passos de Castro, J. (2018). The rights to memory and truth in the Inter-American paradigms of transitional justice: The cases of Brazil and Chile. *Brazilian Journal of International Law*, 15(2), 42-57.

Greenwood, C. (1999). A critique of the Additional Protocols to the Geneva Conventions, in H. Durham, T. L. H. McCormack, & A. Gilbert (Eds.), *The changing face of conflict and the efficacy of international humanitarian law* (pp. 3-22). Martinus Nijhoff Publishers.

Hayner, P. (2011). *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*, Routledge.

Henckaerts, J.-M., & Doswald-Beck, L. (2005). *Customary international humanitarian law (Vol. 1: Rules)*. Cambridge University Press / International Committee of the Red Cross.

Henckaerts, J.-M. (2009). The ICRC study on customary international humanitarian law: Purpose, outcome and use, in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 135–181). Éditions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant.

Henckaerts, J.-M. & Doswald-Beck, L. (2012). Missing Persons (Rule 117), in *Customary international humanitarian law* (Vol.1, pp. 421-427). Cambridge University Press.

Ibáñez Rivas, J. M. (2025). The dead and missing in armed conflict: Protections set out in the judgments of the European and Inter-American Courts of Human Rights. *International Review of the Red Cross*, 107(929), 592-608.

Imseis, A. (2003). On the Fourth Geneva Convention and the occupied Palestinian territory. *Harvard International Law Journal*, 44(1), 65-138.

Kyriakou, N. (2011). Enforced disappearances in Cyprus: Problems and prospects of the case law of the European Court of Human Rights. *European Human Rights Review*, 2011(2), 190-199.

Kyriakou, N. (2012). The international convention for the protection of all persons from enforced disappearance and its contributions to international human rights law, with specific reference to extraordinary rendition. *Melbourne Journal of International Law*, 13(1), 3.

Library of Congress, Law Library of Congress, (2005). *Cyprus: Greek Cypriot rejection of the Annan Plan.*

Linghammar, P. (2008). *Time for Enforced Disappearance to disappear: A study of the international legal instruments addressing enforced disappearance* [2nd term paper, Lund University].

Mallinson, W. (2005). Greek -Turkish conflict over Cyprus. *The World Today*, 61(1), 15-17.

Marouda, M. D. (2009). Application of IHL in contemporary armed conflicts: is it «simply» a question of facts? in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 201-244). Editions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant.

Meier, N. (2017). *The human rights policy of the European Union: An analysis of the existing mechanisms and the benefits of an accession to the European Convention on Human Rights.* (Master's Thesis, Philipps Universität Marburg).

Naqvi, Y. (2006). The right to the truth in international law: Fact or fiction? *International Review of the Red Cross*, 88(862), 245-273.

Pazartzis, P. (2009). Le droit coutumier revisité: quelques remarques à propos de l'étude du CICR sur le droit international humanitaire, in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 183–198). Editions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant.

Perrakis, S. (2009). L'application des droits de l'homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le droit international humanitaire: État de la question et aspects jurisprudentiels, in S. Perrakis & M.-D. Marouda (Eds.), *Armed conflicts and international humanitarian law 150 years after Solferino: Acquis and prospects* (pp. 75–107). Éditions A.N. Sakkoulas & E. Bruylant.

Perrakis, S. (2021). *La protection internationale au profit des personnes vulnérables en droit international des droits de l'homme*. Académie de droit international de La Haye. Brill/Nijhoff.

Perrakis, S. (2024). *Cyprus issue, international law and human rights violations: Looking to the future*. University of Nicosia.

Pervou, I. (2016). *The right not to be subjected to enforced disappearance in public international law*. (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). ΑΠΘ.

Pervou, I. (2025). The intercontinental dialogue on enforced disappearances: The case of massive disappearances during hostilities. *The International Journal of Human Rights*, 29(7), 1-14.

Sassòli, M., & Tougas, M. L. (2002). The ICRC and the missing. *International Review of the Red Cross*, 84 (848), 722-750.

Siakalli, M. (2021). Cultural memory and identity in the post – 1974 poetry written in both sides of Cyprus. *Studies in Humanities Conference Proceedings*, Fall 2021, 107-117.

Stern, B. (2010). The obligation to make Reparation, στο J. Crawford, A. Pellet & S. Olleson (Eds.), *The law of international responsibility*, Oxford, UK: Oxford University Press.

Thompson, S., St. Karayanni, S., & Vassiliadou, M. (2004). Cyprus after history. *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies*, 6(2), 282-299.

Thoms, O. N. T. (2008). *The effects of transitional justice mechanisms: A summary of empirical research findings and implications for analysts and practitioners* (CIPS Working Paper). Centre for International Policy Studies, University of Ottawa.

Vitkauskaitė-Meurice, D., & Žilinskas, J. (2010). The concept of enforced disappearances in international law. *Jurisprudence*, 1(119), 197-216.

Yakinthou, C. (2008). The quiet deflation of *Den Xehno*? Changes in the Greek Cypriot communal narrative on the missing persons in Cyprus. *The Cyprus Review*, 20(1), 15–34.

Yildiz, E. (2020). Enduring practices in changing circumstances: A comparison of the European Court of Human Rights and the Inter-American Court of Human Rights. *Temple International and Comparative Law Journal*, 34(2), 309-338.

Διαδικτυακές Πηγές-Ιστοσελίδες

Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, *Συνήθης βάση δεδομένων διεθνούς νομοθεσίας*, Ανακτήθηκε από: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1>

Επίσημη Ιστοσελίδα «Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο»: <https://www.cmp-cyprus.org/el/who-we-are/>

Επίσημη Ιστοσελίδα Δικηγόρου κ. Αχιλλέα Δημητριάδη, «Αχιλλέας, η Κύπρος αξίζει καλύτερα»: <https://achilleas.eu/>

Επίσημη Ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας: <https://www.gov.cy/mfa/>

Ναυτεμπορική. (2025, Φεβρουάριος 13). *Ερυθρός Σταυρός: Υπερδιπλασιάστηκαν, στους 50.000, οι αγνοούμενοι στον πόλεμο Ουκρανίας-Ρωσίας*. Αθηναϊκό – Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/kosmos/1912960/erythros-stayros-yperdiplasiastikan-stoys-50-000-oi-agnooyomenoi-ston-polemo-oykranias-rosias/>

Στατιστικά Εκταφών και Ταυτοποιήσεων 2006-2025, Επίσημη Ιστοσελίδα «Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο»: <https://www.cmp-cyprus.org/el/statistics/>

Amnesty International. (2013, September 10). Chile: 40 years on from Pinochet’s coup, impunity must end. Amnesty International., Ανακτήθηκε από: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/09/chile-years-pinochet-s-coup-impunity-must-end/>

Argentine Forensic Anthropology Team: <https://eaaf.org/>

Committee on Enforced Disappearances: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ced>

Conti, R. G., Il diritto alla verità nei casi di “gross violation” nella giurisprudenza Cedu e della Corte interamericana dei diritti umani. *Questione Giustizia*. Ανακτήθηκε από: https://www.questionegiustizia.it/speciale/articolo/il-diritto-alla-verita-nei-casi-di-gross-violation_89.php

Corte Interamericana de Derechos Humanos. (2020). *Cuadernillo de jurisprudencia de la Corte Interamericana de Derechos Humanos No. 6: Desaparición forzada*. San José, Costa Rica: Corte IDH. Ανακτήθηκε από: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r33824-2020.pdf>

Council of Europe, Committee of Ministers (2023). *CM/Notes/1459/H46-25: Cyprus v. Turkey (Application No. 25781/94)*. 1459th Human Rights Meeting (7-9 March 2023). Ανακτήθηκε από: <https://rm.coe.int/0900001680aa40b1>

de Londras, F. & Dzehtsiarou, K. (2017). *Mission Impossible? Addressing non-execution through infringement proceedings in the European Court of Human Rights*. *International and Comparative Law Quarterly*, 66(2), 467-490. Ανακτήθηκε από: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law-quarterly/article/mission-impossible-addressing-nonexecution-through-infringement-proceedings-in-the-european-court-of-human-rights/202B94630C62452955CDC20DE32C5C39>

France 24. (2025, June 2). *Russia and Ukraine set for second round of peace talks in Istanbul.*, Ανακτήθηκε από: <https://www.france24.com/en/live-news/20250602-russia-ukraine-head-to-istanbul-for-fresh-peace-talks>

International Commission on Missing Persons: <https://icmp.int/>

International Committee of the Red Cross (ICRC). (n.d.). *Rule 117, Accounting for missing persons*. In *Customary international humanitarian law database* (Vol. I, Rules). IHL Databases. Ανακτήθηκε από: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule117>

International Committee of the Red Cross. (2023, November). *Missing persons and their families: International legal framework*. Geneva, Switzerland. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/document/missing-persons-and-their-families-international-legal-framework>

International Committee of the Red Cross. (2024, September 5). *Azerbaijan/Armenia: Your questions answered about ICRC'S work*. ICRC. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/document/FAQ-icrc-work-azerbaijan-armenia>

International Committee of the Red Cross. (2024, September 27). *Armenia: Capturing the stories of waiting and yearning*. ICRC. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/article/armenia-capturing-stories-waiting-and-yearning>

International Committee of the Red Cross. (2025, July 8). *Decades of waiting: Supporting families of the missing in Azerbaijan*. ICRC. Ανακτήθηκε από: <https://www.icrc.org/en/article/decades-waiting-supporting-families-missing-azerbaijan>

Mehdiyev, V. (2025). *The enforcement of European Court of Human Rights Judgments in Council of Europe member states*. SSRN. Ανακτήθηκε από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5072054

Republic of Cyprus, Ministry of Foreign Affairs. (2024, March 14). *Press release on the decision of the Committee of Deputy Ministers of the Council of Europe on the implementation of the ECHR judgments on the missing persons aspect*. Ανακτήθηκε από: <https://www.gov.cy/en/foreign-policy/press-release-on-the-decision-of-the-committee-of-deputy-ministers-of-the-council-of-europe-on-the-implementation-of-the-echr-judgments-on-the-missing-persons-aspect/>

Stockwell, J., Robins, S., & Zaccaro, M. (2025). *Divided together: How families of the missing build peace*. ICRC Humanitarian Law & Policy Blog. Ανακτήθηκε από: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2025/11/11/divided-together-how-families-of-the-missing-build-peace/>

United Nations Peacekeeping. (2017, April 10). *CMP signs cooperation agreements with the International Committee of the Red Cross and the Argentinian Forensic Anthropology Team*. United Nations. Ανακτήθηκε από:

<https://peacekeeping.un.org/en/cmp-signs-cooperation-agreements-with-international-committee-of-red-cross-and-argentinian-forensic>

United Nations, Secretary-General. (2024. September 24). *Statement summary of the Secretary-General of the United Nations*. Ανακτήθηκε από: <https://gadebate.un.org/en/79/secretary-general-united-nations>

United Nations. (2025, July 3). *Statement attributable to the Spokesperson for the Secretary-General on the humanitarian crisis in Gaza*. United Nations. Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2025-07-03/statement-attributable-the-spokesperson-for-the-secretary-general-the-humanitarian-crisis-gaza>

United Nations. (2025, July 18). *UN experts call for end to anguish of families seeking truth about disappeared loved ones in the Occupied Palestinian Territory and Israel* [Press Release]. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/unispal/document/un-experts-press-release-18jul25/>

Οπτικοακουστικό Υλικό

Οι Νομικές Πτυχές του Θέματος των Αγνοουμένων στην Κύπρο- Άγγελος Συρίγος:

<https://www.youtube.com/watch?v=JiLwMnadN70>

Οι Νομικές Πτυχές του Θέματος των Αγνοουμένων στην Κύπρο- Στέλιος Περράκης:

<https://www.youtube.com/watch?v=109y9wc5qYo>

Antônio Augusto Cançado Trindade, “Remedying the Past, Healing for the Future”, School of Law, Queen’s University Belfast, Northern Ireland, United Kingdom, 2014: <https://www.youtube.com/watch?v=gqs2orx4myY>

United Nations. (2025, April 22). *Gaza’s missing – Buried under the rubble* [Video]. United Nations Web TV: <https://webtv.un.org/en/asset/k1/k1p39k6h4>